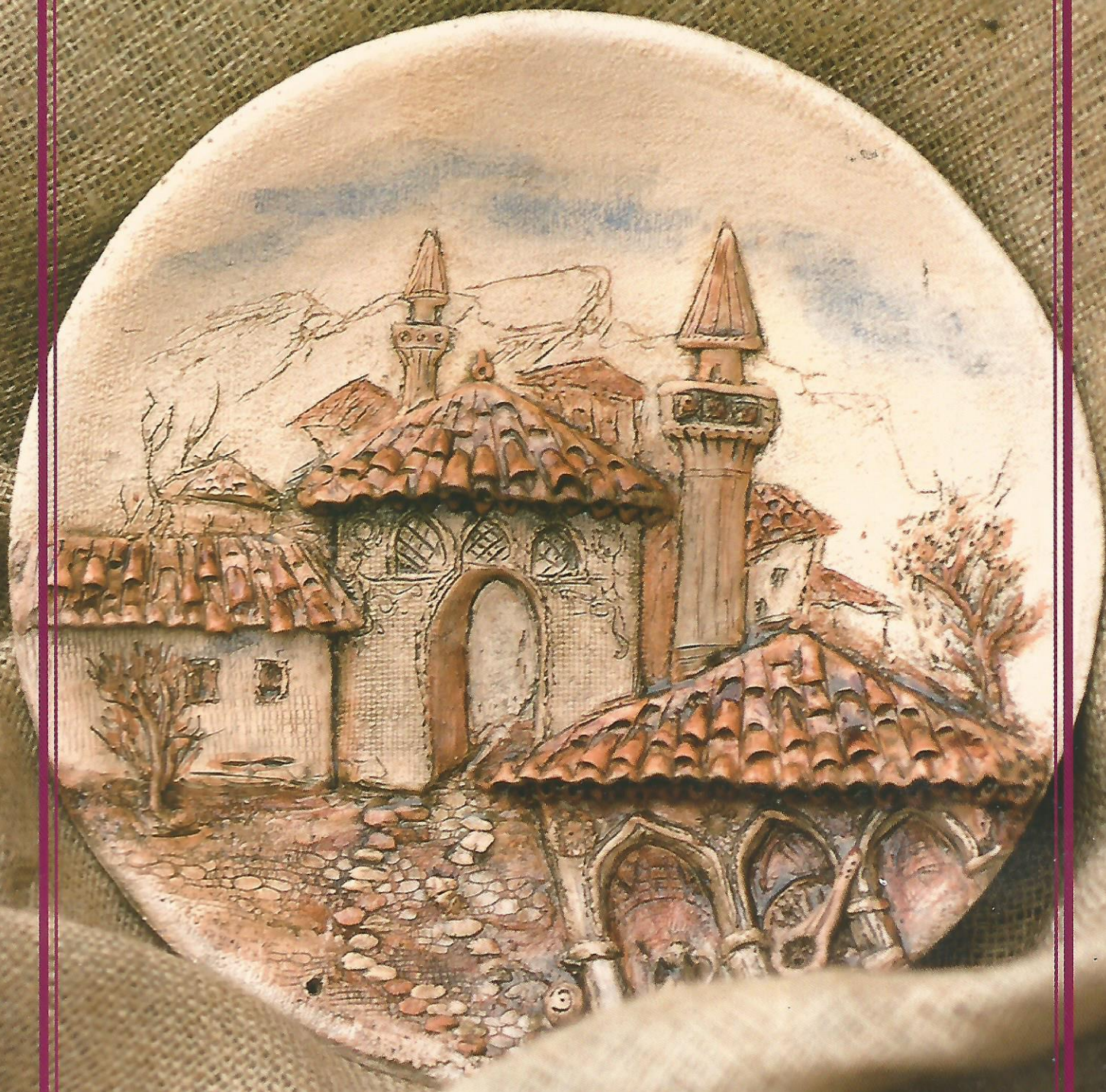

NENKECAN

№24
2019

NENKECAN – QADINLARNIŇ EDEBİY-BEDİİY, İLMİY-POPULÂR MECMUASI

**Mariy El. Sürgünlikte
halqımıznıñ bir parçası
bu baraqlarda yaşadı, bu
dağlar içinde açlıqtan, su-
vuqtan, asretlikten öldi. Bu
yerlerde ebediyen qalıp
ketkenlerniñ qabirlerinde
ne baştaş bar, ne de kim-
ligini bildirgen yazılar...**

Nenkecan – qadınların edebiy-bediiy, ilmiy-populâr mecmuası.
№24, 2019

Tesisçi – «Nenkecan adına»
qadınlar klubi cemaat teşkilâtı.

Baş muarrir **Zera Bekirova**

Mecmua üç ayda bir kere çıqa.
Mecmuadan yazılar köçürüp basılğanı taqdirde
«Nenkecan»dan alınganı kösterilmeli.

Elyazma ve fotoresimler
keri qaytarılmay ve izaatlanmay.

Mecmuada basılğan yazılardaki faktlar
içün mesüliyetni müellifler taşıylar
Mecmuanıñ poçta adresi: Z. Ruhadze soqağı, 125.
Aqmescit ş., Qırım cumhuriyeti, 295023
Elektron adres: zera.bekirova@gmail.com

MECMUANIŇ CEMAAT EYETİ:

Adile Emirova	professor, filologiya ilimleri doktorı
İrina Karabulatova	professor, filologiya ilimleri doktorı (Rusiye)
İsmail Kerimov	professor, filologiya ilimleri doktorı
İnci Bowman	milliy areket faali (AQŞ)
Fera Seferova	filologiya ilimleri namzeti
Enise Abibullayeva	filologiya ilimleri namzeti
Ranetta Ğafarova	Ardahan universitetiniñ ocası, filologiya ilimleri namzeti
Tatyana Krupa	arheolog (Ukraina)
Oya Deñiz Çoñğar Şahin	“Şefiqa Ğaspıralı Qadın İnisiyatifi Faali” (Türkiye)
Emel Balıqçı	tilşinas (Bulğaristan)
Gülşen İsmail	jurnalist (Romaniya)
Nihan Işiker	şaire (Horvatiya)
Gülnara Abbasova	(Avstraliya)
Emine Avamileva	adliyecici
Zarema Hayredinova	oca
Zarema Trasinova	ressam

Dizayner ve ressam Zera Akimova

Отпечатано в типографии «Салта»:
г. Симферополь,
ул. Коммунальная/пер. Промежуточный, 24/3
www.saltaprint.com

Подписано в печать 09.09.2019.
Дата выхода в свет 13.09.2019.

Формат 60х84 1/8. Гарнитура Arial.
Тираж 300 экз.

NENKECAN

№24
2019

MUNDERİCE

.....2
Sevgili oquyıcılarımız!

.....3
İsmail Müfti Zade halq hizmetinde

.....4
“Men kitaplar arasında büyüdim” – Varis Yolçıyev

.....6
Varis YOLÇİYEV
Canavarlar, qartbabam ve incir teregi

.....10
Naciye Nassirbegli.
Doktor Server Qırımlı – ilk qırımtatar ekimlerinden biri

.....14
Mayıs 18 qadın taqdirinde

.....20
Sürgünlük yollarında. Mariy el

.....36
Ustanıñ yañı ufuqları

.....40
Tanış oluñız: Zarema NAGAYEVA
“Maqsadım – Qırım mimarlıq mektebini açmaqtır”

.....44
Seyyare KÖKÇE
Qalimde furtunalar besledim... Şiirler

.....47
Seyyare KÖKÇE
Pardoşnıñ ağır ayatından bir qaç levha

.....48
Toy. Sevgi arfesi

Səvgili oquyucılarımız!

Endi çox illər davamında hucur bir tendensiyanı közetməktəmiş – halqımızın matem küni arfesinde qırımtatarlarğa beftan yağdırğan məqalələr, yazılarını sayısı arta. Bu sənə də istisna olmadı. Qırım mektepleriniñ yuqarı sınıflarında oqutılacaq yañı fən – “Qırım tarihi” dersi içün məhsus oquv kitabı işləniliş, onda qırımtatarların ikinci dünya cənki vaxtında faşist basqıncılarının işbirliyi aqqında tarif etilə. Bir təsəvvür etiñiz, bir sınıfta bir raledə qırımtatar və başqa millət tələbəsi yan-yanışa otura və şu oquv qullanmasından dərskə azırlana. Olarını arasında samimiy münasibət olabilirmi? Gənc qalpları bu qədər zəhərləmək olurmı? Bütün Qırımın cəməatı ayaqqa qalqı. Birincilər sırasında “Maarif” qırımtatar təsil hədimlərinin birləşməsi, İsmail Müfti zadə adına Hayriyə fondı, Qırımtatar yazıcılar birligi və Nənkecan qadınlar klubımız aittəşkilat və idarələrə müracaəttə bulunıp, böyle zərərli dərslərin mekteplərgə berilməsini yasaqlamaqni tələp etdik.

Sürgünlükniñ 75-nci yılında mecmuamız yazarları bu faciəniñ 75 nefer şaatinan hətiəlarını yazıp aldılar. Neticedə – “Sürgünlükniñ 75 təqdiri” serlevalı kitab dünya yüzünü kördi. Şimdi kitabniñ ikinci qısmı üzərində iş başlandı. Bu işniñ bir qısmını – yani Mariy El cümhuriyətində sürgünlük yerlərini ziyarətimizdən bir parçasını diqqətiñizgə əvələ etəmiş.

Mecmuamızniñ keçən sanında biz belli siyaətçi, həyirsevər insan İsmail Müfti zadəniñ torunu – Nənkecan(Niyar) Kazumbekova-Bosnâkovaniñ anası ilə Sibirgə sürgünlük yıllarını tarif etken kündəligini dərc etken edik. Keçənlərdə daimiy işdəşlərimiz – “Maarif” birləşməsi və İsmail Müfti zadə vaxfı ilə birlikdə “İsmail Müfti zadə – halq xizmətinə” adlı mədəniyyət aqşam keçirdik. Bu aqta dergimizdə qısqı əsabatni oqursıñız.

Tarih, təqdir iradəsinə Qırımdan uzaqta yaşamaq zoruna qalğan səmetdəşlərimizdən biri – ilk qırımtatar ekimləridən olğan Server Parpetov-Server Qırımlınıñ ömür yolunu onıñ ciyeni, Amerikanıñ Los-Anjeles şəərində yaşağan Naciye hanım Naasirbəgli ikâyə ete.

Azərbaycanlı istidatlı yazıcı Varis Yolçıyevniñ “Metamorföz. Bir gecəniñ ikâyəsi” adlı romanı keçən yılı Soçidə keçiirilən Liffə edəbiy festivalda ən yaxşı əsər olaraq tanıldı. Oquyucılarımızgə Varis Yolçıyevni tanıtarıq, onıñ bir ikâyəsini Elmaz Bəhşış tərəfindən yapılgan qırımtatarca tərciməsini diqqətiñizgə əvələ etəmiş.

Belli kiramətçi usta, dörd evlâtnıñ anası – Elviza Tatarovani oquyucılarımız endi bilələr. Aradan beş yıl keçən soñ biz Elviza hanımniñ yañı işlərinə tanış etəmiş.

Bir çox festival və yarışların iştirakçısı, gəlibi, şairə və yazıcı Seyrə Kökçeniñ iç bir yerdə basılmağan şiirleri və ikâyələri də mecmuamız oquyucılarınıñ diqqətini cəlp etəcəginə əminmiş.

Qırımda yekâne Mimarlıq doktorı, professor, Qırım federal universiteti mimarlıq kafedrasınıñ müdiri Zərema Nəgəyeva – “Tanış oluñız” saifemizniñ musafiridir.

Epiñizgə sayğı və sevgilərim ilə
Zəra BEKİROVA

KLUBİMİZİN FAALİYETİNDEN

İSMAİL MÜFTİ ZADE HALQ HİZMETİNDE

Keçenlerde üç teşkilât – "İsmail Müfti zade adına Hayriye fondu" (reisi – Muhamed Adli Sulaymanov), "Maarif" qırımtatar maarif hadimlerini birleşmesi (reisi – Safure Kacametova) ve "Nenkecan" kadın-qızlar klübü (reisi – Zera Bekirova) birlikte "İsmail Müfti zade – halq hizmetinde" mevzusında medeniyet aqşamı teşkilâtlandırıp, bir arağa ziyalılar, yazıcı ve sanatçılar, cemaat faallerini topladılar. Aqşamın başında üç teşkilât rehberleri tedbir iştirakçilerini selâmlap, onıñ ğayesi ve maqsadı aqqında ayttılar.

Qırımtatar halqınıñ medeniyet ve tarihî mirası müzeyiniñ ilmiy hadimi Şefiqa Abduramanova İsmail müfti Zadeniñ ayatı ve Qırım, halqı oğrındaki faaliyeti boyunca tafsılâtlı bir maruza ile çıqış yaptı.

İsmail Müfti-zadeniñ Aqmescitteki faaliyeti ve onıñ adinen bağı binalar boyunca malûmatnen paylaşqan filologiya ilimleri namzeti, QMPU ocası Nariman Abdulvapovniñ çıqış tedbir iştirakçilerine ziyade tesir etti. Bu tesirni halqımızniñ sevimli sanatçıları Rustem Memetov ve Gülizar Bekirovaniñ icrasındaki qadim zaman türkülerini qat-qart arttırdılar.

Dergimizniñ keçken sanında biz İsmail Müfti Zadeniñ torunu Nenkecan (Niyar) Kazumbekovaniñ anası Meryem hanıy Müfti-zade ile beraber Sibirde sürgünlük yıllarını tasvirlegen kündelik defterini derc etken edik. Mecmuanıñ baş muharriri Zera Bekirova bu aqta ikâye eterken, ortağa Niyar hanımnıñ torunlarını davet etti. Fatıma ve Elmaz hanım, belli mırza Bulgakovlar sülâlesinden oldıan Eleonora Bulgakova Niyar hanımnı hatırladı ve 2001 senesi "Uyezdnıy gorod" teşkil etken yarışta elde etilgen yemiş aqqında ikâye ettiler, qazanılğan medal ve diplomnı numayıştırdılar.

İsmail Müfti Zade fondınıñ başı Muhammed Ali Sulaymanov er keske birer nusha mecmua ediye etip, dergige abune olmaq teklifini seslendirdi.

Bu künleri Qırımda bir sıra teşebbüsçiler antlı şehidimiz Noman Çelebicihanğa eykel qoymaq hareketinde bulunmaqtaalar.

"Maarif" birleşmesiniñ yolbaşçısı Safure Kacametova Noman Çelebicihan eykeliniñ tiklenmesine qoltutuv aktsiyası aqqında ayttı ve şu yerde üç teşkilât reisleri öz isselerini qoşıp, qalğanlarını da bu areketke celp ettiler. Aqşamda yigirmi bir ruble para toplandı...

Aqşam yeküninde Safure Kacametova Qırımda yaşamağa çağırıp, Rustem Memetovnen birlikte "Vatanım – Qırım" türküsini yır-lamağa teklif etti.

"MEN KİTAPLAR ARASINDA BÜYÜDİM" – dey Varis YOLÇİYEV

Varis Yolçiyev – on bir bestsellerin müellifi, Azərbaycan və Rusiya yazıçılar Birliyinin azası, Avrasiya xalqları edebiyat şurası assambleyasının reisdeşi, milliy və ecnebiy mukâfatların laureatı. Bıltır Rusiyedeki "Rossiyskiy kolokol" adlı ən yüksək tirajlı edebiyat mecmuanının versiyasına köre "Senenin yazıçısı" edebiyat mukâfatına nail oldu. Onun "Soñki mektup" romanı Türkiyenin "1000 populyar kitap" cedvelinde 80 bin kitab arasında 82-ci yerni tutqan.

Keçken sene Soçide ötkerilgen "LiFFt" edebiyat festivalinde Varis bey Azərbaycanı təmsil eterek, "Metamorfoz. Bir geceniñ ikâyesi" kitabı ile iştirak ete. "Festivalde 27 memleketten ve Rusiyeñin 50 regionından 200-den ziyade yazıçı, şair, dramaturg, edebiyat tenqitçi ve medeniyat erbabları toplandı. Elbette, men öz devletimniñ temsilçisi olaraq büyük mesuliyet duya edim. Menim kitabım ən güzel olıp tanılğanı ve festivalniñ altın medal saibi dep tanılğanım me-

nim içün büyük iftihardır. Avraasiya edebiyat festivali edipler içün "Yevrovideniye" seviyesinde olğan bir tedbirdir. Qaysı yerden kelgen iştirakçı gəlir çıqsa, kelecək sene yarış onıñ devletinde ötkerile turğan. Bu sene edebiyat yarış-festival Bakıda ötkerilecek", – dep izaatlay Varis Yolçiyev.

"Men balalıqtan kitaplar içinde östim. Babam – filologiya ilimleri namzeti, belli edebiyatçı Musa Yolçiyev – kitapsız ayatını tasavvur etip olamaz edi. Onıñ içün evimizde er vaqıt pek

çoq kitap oldı ve olarnıñ içinde buyu-yerek benim keleşime tesir etmemesi mümkün degil edi", – dep hatırlay özü.

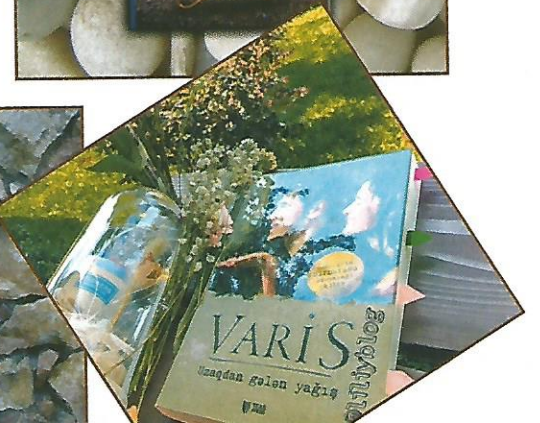
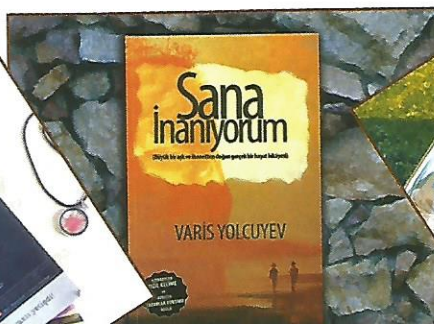
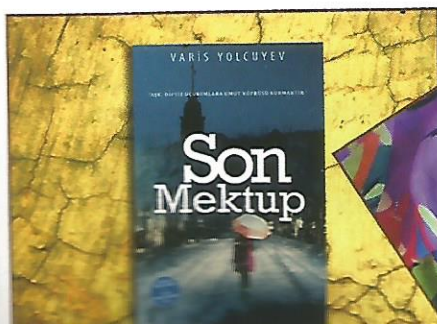
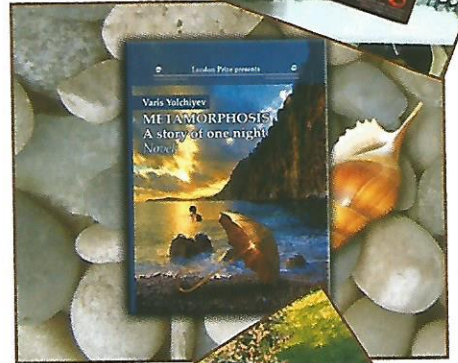
Varis bey için mektepni bitirgen soñ Baku Devlet universitetiniñ filologiya bölüğine kirüvi tabii bir ilerileme edi. Universitetde oqur eken qısqa ikâyeler yazıp başlay. Bir kün onıñ bir-eki ikâyesini emcesi belli azerbaycan yazıcısı İsmail Şihliğa köstere. Bir qaç künden soñ edip Varisni uzurına çağırırtıra. Olar edebiyat ve edipniñ boyun-borcu aqqında bayağı subetleşeler. İsmail Gahramanoviç genç Variske faydalı fikir ve tevsiyeler bere ve ilk eserlerini ve Azerbaycan yazıcılar Birliğiniñ "Ulduz" gençler mecmuasında neşir ete.

Ebediy mevzu – sevgige – bağışlanğan "Ümüt soñ nevbette ölür" serlevalı ilk romanını 2008 senesi yaza. İşbu roman öz devletinde pek yahşı qabul etile, begenile, atta büyük tirajlarmen qat-qat neşir etile. 2009 senesi – "Bir avuç topraq" serlevalı ikinci romanı dünya yüzünü köre. Eserniñ esas mevzusu – Qarabağ cenkini yaşap, qaçaqlıqqa öğramağa mecbur qalğan aileniñ taqdiridir. Bu roman Azerbaycan akimiyetiniñ tarafından Yüksek mukâfatqa lâyıq dep tanıla, atta eser boyunca devlet maddiy yardımını ile serial çıkarıla. 2010 senesi "İnanam saña" serlevalı romanı çıqa. Şu üçüncü romanı ile 2013 senesi Türkiye edebiy meydanına ilk kere çıqa.

Müellif, yazıcılarınñ vazifelerinden eñ müimi – insan ruhınıñ tedaviycisi olmaqtır, dep saya. Yazıcı – oquyıcınıñ içki dünyasını deñiştirecek, daa temiz, saf etecek qadar kücü olğan ekimdir. "Kerçek olıp keçken vaqianı misal etip ketireyim. Özbekistan "Darakçi" neşriyatı gazeta çıkara edi, içinde aftada bir parça-parça "Ümüt soñ nevbette ölür" romanım basılıp turmaqta edi. Samarqandda ösmür bir qız, ögey babasınıñ eziyetine dayanalmay, canına qast etecek olıp bir çardaqqı çıqa. O arada şu gazetadaki romanniñ serlevası közüne ilinip qala. Alıp oquy, soñunda da "başı evelki sanında" degen sözlerge yetkende

kitaphanege barıp evelki parçalarını sorap oquy. Yarım yıl keçken soñ, qız muarririyetke kelip, muarrir Rustam İgboluğa bir roman onıñ ayatını qurtarğanı aqqında ayıp bere. Bu ikâye eserlerim insanlarnıñ ayatına müsbet tesir etkeniniñ yekâne misali degildir. Elbette, kitaplarım oquyıcılarınñ yüregine barıp yetkeni ve ayatlarını yahşı tarafqa deñiştire bilgeni meni hoş ete", – dep tarif ete V.Yolçiyev.

VARİS YOLÇİYEV

CANAVARLAR, QARTBABAM VE İNCİR TEREĞİ

Çoq ürmətli Zümrüt ocaççem! Belki de siz maña açuvlanırsınız, attə cəzalay da bilirsınız. Amma, inanır ki, inşa yerinə mən bu ikâyəni yazmağa məcbur oldım. Şimdi aqılıñızğa yazıcı istidatını kösterip maqtanmağa istey, degen fikir de kəlməsin saqın. Bilse edirsiniz, bu vaqia asıl da aqılımdan çıqmay. Mən onen bərabər nəfəs alam, suv içəm, aqşam yuqlay, saba turam. Vaqianın ip-ratıcı, ağır yerləri, ayatımın raatlığına mani olaraq, yüregimni tələleley, param-parça ete. Qəlbimdəki yükümnə dost və sınıfdaşlarımla paylaşsam, bir yeğillik duyuram, degen ümüdüm də yox. İşbu səbəptən, içimdə toplanğan dərdimni məktəptəki dəftərimni saifələrinə tökməyə qərar bərdim. Eñ azından, bularni itibarlı ocam oqur, degen fikir ilə raatlarım. İhtimal, bu ibrətli ikâyə sizni də raatsız etər, yüregiñizni hırpalər. Attə, mənim inşamni belki də, öz zənaatdaşlarıñızğa oqutırırsınız.

İləridə tərifi etəcək ikâyəyə çeşit türlü serləvalər uydurmaq mümkün: "Mənim qartbabam", "İncir tereği" ya da "Canavarlıq". Olarnı birləştirip, orta bir serləva bərkək də olur edir: "Canavarlar, qartbabam və incir tereği". Zənimcə, böylə daa da yaxşı olur. Onı içinə er türlü mənə siñgen: em zərreçək, em bütün. Em bir tamçı, em böyük deñiz.

Endi başlayım.

Eki yıl əvəlsi, 2012 sənəsinin yazında olıp keçən vaqiadır. İkâyənin ilk arifi yazının eñ başında yazılğan olsa, soñ noqtası kelecək bəarnin soñunda qoyulub bitkən edir.

Canavarlar... Olarnı yer yüzünün er bir köşəsində rast-ketirmək mümkün. Kimer soyları şeər və köyləni yıqıp, yərnən yeksən etər, bala, qadın və qartları öldürür. Kimerisi yağmacılıq və çaypacılıqla oğraşıp adiy ailələnin başına belə və müsibətlər kətirir. Başqaları isə namussız və alçaq davranışlarından etraftakilərin ömürlərini gəyib etər.

Mənim qartbabam... Bizdə: "İnsan Abbas şahni tahtta, Nikolay padişanı qundaqta körgən" degen laf bar. Bu sözləni mənim doqsanğa kəlip oturğan, amma alə sırtını tik tutqan qartbabamni təsvir etkəndə qullanmaq mümkün. Onı çal saqalı yüzünü hususiy alicənəpliy ilə yaraştırır. Taqiyəsi başından tüşməz. Salta elindəki təspihini çəkər və duva etər. Bu yaşqa kələn soñ, elbette, çalışıp aqça qazanmaz, ləkin, buña baqmadan, o, ailəsinin tayançısıdır. Eger yüzündəki təbəssümü ilə saqalını sıypasa, demək er şey yaxşı, ayat, kereği kibi, öz sırasından davam ete.

İncir tereği... O, evimizin artında, qonşulardan aramızı ayırğan isarnın túbündə ösə edir. Onı böyük bir qışını mayışıp qonşu azbarına avıp kətti. Yüksəkliyi altı metrodan ziyadə, kəvdəsinin qalınlığı da tal tereğindən artıq qalmaz, qocaman bir terek edir. Mən çəttə turayım, o, babam doğğan yıllırdə artıq bərkək. Bu terek ailəmiz için yalınız yeşilliyindən yaraştırıp turğan və tatlı yemiş bərkək bir qaynaq değıl də, aynı zamanda, bərkək, raatlıq və tələksizliknin təmsali edir...

Ayatımızın künleri biri birinə beñizemez. Kimeride quvançıñdan çıqıp oynaycaq qararğa kelgen künñ ola, kimeride ise elem ve oğursızlıq içinde qalğan künleriñ ökür-ökür ağılatır. Qorantamız alemden başqa degil, orta qararlı ömür sürüp kelmekte. İyün ayınıñ başı edi.

Qartbabam namaz qılar, tespih çeker. Saçaq túbünde oturıp anam damlağan çaynı içər. Eski, bir asırlıq skemle üstüne oturıp qomşu qartlarnen ömür aqqında muzakereleter. Sıq-sıq barıp incir teregini baqar, kevdesini sıypar ve onen qonuşır edi.

Babam qurucılıq şirketine iç raatlıq körmey çalışmaqta. Saba tañda keter, kün batqan soñ qaytır. Onıñ elleri – üstünde nasırlar qatıp qalğan, kerçek işçiniñ elleri edi.

Anam – ev biki. Sabadan aqşamğace ev içinde aylanır: aş pişirir, cıyıstırır, tavuq baqar ve qız qardaşımnen menim terbiyeme diqqat ayırır edi.

Men sekizinci sınıfı bitirdim, qardaşım ise – altıncı. Tatil başlağanı sebebinden ekimizniñ de başımız kökke yete – ebet, bizni quvanç tolu 112 kün bekley.

Bizim incir teregimiz isardan qomşu azbarına asılıp ketkeni aqqında endi yazğan edim. İsarını o bir tarafındaki qomşularımız ise – evlâtsiz bir aile – evini satıp qaydadır köçip kettiler. Çoqqa barmay azbarlarında bir işler qaynap başladı. Merağımnan qartbabamniñ odasındaki pencereden olarnıñ qurucılıq işlerini sıq taqip ete edim. Evni alğan adamlar eski saiplerden qalğan qulübeni sürüp, bütün terek ve çalıları pıçıp taşlap, yerine balaban üç qatlı ev tiklemeğe başladılar. İnşaat, balkonların çevresinde örnekli demir tirabzanlar, yüksek qapular ve oymalı sütunler ile yaraştırılğan tam manada mimariy şah eser edi. Odaların pencerelerinde küneş nurları parılday. Azbarınıñ ortasında qocaman havuz yerleştirildi ki, baqqan közler qamaşır. Köşede mükemmel köpek yuvası qurulğan, demek ki, yañı qomşular yahşı cınıslı köpek baqacaqlar.

Bu azbarı Melikzade degen birisi alğan, dep ayta adamlar. Men onıñ kim olğanını bilmey, amma körümli ve varlıqlı birisi olğanını tahmin ete edim.

İyün ayınıñ ortalarında ev, artıq, azır edi. Üç dane mebel taşığan maşına kelip, yañı villa için çeşit ev donatımlarını boşatıp ketti. Ondan soñ yerleşme bayramı yapıldı. Çeşit renkli püşküler ile yaraştırıp, sanat erbaplarını daveti ile şou-temaşalar ve ziyafetler yapıp tantanalı açılış tedbirleri ötkerildi.

Melikzade orta yaşlarda, uzun boylu ve bayağı ciddi körünüli bir aqay edi. Yaznıñ sıcağına baqmadan, o, er zaman kostüm kiyip, galstuk taqip yüre. Sim-siya "Mercedes" onı almağa keke. Refiqası – yaş dülber bir qadın. Bütün künniñ içinde hizmetçilerge emir berip telefon qarıştırmaktan, ve havuzda yaldap mennen aqran olğan, Ayka degen qızçıqnen tennis oynamaqdan ğayrı başqa bir işi yoq edi. Er kes o qızğa Ayka dey edi. İhtimal, tolu adı Aysel, ya da Ayladır. Esmeri, pek dülber demeseñ de, cilveli, bir illesi bar kibi keke edi. (Ocam, lütfen, tek men oña aşırı olğandır, dep düşünmeñiz).

Künlerniñ birinde, men, er vaqıt olğanı kibi, qartbabamniñ penceresinden seyir etip turğanımda onıñ anası ile havuzda yaldağanını körüp qaldım. (İnaniñ, men aset olarnı izlep oturmam). Lâkin o meni körüp qalğaninen "çuşka" dep yiberdi ve siñirilenip çevirildi. Bu çirkin söz maña pek qattı tiydi. Eger buni maña bir oğlan aytqan olsa edi, aqaretlegen için yahşı etip kötekler edim. Yazıq, amma o qız bala edi...

Yañı qomşumızniñ köpegi cınıslı qara rotveyler edi. Kün devamında azbarınıñ içinde dolanıp yüre, evge mu-

"O, bütün nazirliklerge qolay kirip çıqabilgen bir adam, dep aytalar. Qana, onıñnen güzel munasebet qursañ da... meni yahşı işke kirsetsin, dep rica eter edim", – dey ve olarnıñ tarafına başinen işmar ete. "Oña ipoteka meselemizni de çözmek iş degil", "Qartbabamızniñ nefaqa işlerini de tüzetmek – iç zamet degildir, yeter ki, aramızda muabbet qomşuluq bağı olsun", – degen ümütler besley edi. Atta babamniñ işhanesinde, bu qomşuluq sebebinden, onı ziyade ürmet etip başlağanlar, degen şeyni de eşittim. Menim aqranlarım ise Melikzadeniñ yüksek maqamları aqqında çeşit efsaneler ikâye etip maña suqlana ediler, sanki dersiñ onıñ maqamlarından maña da bir fayda tiyip turacaq. Çoqqa barmay sıranen yaqın ve uzaq, soñ vaqıt ne zaman bizge musafirlikke kelgenleri aqlımda bile olmağan, aqrabalarımız bizni ziyaret etip başladılar. Çoqusı öz meselelerini çözmek için Melikzadege rica et, dep babama muracaat ete ediler. Babam ise öz tarafından kimseniñ göñlü kırılmasın, diye er keşke yardımcı olacağını işandırıp turdı. O, qomşulardan tanışıp almaq için er daqqa fırsat arağanını farq etmek qolay edi. Lâkin, iç bir türlü muvafaq olamay. Bazıda, yañı qomşu-hanımden munasebet quramağanı için anamni miç-miçlikte qabaatlay. Atta bir kün qız qardaşımni barıp olarnıñ qızını çağırıp beraber oynamağa qandıracaq oldı. Qarşısına: "Ne yapacam men olarnı? Olar yüksekte uçqan soyları", – dep taşladı qardaşım.

Albu ise, yañı qomşulardan tanışuvımız tesadufen olıp keçti. İyülniñ başları edi. İncirniñ yemişleri kün sayın irileşip, şıralanıp qıvamına yete başladı. Qartbabam quruğan yapraqları üzip ala, merdivenge çıqıp, zararlı böcekler terekniñ kevdesini ziyan etmeymi, dep baqıp çıqa. Bu arada terekniñ o bir tarafına Ayka kelip yarı rus, yarı azerbaycan tilinde, bu nasıl terek olğanını soradı. Qartbabam ise quvana-quvana, bu incir – terekleriñ padişası, dep cevap berdi.

Qartbabam, kerçek türk aqayları kibi, öz toprağı ve ailesine pek bağılı edi. Öyle erkekler öz elinen saçılğan terek ve öz evlâdlarinen er vaqıt ğururlanırlar. Türkler arasında sağlam, bereketli terek ve aqıllı, küçlü evlâd er zaman ğurur unsuru olğan. Qartbabam Aykağa incir aqqında bilgenlerini avesliknen añlatmağa başladı. Meselâ, Abşeron sortı sap-sarı tüste ve ince qabuqlı, damlı-lezzetli olğanı için bütün dünyada qiymeti yüksek olğanı ayttı. İncirniñ yemişlerinden doşap, tatlı ve quru yemiş yapılanı añlattı. Yarpaq ve tamırlarından çeşit hastalılıqlarğa qarşı ilâclar yapmaq mümkün olğanını da aytıp berdi.

Ağızında saqız çaynap turğan qız qartbabamniñ ikâyelerini diñlep otura edi. Ayka incirniñ pişceğini ve tılsımlı-damlı yemişleriñ lezzetini baqmağa sabırsızlıq ile bekleydir, degen fikir bile aqlımdan keçti.

Zümrüt oca, masallarda er şey tez keçe turğan. Niayet, bizim incirimiz de pişti. Melikzadeleñ ailesi havuznıñ yanında yerleştirilgen masa başında toplanıp aqşam yemegini aşaycaq arada, qartbabam anamdan bir tabaq istep, tam pişken incirleri tertip ile içine tizip olarnıñ azbarına ketti. Men, ebet, ziyaretniñ neticesini körmek için, şu arada qartbabamniñ penceresine atıldım. Babam da yanımnda tura, lâkin o, perdeniñ artında turıp, gizliden baqa edi. Melikzade bir danesini alıp lezzetine baqtı, ondan soñ lezzetini maqtamağa başladı: bizim incirimizniñ damı da tatlı, körünüşi de güzel, dedi. Qartbabam ise dostane munasebet köstererek:

– Teregimizniñ pitaqları sizniñ azbarınızğa avıp ketti, adetimizge köre, öşken terekniñ pitaqları qomşu azbarına...

Şu künden soñ babamın keyfi köterildi. Qaydan aqça tapayım da azbar ve evimizniñ içini biraz tamirleyim, soñ yañı qomşuları da çayğa davet etmek mümkün olur edi, degen tüşüncelernen yüre edi. Bir kün babam telefonda qonuşırken: "Yoq, yoq, bizler bir aile kibi yaşaymız, sıq-sıq qatnaşamız. Meseleñi çözmiz, raat ol", – degenini de eşitken edim.

Bizim can-teregimiz şu yılı pek bereketli oldı. İri yeşil yapraqlar, altın kibi yemişler... Qartbabam túbünü qaza, suvara, yapraqlarını yuva, ziyankâr böcekler tutmasın dep, kevdesini kireçnen sılap çıqa. Etrafı taptalıp kirlenmesin dep, tüşken yemişlerden yapraqlarını sipirip ala. İncir pişken zamanları qartbabam er zaman türkü yırlay turğan. Eñ müimi ise, o er kün aq saqalını sıypap tura edi. Bu da bizim için amanlıqnıñ timsali edi.

İncirniñ bereketini bütün qomşu ve aqrabalarımız da is etti. Zümrüt ocağa, mektepke alıp ket, er keske ikram et, dep qartbabam kaç kere israr etti. Amma men utana edim. Eh... Utançalıq etmek kerekmey edi, o zaman siz de bizim incirimizniñ lezzetini alır ediniz...

"Allah incir yemişini ilk yemişlerden biri olaraq nafile yaratmağandır. O – qutsal, mücizeviy yemiş. Almanlar ile cenkleşkende incir qurusu insanlar için ötmek yerine olğan, tek onı aşap sağ qalğanlar olğan", – dedi qartbabam. O, insanlarğa tedaviyenmek için tevsiyeler bermege pek bile. İncir yapraqlarını damlap içseñiz yürek hastalığına faydası olur, vucut sihatına – duşap, qan faqırlığına ise – quru yemişlerini aşamaq kerek, dey edi. Ne qadar kerçek olğanını bilmem, amma tañda terekniñ túbünde dua etip arzularınıñ tileseñ, erte-keç yerine kelir, degen edi o. Babam qartbabamniñ aytqanlarına inanmasa da, men şahsen qartbabamniñ incir teregi túbünde turıp, ellerini kökke kötergen alda dua etkeniniñ defalarca saatı olğan edim.

Belâ beklenilmegen yerden kele, deyler. Qomşularımızniñ evinde semiz hizmetkâr qadın çalışa edi (men pencereden seyir etip turğanda aqlıma, o ana-mına patlar degen fikir kele edi). Künlerniñ birinde o, kelip qapumızni qaçtı ve teregimizniñ çöplügi olarnıñ azbarına tökülip, ortalıqnı pislep taşılay, dep şikâyet etti. Anam bunı qartbabama ayttı. Onıñ da, ebet, canı sıqıldı. Ne dep cevap berecegini bilmey qaldı. Eki künden soñ şu qadın kene de keldi. Azbarımızni pislemeekten vazgeçiniz, dep köterenki sesnen talap etmege başladı. Ğarip qartbabam qoluna qopqa, kürek ve sipirtki alıp olarnıñ azbarlarına yöneldi, amma kerginlikni yımsatmaq için o da fayda etmedi. Qartbabam er kün özü barıp temizleycegine söz berse de, olar qabul etmediler. Qartbabam sezgir bir insan olğanı sebebinden, o zaman bir felâket çıqacağını duydu. Çırayı söndi, aştan kesildi, içine qapalıp ketti.

Qadınıñ kelip ketkeninden bir afa keçken soñ, qapumız qaba-qaba qaçıldı. Bu sefer qadınıñ yanında saqat bir erkek bar edi. O da öyle bir açuvlu laf ete edi, dersiniñ ağızından yanardağ fışqıra. Meger, bizim osal teregimiz olarnıñ cınıslı köpegini zeerlegen. Köpek de öyle-böyle soyundan degil, onıñ için tap beş biñ dollar tölengen emiş. Meger, şu köpek yerden incir aşap cemnegen, neticede içi ketken emiş. Semiz qadın soñunda:

Men bunı böyle qaldırmam! – dep ketti.

Kelecek sefer elinde papka tutup eki ciddi şahıs peyda oldı. Olar özlerini JEK hadimlerimiz, dep tanıttılar ve qomşu azbarına acılıp qalğan pitaqlarını kesmek kerek dep tenbiyelediler. Bu mevsimde terekniñ küçlü qısını kesmek zararlıdır, dep defalarca añlatmağa tırışsa da, iç diñlemege istemediler. Üç kün içinde qararnı yerine ketirmege mecbursıñız, dep kestirip kettiler.

Zümrüt ocam, kimer insanlar pek sert ola. Biri birine añlayışlı davranmağa istemeyler. Ğarip qartbabam Melikzadenen laf etecek olup eki kere evlerine bardı, lâkin kimse qapunı açmadı. Meseleni çözmek için saatlarnen onı yolda qaravullap oturdu. Niayet, rastkeliştiler, amma faydası olmadı: aram terekni pıçıp taşılañız, demekten taymadı. Atta: "Azbarımda raat yürmekniñ çaresi yoq. Papuçlarım yerge yapışa-yapışa qala. Artıq dayanılmaz...", – dep ihtiyar insanğa terslep taşıladı.

Cumaertesi edi. Babamdan ğayıñ er kes evde. Birden seskendik: apansızdan qapu açıldı, azbarğa elinde pıçqı ile eki aqay atılıp kirdi ve dos-doğru incir teregine taraf kettiler. Ondan evel kelgen galstuklu adam ise olarğa buyruq berip tura.

Qartbabam deşetli alğa kelip olarğa atıldı: "Terekni pıçmaq – cinayettir. Vazgeçiniz, yapmañız", – dep qıçırmağa başladı. Dev boyu birisi qartbabamni çetke iterip taşıladı. Qartbabam isarğa urundu. Menim açuvım içime sığmay, közyaşlarımıñ yeñime sürterek: "Teregimizni pıçmañız!" – degen sözlerden olarğa atılıp cekirmege başladım. Lâkin qartbabamni itergen dev şu arada meni de alıp, azbarımızniñ ortasına ketirip qoydı. Terekniñ kevdesini pıçıp başlağanlarında qartbabam bir daa: "Günâhqa kirmeniz, yapmañız! Allah cezañızni berir!", – dep qıçırdı ve ellerini töpege kötererek bir an içinde taş kibi qatıp qaldı. Ondan soñ qartbabam esini coydı. Başındaki saçlarını yulqa-yulqa, anam qartbabamniñ yanına çaptı.

Kelgen adamlar pıçqını anda-mında çekkelegen sayın terekniñ kevdesinden töpeden aşığa qadar suvı aqıp turdu. Vallahi, kerçek aytam, ocam. Terek ağlay edi. Başqa kelişken bir söz tapalmayım.

Şu küñü qartbabam infarktqa oğrap hastahanege tüştü. Ondan berli ayat tarzımız deñişip ketti. Şeñ külkü sesler, sofrada başında toplanıp çay içmekler, beraber televizor baqmaqlar – episi yoq olup ketti. Bazı vaqıt insan bahtlı yaşar, bahtını ellerinen tutar, qoqlar, lezzetine baqar, amma nasıl hazine saibi olğanını farq etmez. Faqat, büllür savut yerge tüşip qırılğanı kibi, bahtımız elimizden qaçqan soñ, birden ayınıp nasıl şeylerden quru qalğanımızni tam añlay bilemiz.

Bir bucuq aydan soñ qartbabamni evge çıkarıp yiberdiler. Onıñ alı fena edi: çırayı qaçqan, dört bükülgen. Evimizniñ artına başqa barmadı. Penceresiniñ perdeleri de er vaqıt qapatılıp çekilgen – teregimizniñ kütüğini körip olamağanından olsa kerek. Kütükler – eminim, ölgen terekleriñ baştaşlarıdır. Ne anam, ne babam, ne de soy-aqrabalarımız – kimse qartbabamniñ göñlüni alamay edi. Qart, sanki, közümiñizniñ ögünde irip keteyata. Onıñ sönük közleri uzaq bir yerlerge baqıp qala ve, niayet, yaşlanıp kete edi...

Bir tosattan yatıp qaldı. Küz kelgen soñ epimiz bir efkârlıqqa daldıq. Qartbabamni coyarım degen qorqunen yaşay edim. Efkarınen qorquv ise qarışqanıdan içimni fena hırpalay. Zümrüt oca, bu devir ailemiz için ne dayın ağır olğanını siz añlağandırsıñız. Dört tarafqa qaçıp ketecegim kele edi. Elbette, tapqansıñ özünüñizge qasevet, alâ daa bir terek şunı, dep tüşüne bilirsiniñiz. Lâkin o, adiy bir terek degil de! Bizim için o – aile azası, bizim yaqın dostumuz edi.

Ayaqlarım incir aşamağa, túbünde raatlanmağa, dua etip arzularımıñ tilemege alâ özleri alıp kete. Şu yergecek barıp onıñ artıq olmağanını soñ farq etem. O zaman coyuq ağırsını qayta-qayta yaşamağa mecbur qalam. Terekni yoq etken pıçqı menim ayat ve insanlarğa olğan işançımıñı da yoq etti. Bir kün, yelemlik küñü olğanda, men onıñ yapraqlarınıñ şırtırdısını bile eşittim. O sesni biñlemen

başqa seslerden ayırdı etebilirim. Teregimizniñ yapraqları bam-başqa şıtdar: yüksek notalarğa köterilgen bir muzıka kibidir... İnanıñ ki, ocam, terekleriniñ de canı bar. Ayatını tolusinen yaşap qurıp qalğan terekleriniñ taqdiri nasıl olğanını bilmem, amma vaqıtsız vaqıtta yoq etilgen terekleriniñ canı kimeride kütükniñ etrafında bulunaraq, yapraq şıtdısı kibi sesler çıkarır.

Oktâbrniñ soñkı künlerinde men şeerge çıqtım. Babam, men artıq büyüdüm diye, mektep masrafları içün maña er kün 50 kapık bere edi. Men ise yarısını masraf etsem, yarısını toplay edim. Böyleliknen 12 manat aqça topladım. Özümə bir şeyler almağa niyetim bar edi. Toplağan aqçalarıma hayal etken cep telefon, bilgisayar ya da "Play-Station" almağa, tabiy, yetmez edi amma kene de bir şeyler almaq mümkün, meselâ, meraqlı fikirler yazmaq içün paalı güzel defter, ya da merekepli qalem...

Bazarnıñ satış sıralarından keçeyatqanda terek fidanlarını satıp turğan ihtiyar diqqatımıñ çekti. Añlaşılmağan bir küç meni bu sırağa süyrep ketirdi. Fidanları baqıp turğanda güzel bir fikir aqlıma keldi. Satıcıdan: "İncir teregi barmı", – dep soradım. "Bar", – dedi o. Paalı da degil eken: alâ daa 7 manat. Men eñ iri soyunu sayladım, nasıl saçıp asramaq kerekligini soradım ve evimizge aşıqtım. Qapuda anam qarşıladı, men de aqlıma kelgenlerini oña añlattım ve evimizniñ artına çapıp kettim. Anam fidanı tutıp turğance çuqur qazdım, saçtım, soñ üç kün devamında túbünü suvarıp turdım.

Ocam, ğalıba, men pek uzattım. Endi ikâyemniñ soñuna keleyatam. Men baarnıñ kelegeğini sabırsızlıqla bekley, teregim ne vaqıt canlanacağını körmek içün künlerini sayıp oturdım. Aprelniñ başlarında, niayet, pıtaqlar bürlemege başlağanını kördim. Quvançımıñ soñu yoq edi. Men qartbabamniñ yanına çapıp kettim. O, qıbirdamayıp yata edi. Maña baqtı, amma közlerinde ayat nurı seçilmey. Onıñ mañlayından optim de: "Tur, bir şey kösterecem", – dedim men. O ise pervasız alinen başını başqa tarafqa çevirgende, men qaltırağan sesimle: "Baq, bizim incirimiz qayıp keldi", – dedim. Men perdelerni açtım ve pencereniñ yanına kelip körmeye mecbur ettim. Ocam, çoq vaqıt töşekte yatqanına baqmadan, qartbabamniñ canlanğanını körse ediñiz. Pencereden biraz baqqanından soñ, azbarğa çıqmağa aşıqtı, fidanıñ kevdesini parmaqlarınan sıypap başladı, yanağını egiltip tiydirdi...

Arz etken teregimiz kün sayın degil, saatma saat ösen kibi kele edi. O, bir mücize kibi, evimizge huzur ketirdi. Bundan soñ qartbabamni kene de tebessüm ile ve saqalını sıypağan alda körmek mümkün edi.

Keçken qışta asla beklenilmegen bir adise olıp keçti. Melikzadeniñ azbarına nomersiz maşına kelip toqtadı, içinden qara maskalı adamlar çıqıp onıñ qollarına qırçma taqip alıp kettiler. Nasıl cinayet işlegeninden kimseniñ haberi olmadı, amma er kes bizim teregimizge yapqan muamelesi içün Allahnıñ cezasını kördi, dep bildi bunu.

İşlerimiz böyle, ocam. Sizge añlatacaqlarım bu qadar. Şimdi insanlar esasen eyilik kemlikten üstün olğanına inanmaylar. Neticede, eyilik ğalıp çıqacağına ümüt etmeyler. Amma aqiqat üstün çıqqanını özünü de şaati oldıñız. Ölüm – bedeniy degil de, ruhiy ehvaldır. İnsan ümüdinden kesilse, eñ acınıqlı ölüm o zaman kele. Allah iç bir vaqıt bizni ümüdimizden kesmesin. Amin!

Ocam, maña darılmadıñız mı?

P.S. Bir de, şu künü alıñız olmağanını sezdim. Qan basımı sizni raatsız etkenini bilem. İncir yapraqlarını damlap içseñiz, faydasını körer ediñiz. İsteseyiz, ketirip bereyim.

DOKTOR SERVER QIRIMLI – İLK QIRIMTATAR EKİMLERİNDEN BİRİ

Müelliften: Dergi heyyeti maña kendim haqqımda yazmamnı rica ettiler. Men ise milletimizniñ körümlü şahıslarından biri, benim için qıymetli insan – doğmuş emcem Server Parpetov – Qırımlını tanıtmıqı borcum, dep saydım.

Birinci aliy malümatlı qırımtatar ekimlerinden biri olğan Seid Amet oğlu Server Parpetov (soñra İranda yaşığanda o, kendine Qırımlı soyadını alacaq ve artıq Server Qırımlı olaraq tanılacaq) 1886 senesi Dereköyde dünyağa keldi. Dereköyde başlanğıç

mektepke qatnay, soñra oquvını Yaltadaki Aleksandr gimnaziyasında devam ete. 1903 senesi gimnaziyanıñ müdiri olaraq Artur Götlib tayinlenip, aynı zamanda gimnaziya tarih ve latin tilinden ders bere. 1907 senesi gimnaziyanı bitirgen Server Parpetov Odessa şeerindeki İmperator universitetine adliye fakültesine oqumağa kire. Amma bir kaç aftadan soñ qararını deñiştire ve tibbiyat şübesine keçe. Aynı şu universitetde qardaşları Ahtem ve Memet de oquylar, Odessağa olarnıñ kiçik qız qardaşları Pempe de kele ve qızlar gimnaziyasında oquy.

Universitetde ağa-qardaş Parpetovlar Qarabağdan doktorlıqqa oqumağa kelgen Abulfethan Nasırbek ile dostlaşalar. Abulfethan yaz tatillerini Yaltada dostlarınıñ evinde keçire. Mında o, dostlarınıñ daa bir qardaşı Alime-nen tanışıp, sevda ola ve evlene.

Universitetni Server Parpetov 1913 senesi alâ seviyede bitirip, bir yıl devamında Moskvada professor K.T. Soldatönkov adına hastahanedede staj yapıp. Soldatönkovnıñ vasiyetine köre ve onıñ paralarına qurulğan bu hastahane yoqsul ve fuqarelerge hizmet ete. Server stajını bitirecekte birinci dünya cenki başlana ve o, "Bütürusiye Zemskiy birliği hastahaneleri" cemiyetine 220 sanlı sanitar treniniñ baş ekimi olaraq qabul etile. Bu aqta Zemskiy birliğiniñ başı knâz Lvovğa knâz Yusupov rica ete. Yusupovnen körüşmek için Server Parpetov mahsus Sankt-Peterburgğa barğan. Bir yıldan soñ Server Romaniya cebesine Dobrucağa keçirile. Bu yerde onıñ qardaşı Rustem Parpetov hizmet etmekte edi. Amma sarılıq hastalığına oğrağan Server Qırımğa qayta ve eki ay hastahanedede yata. Tedaviylengen soñ o, Turkmenistanıñ merkezi Aşhabadda yaşağan Alime qardaşı ve Abulfethan-nı yoqlamağa kete. Olarnıñ yanında bir kaç ay yaşay ve Marı şeerinde hastahanege işke vordosa. Bayağı ya-

Server Parpetov

Naciye
NASSIRBEGLİ

Los-Anjeles

Şakir Parpetov

qıt keçken soñ Server kene Qırımğa qayta, amma babası ve dayısı endi çoqtan vefat etkenler. Ortalıqta cenk kete. Server Novorossiysk, soñra Batumğa ketmege mecbur ola. 1920 senesi yazda kiyevi Abulfethandan Meşhed şeerinden kelgen telegrammadan Alime qardaşı sıtmanen hastalanğanını bile ve acele yolğa çıqa. Batumdan Baku, Bender-Pehleviden

geminen Bendergâzğa qadar, soñra üç kün atların Şahrudğa, andan da biñ bir maceralarnen Meşhedge barıp çıqa. Abulfethannen beraber Alimeni tedaviyleyler. İranda Server Parpetov Qırımlı soyadını ala, ekim olıp çalışıp başlay. Bu memlekette bir çoq insanlarnen yaqın arqadaş olğanına baqmadan, yañı şaraitlerge alışması pek zor ola. Alime qocasınen Almaniyağa kete, Server ise İngiltere konsullığından izin alıp, İstanbulğa Rustem ve Şakir qardaşlarını yanına kete. İrandan Türkiyeye barmaqını yekâne yolu İndstan üzerinden edi. Server Qırımlını bu yolda da maceralar bekley. Eki kün, eki gece eski "Ford" arabasında Duzdabğa qadar Afğanistan sınırından keçip kete. Duzdabdan ise trennen Pencab şeerine bara. Masallarda oqudğı sırlı İndstannı mühteşem camileri, sarayları Serverni hayrette qaldıra. Böyle fursattan oluqça semereli faydalanğan emcem bütün İndstannı keze, mühteşem sarayları ve camilerinen meşur Tac Mahal, Lahornı ziyaret ete. Bu seyahat Server Parpetov hayatını eñ parlaq saifelerinden biri olıp saqlana. Bömbeyde 12 kün bulunıp, İsmailiye üzerinden Aleksandriyağa yol ala. Anda üç kün olıp, "Hediviye" gemisinde İstanbulğa barıp çıqa.

Server Parpetov

СПИСОКЪ

г.г. офицеровъ Крымскаго коннаго ВВ. ВЕЛИЧЕСТВА ГОСУДАРНИ ИМПЕРА-
ТРИЦЫ АЛЕКСАНДРИ БЕОДОРОВИ полка, представленныхъ къ наградамъ
съ 20-го мая 1916 года.

№ по пор.	Чинъ и фамилия	Къ чему представ- ленъ.	За что пред- ставленъ.	Стигнулъ о наг- ражденіи.
1	Подполковникъ БАКО.	Къ орд. Св. Владими- ра 4-й ст. съ мечамъ и бантомъ.	За бой 21-го июня 1916 го- да.	
2	Подполковникъ АЛУНИ	Къ Георгиевскому оружію.	За бой 29-го мая 1916 г.	
3	Ротмистръ РИВАСОВЪ.	Къ чину подпол- ковника.	То же.	
4	Ротмистръ МАРТИНО.	Къ Георгиевскому оружію.	За бой 11-го октября 1914	Награ- женіе еще не состоя- лось.
5	Ротмистръ ГРЕКОВЪ.	Къ орд. Св. Владими- ра 4-й ст. съ мечамъ и бантомъ.	За бой 28-го мая 1916 го- да.	
6	Ротмистръ НАРВОВЪ.	Къ Георгиевскому оружію.	За бой 25-го июня 1916 г.	
7	Ротмистръ БАКЕНОВЪ.	Мечи и бантъ къ орд. Св. Анны 8 ст.	За бой 25-го июня 1916 г.	
8	Ротмистръ	Владими-	За бой 28-го мая 1916 го-	

35	Прпорщикъ КУРІЯНОВЪ	Къ орд. Св. Стани- слава 2 ст. съ мечамъ.	За бой 23- го мая 1916 г. да.
----	---------------------	---	-------------------------------------

Командиръ полка,
полковникъ

Полковой адъютантъ,
штабс-ротмистръ

16 Кор

ВЗДОМОСТЬ
о наградахъ полученныхъ нижними чинами Крымскаго коннаго ВВ. ВЕ-
ЧЕСТВА ГОСУДАРНИ ИМПЕРАТРИЦЫ АЛЕКСАНДРИ БЕОДОРОВИ полка съ
мая по 15-е августа 1916 года.

ПОЛУЧЕНО:
Георгиевскій Крестъ... 55.
Георгиевскій Медаль... 33.

Представлено, но еще въ приказъ не было:
Георгиевскій Крестъ... 44.
Георгиевскій Медаль... 33.

Server Parpetov – Tehranda Firuz Abadi hospitalinî baş ekimi

Server Parpetov, Alime Parpetova,
Abulfet Nassirbekov ve ciyeni.
Meşhed, 1920 s.

İstanbulda çalışmak için Server emcem Rus doktorlar cemiyetine müracaat etip, sınavdan keçe ve doktorluk diplomasını tasdiqlağan 196 nomeralı şe-

adetname ala. İngiliz gospitaline ekim olarak işke kire, hususiy tedaviylevnen de oğraşa.

Rustem qardaşınıñ apansızdan vefatına yanıp-yaqılğan Server ve babam, Şakir Parpetovlar Alime halamnıñ yalvaruvlarına köre 1929 senesi onıñ yanına İranğa keteler.

Eki aydan soñra devlet hizmetin-ke keçe ve bir buçuq yıl devamında Kermanşah şeerinde vilâyet sanitar qısınıñ müdiri vazifesinde çalışa. Aynı şu senesi İstanbuldan doğma Autkalı Server Mandracı kele. Olarnıñ aileleri taa Yaltada biri-birilerinen sıq qatnaşqanlar. Server Mandracı ve Server Parpetov beraber çalışalar. Tezden emcemni Kermanşahdan Kazvinge işke keçireler. Şu zamanda eñ kiçik qardaşları Pempe halam Server emcemniñ yardımını sayesinde Rusiyeden sürgünlikten qaçıp Tehranğa kele.

Babam ve emcem İrana geldikten sonra babamı tütün mutehassısı olaraq İran devleti Reşte yolladı (Hazar denize yaqın). Alime halam babamı evlendirmekni tüşüne ve onı qocasınıñ ailesinden bir kaç qıznen tanıştıra. Babam Tehrandan anam Tavus Qarabağlı ile körüşe. Olar biri-birilerini pek begeneler ve evlenmek kararını alalar. Olarnıñ düğünü Alime halamnıñ evinde yapıla. Babam qarasını Reşte alıp kete. Olarnıñ 4 evlâdı oldı – Nuriye, Naciye, Fuad ve Ali Rıza. Nuriye ve Fuad küçükliginde vefat eteler.

Tavus Gacıyeva Qarabağlı

1933 senesi Alime halamnıñ qocası Abulfethan apansızdan vefat ete ve Server emcem qardaşını yanına ala. 1935 senesi Server Parpetov sanitar hızmeti müdiri sıfatında Pempe ve balaları, Alime ve Server Mandracı ile beraberlikte Hazar deñiziniñ yalınsındaki büyük bir liman şeeri olğan Pehlevige köçip, bağçalı bir ev satın ala ve

Server Parpetov

birlikte yaşaylar. Amma eki yıldan soñi Tehranğa qaytmağa mecbur olalar. Mında Server Parpetov Leh hospitalinde çalışa, Manuçeri soqağındaki evniñ ikinci qatında yaşay. Şu evniñ üçüncü qatında Pempe oğlu Eskender, qızı Asiye balalarinen yerleşeler.

Server emcem gosptitalde çalışır, o yerniñ eñ kaliteli doktorlarından biri olur. Amma o, hiç bir zaman insan saylamaz, onun için hastanıñ milleti, seviyesi, dini mensüpligi fark etmezdi. O, her keske elinden kelgen yardımını köstermege seven bir insan edi.

1942 senesi anam Tavus tif hastalığından vefat ete. Men o zaman beş yaşında edim. Qardaşım Ali Riza ise doquz aylıq bebek edi. Emcem bizni yanına aldı. Aslında o yıllarda tifo hastalığı pek geniş darqalğan ve çoq insanlarını hayattan alıp kete edi. Server emcem tifo aşısını bula, aileniñ epsi azalarını aşılav. Lâkin babam Şakir Parpetov artıq hastalığı pancasına tüşken edi ve onıñ qurtarılmasına celp etilgen eñ kaliteli doktorların areketleri neticesiz oldı. Babamniñ ölümi ailemizni sarsıttı. Bu aile için eñ ağır devir keldi. Ğurbet ilde emcemniñ yanında oña arqa olğan qardaşları bar edi. Amma artıq o, yañız qaldı. Men ve Ali Riza em anamız, em babamızdan öksüz qaldıq. Bizni baqmaq, büyümek qaseveti Server emcemniñ omuzına tüşti. Elbet oña bu işte Alime halam eñ yakın yardımcısı oldı.

Server emcem bizge daima kitap oqur, bilhassa Qırım aqqında kitaplarnı oqur, Vatani aqqında saatlerce tarif eterdi. Biz tamirlarımızni bilmemiz, kimlerden ve nereden oldıgımızni daima aqılıımızda tutmamız için mahsus bizlerge o, Dereköy ve Parpetovlar sülâlesi aqqında hatırlavlarını yazıp qaldırdı.

Server Parpetov pek oqumış, tarih, tasviriy sanatnen pek meraqılanğan, fortepyano, kemane çalmağa bilgen ve sevgen bir insan edi. Kene de bizler için qırımtatar halqınıñ tafsılâtı tarihını yazıp, urf-adetlerimiz, milliy kiyimlerimizni tarif etti. Ayrı defterde emcem qırımtatar masallarını da yazıp qaldırdı. Qırımdan, milletimizden, milliy medeniyetimizden uzaqta ösken biz, bizim terbiyemiz, dünyabaqışımızğa onıñ tesiri pek küçlü oldı. Emcem bizni büyüttü, oquttı, oqumış insanlar olıp yetişmemizge hayatını bağışladı. Men büyügen soñ emcem (onıñ qalp hastalığı bar edi) bir kün maña şularını söyledi: "Men Allahtan maña biraz

tireyim", dedi. Yani bizlerni büyümek, oqutmaq için ömür istegen. Allah da onun istedigini ona bağışladı

1969 senesi Server emcem öz evinde qalp krizinden vefat etti. O, 74 yaşında edi. Server Qırımlı ile vedalaşmaq için tek yakın aqrabaldarı ve arqadaşları degil de, Tehran, Kermansah, Meşhedden körümlü doktorlar yetip keldiler.

Emcem Tehrandaki Abdulazim İmam Zade qabristanında babamniñ yanında defn etildi. O mezarlıqta anam, babam ve emcem yatmaqtalar. Allahnıñ rahmetinde olsunlar, nurlar içinde yatsınlar. Rustem emcemniñ mezarındaki baştaşında eski türkçe şu sözler yazılmış: "Ayrı tüşüm Vatanımdan, aqrabalarımıdan. Qara künler ile keçti ömrüm ğurbette, qismet degilmiş mekânımnıñ Qırımda olması". Seyit Ahmet oğlu Rustem efendi. Ruhuna Fatiha. 28 Mart 1928 İstanbul.

Qırımdan ayırılmaq, ğurbette yaşamaq zoruna qalğan, soñki dergâhlarını uzaq ülkede bulmış Parpetovlar sülâlesinden babam, emcem, halam Vatanları Qırımnı canlarından ziyade severdiler.

Server Parpetov

Emcemniñ yazıp qaldırğan hatırlavları esasında, Ahtem Parpetovniñ oğlu Eldar "Dereköylü Parpetovlar ailesiniñ yılnamesi. Bir qırımtatar ailesiniñ tarihi" serielevalı kitapını azırlap, neşir ettirdi. İnşalla, Server Parpetovniñ yazıp qaldırğan masal ve efsaneleri de yakın zamanda dünya yüzünü körerler.

Server Parpetov qardaşları Alime ve Pempe ile

MAYIS 18 QADIN TAQDİRİNDE

ZİŞAN BEKİROVA

1933 senesinin başında Aqmescit civarındaki Ağaç-Eli köyde ailede ikinci bala olıp doğdım, menden sonra daa eki oğlan qardaşım oldu. Köyümüzde altmış dört hane olup, bir hanede bir qaç aile yaşağan. Babam Bekir Abduraman oğlu köy şurasının başı edi. Cenk başlanğanın savaşa ketti ve öyle de qayıp kelmedi. İç bir türlü haber alıp olamadıq. Köyge nemseler kirip keldende bizni evimizden quvıp çıqardılar. Mecbur oldıq anamnıñ ana-babasınıñ evine köçmege. Nemseler ketken sonra quvana-quvana evimizge qayttıq, amma endi ruminler kelip evimizge köz attılar. Lâçare kene qartana-qartbabamnıñ evine qayttıq.

Anam bazıda üyken tatamnı evimizge tavuqlarnıñ yımirtalarını cıyıp kelmege cibere, lâkin ruminlerden yımirta degil de tavuqlarnıñ özü bile qalmadı.

1944 senesi aprelda nemseler de, ruminler de kettiler. Allağa şükürler olsun, dep kelecikke ümütlen baqıp yaşadıq. Mayıs ayınıñ 18-nde tañğa yaqın qapı-pencerelerimiz qağıldı. Anam açmağa qorqa, tatam «anay, açayıq, şimdi evimizni parlarlar», dedi. İçeri üç tüfekli adam atılıp kirdiler. Birisi pek hınzır edi, iç birimizge iç bir şey aldırmaı. Tatam anam aqşamdan uyutıp qoyğan yoğurt qoşlaçıqını (kırmet savut) alğan edi, şu hınzır degen soyum tatamnı yaman tepti. Tatamnıñ qolundan qoşlaçıq atılıp tüşti, tatam yerge serildi, ağzı-burnundan qan aqtı.

Anam eñ kiçik qardaşçıqımni qucaqlağan, tek dudaqları qıbırday. Anam dindar sülâleniñ qızı edi, dua oquy. Çünki emin edi ki bizni yeudiylar kibi qurşunlaycaqlar.

Köy halqını kanamyada topladılar. Dört tarafımızdan qollarında avtomatlarnen askerler tura. Anam bularnı körüp: «Nemseler keldende atacaqlar, dep qorqtıq. Sovetler keldi kene atacaqlar, dep qorqamız», dep öküro küro ağladı. Arabalarğa yüklep evelki Taşlıq-Dayır köyü yerinde qurulğan «Krasnopartizanskaya» demiryol stantsiyasına ketirdiler. Tizem balalarinen, Lutfiye dudum balalarinen bir vagonğa mindik. Aç ketemiz. Toqtavlarınñ birinde vagondan-vagonğa yürüp qartbabam bizni tapıp keldi. Qolunda bir keseçik

qurulğan et ve süzme. Eger bular olmasa, açtan öleceğimiz şübesiz. Daa bir stantsiyada oğlan qardaşım pek sıqletke qalğan, bes-belli vagon içindeki vedrege acetini yapmağa utanğan, çıtırmanlıq içine çapıp ketti. Birden signal çalındı, tren areket etip başladı. Anam parçalana, ne yapacağını bilmey. Yanımızda oturğan Lutfiye dudum özünüñ eki küçük balaçıklarını taşlap vagondan aşağı atıldı. Vagonğa taba çapqan qardaşımın mindirdi, amma özü şu vagonğa minip yetistirmadı. Biz onı qalıp ketti, dep pek qorqtıq. Meger, soñkı vagona ketken saqçılar qollarını uzatıp onı içeri alğanlar. Zornen nefes alıp, çırayları ap-aq kesilgen alda kelip qavuştı bizge. Lutfiye dudum qardaşımın qurtardı, zaten biz de şu qadınıñ sayesinde hayatta qaldıq. Ömürinde nice-nice zorluqların körge, oqumış, rus tilini bilgen dudum bizni daima qorçalap keldi. Tam qayerde olğanı şimdi aqılımda yoq, amma bir stantsiyada vagonımız üç-dört kün turdı. Meger, vagonların Orta Asiyağa, Uralğa ketecek lokomotivlerge tirkegenler. Bizim vagon Uralğa yönege lokomotivge tirkeldi.

Öyle etip Uralğa tüştik. Kama özeniniñ o bir tarafındaki orman içindeki baralarğa yerleştirdiler. Baraklar tam bataqlıq üstünde. Yol yerine tahtalar töşelgen, tek şu tahtalardan yüreceksiñ, aks alda batasıñ. Bir qaq künden soñ 12-nci baraqa bataqlıq túbüne battı, onıñ içinde yerleştirilgen 46 qoranta boğulup ğayıp oldı. Biz 15-nci baraqa yaşadıq. Sürgünlilerin yarısı dağ kesiminde, yarısı kâğıt fabrikasında çalıştılar. Anam rahmetli bir adiseni tarif etken edi. Kâğıt fabrikasında ağaç doğrağan bölükte çalışqan bir tatar qadınıñ başından şalı tüşe, uzun

saçları ise tezgâhğa sarıla. Qadın ağaçnen beraber bir saniye içinde doğralğan ketken. Kimse qurtarıp olamağan. Anam şu yerde esini coyğan, zar-zornen evge keldi de yerge serildi. «Qıyma kibi doğraldı zavallı kelinçik», dep tekrarlay berdi.

1945 yılı epsi balalarını bir sınıfta — yani 15 yaşındakisi de, 10 ve 7 yaşındaki balalar da birinci sınıfta oqup başladıq. Çünki Qırımда mektepte oquğan balaların iç birisi rusça bir kelime bile bilmey edi. Biz, balalar, bataqlıqta ösken yabanmersini cıyamız ve qabul etüv noqtalarına teslim etemiz. Cıyılğan meyva miqdarına köre parasını bereler. Ne qadar balalar şu bataqlıqta boğulup ölgendirler! Kimse yardım etip olamay edi o zaman. Böyle etip Uralda üç yıl çekiştik. Soñ Özbekistannıñ Parkent degen yerinde yaşağan dayılarım bizge davetiye yollap, çağırıp aldılar. Qartbabam-qartanam, dayılarım epsi şu yerde. Babamın ana-babası biz kelgence ölgenler, olarnı körmedik. Yerli komendant merhametli bir insan eken, anamnı acığan: «Men saña izin yazıp bereyim, Yangiyulge ketip bir de-bir fabrikağa işke kiersiñ. Olmasa, dört balañı qurtarıp olamazsıñ», degen. Anam bizni qartana-qartbabama qaldırıp, Yangiyulde fabrikağa işke kirdi. Tatam da ayaqqap fabrikasına işke yerleşti. Biz Parkentten Yangiyulge köçtik. Üçümüz mektepte oqudıq, zenaat saibi oldıq. Parkentte doğma Saraylı-Qıyat köyünden bir yigitke aqayğa çıqtım, üç kızımız oldı.

1991 senesi ömürdeşim Qırımğa keldi topraq damartısı almağa. Lâkin alalmayıp qayıp keldi. Dört yıldan soñ men özüm Qırımğa kelip, doğru aqayımın koyune — Saraylı-Qıyatqa

bardım. Damartı sorap arıza yazdım. Men de alıp olamadım, Aqmescit civarındaki bir qasabada yañı damartılar berileceğini eşitip, andan topraq sordım. Endi idareden-idarege, qapıdan-qapıya yürüşlerim başladı. Şeer icra komitetine vesiqalarımı bermege keldim, sırada bayağı vaqıt turğanımdan aç oldım. Çantamda yavluqta sarılğan ötmek parçasını aşayım, dep tışarı çıqtım ve bir köşede oturdım. Yanıma şeer icra komitetini qaravullağan milislerden biri yanıma kelip: «Mına ne işiñ bar, satqın hain!» demesinmi! Közlerimden yaşlarım derya olıp aqtı. Elli yıl evel bala ekenimde hain dep, evimden quvdılar. Qayıp kelgen soñ kene şu pis sözler... Yüregim sızladı. Yüre-yüre ne ise damartı aldım. Amma ömürdeşim 1996 yılı vefat etti ve Qırımğa qayıp olamadı.

Balalarımnen yañı evler qurdıq, artık sefasını süremiz.

SAYDE EYUP QIZI

1934 senesi Aqmescit şeeriniñ Subhi soqağında Türkiye vatandaşı Mustafa oğlu Eyup ailesinde dünyağa keldim. Rahmetli babam Gülperi ablası ile beraber Türkiyenin İzmir şeerinden kelgenler. Hatırlağanına köre o, 1900 senesi İzmir şeerinde doğğan, 4/50 soqağında istiqamet etkenler. Tam ne zaman Qırımğa kelgenlerini bilmeyim. Mustafa dedemniñ Qırımда et tükânları bar emiş, olardan haber almağa işte babam Eyup ve kızını yollağan. Olar işlerini bitirip Türkiyege kerı qaytacaqta boğaz qapala ve olar evlerine dönüp olamaylar, qalalar Qırımда. Gülperi

nen evlene. Anam da babasınıñ yekâne qızı olğan, anası ölgen soñ babasinen beraber yaşağanlar. Anam-babamniñ beş balası ola. Men ailede eñ kiçigim. Babam ailesinen Türkiyege qaytmaq yollarını araştırp, Türkiye elçhanesine bara, konsolosların körüşe. Böyle bir sefer konsolıqta oña mıtlaqa qaytmaq ve babasınıñ Türkiyedeki mirasına saip çıqmasını tevsıye etkenler. Anam endi qartayğan babasını yañız taşlap ketmege istemey. «Sen istesen ket, men razım, biz qalamız», dey babama. Amma babam beş balasını taşlap ketermi? Subhi soqağında eV qurıp başlay ve 1940 yılı bitire. Biz yañı evimizge köçtik, Mektepkе barmağa azırlanam. Sevinmege vetistirmedik

Şu arada apansızdan cenk başladı. 1944-te men artıq 10 yaşındam, amma daa yazmağa-sızmağa bilmeyim. Ya mektepler qapaldı. Şeer de nemseler işğali altında, de sovetlernin eline keçe. 1944-te biz içün cenk bitti artıq, dedik. Amma başqa daa beter cenk başladı. Mayıs 18 gecesi qapımız qağıldı. Babam uyanıp qapını açtı. İçeri dört adam avtomatların atılıp kirdiler. Biz, balalar daa yuqlaymız. Anam bizni uyandırıp, temiz urbalarımızı kiymemizni ayttı. Babam askerlerden meseleni öğrenecek ola, amma adam aqıllı cevap alamay. Amma er alda anama: «Şaşmalama, özünüñ topla. Aqçaları al, epimizniñ kimliklerimiz, ev vesiqalarını al», dedi. Anam bizni en bir

yeudiylər kibi atacaqlar, bu kâğıtların kimge keregi bar, dep itiraz bildirecek olsa da, babamın aytqanlarını yaptı. Kiyindik, çıqtıq. Artıq bir şey almadıq. Soqaqlar tolu yük arabaları. Olar endi bir kün evel kелgende babam daa taa-ci-plengen edi, neden bu qadar araba keldi dep. Aqmescit vokzalına ketirdiler. Ana-baba künü edi o kün şu vokzalda! Qadınlar, bala-çağalarını ağlavları, qı-çıruvları ses-seda olıp darqaldı etrafqa. Yolda sasıq tuzlu balıq şorbası berdiler. Aşap olamaymız. Ya alışmadıq böyle aşqa. Mecbur aşğanların episi isal oldılar.

18-20 kün degende Sırdaryanın Velikaya Alekseyevskaya adlı stantsiyada tüştik. Anda endi bizlerni almağa kelgen şorbacılar beklemekteler. Bizni bir arabağa yükləp bir ahırğa ketirip yerleştirdiler. Yarısında sığırılar, ikinci yarısında biz. Tam-taqr yer. Baqıp turamız – ne yatacağımızı bilemiz,

ne oturacaqlarımızı. Anam vira ağlay. Ahır sabısı olğan özbek qadını bizge bir cartı kiyiz ketirdi. Onı üstünde yat-tıq. Babam ve anamni işke aydadılar. Pek yaman açlıq çektik. Anam hasta-landı, onı alıp kettiler. Biz, dört bala, babamnen qaldıq. Aptem, ağalarım tifke, malâriyağa oğradı. Babam za-valı işten qaytayatqanda bahçiden bir qarpuz alğan biz için. Onı şu zaman yaqalap, qarpuznu çekip alalar, özünü ise ölgence kötekleyler. Bir qarpuz için öldürecek ediler babamni!

Epimiz açmız, ana-mına ölecek-miz. Soqaqlar mevtalarğa teldi, de o terek túbünde yata ölüler, de bu çalı túbünde. Babamnen ekimiz tilenmege mecbur oldıq. Babama aqrabalarımız aqlı öğreteler: «Eyup, balaları yurtqa ber, açtan ölerler, yazıq olur», dep. O yerdeki balalar yurtuna anası-babası sağ olğan balaları qabul etmey ediler. Babama bizni vokzalda qaldırıp ket-mesini öğreteler. Babam mecbur öyle de yapa. Demiryol vokzalında qaldırdı bizni, özü saqlandı. Biz «Baba, babaa-aa!» dep qıçıramız. Babam ğarip saqlanğan yerinde bizim qıçıruvlarımızni eşitip ağlap otura eken. Bizni vokzal milis idaresine alıp kettiler. Saba çıqa-ralar, aqşam kene alıp keteler. Meger biz kibi biralqı balaları toplaylar. Eñ kiçik qardaşçığım 3 yaşında, onı vokzal işçisi pek begendi ve evlâtılıqqa alacaq oldı. Aldılar, amma sabasına şu adam maña qardaşım bütün gece yuqlama-yıp ağlap çıqqanını ayttı. Men deral onı yanına qaytarıp aldım. Balalar yurtuna yerleştik. Bir qardaşımni bir yurtqa, ekincisini başqa yurtqa alıp ketip, men bir özüm qaldım. Babamnen anam ise bu arada parçalanalar, bizni tüşünip. Babam çare tapıp, qardaşlarımızni,

meni araştırp tapdı ve biz allemiznen qavuştıq.

Babam tekstil fabrikasına işke kire. Anda berilgen bir piala şorbasını anama ketirip aşata. Anam pek alsız. 1948 senesi qırq sekiz yaşında babam infarkt (qalp krizi) neticesinde vefat etti. Anam bizni keçindirmek için bir qaç işte çalıştı – özbeklerniñ evlerini temizledi, soqaq sipirdi. 13 yaşında birinci sınıfqa bardım, amma oquv közüme kirmey, açım. Dörtüncü sınıfqa keçkende 17 yaşında edim. Oquvdan soñ barıp çalışam, iç olmadım bir parça ötmek qazanayım, dep. Daa mektepte oqrkenim meni Server degen yigitke aqayğa berdiler. Anam başta razı olma-dı, amma olacaq qaynanam meni aş, yañı urbanen aldattı. Razı oldım. Beş bala doğurdım. Birisi öldi, eki kızım, eki oğlum bar.

Daa sürgün etilmezden evel mek-tepte latin elifbesinde oquğan aptem babamniñ aqrabalarından mektüpleş-ken edi. Özbekistanda haberleşuv kesildi. Amma Özbekistana babam ölgen soñ komendant de özü ke-le, de ağamni çağırıp sorğu ete. Canını yaqtılar ağamniñ, ahır-soñu mecbur oldı babamniñ bütün vesiqalarını Türkiyeden kelgen turistlerge berip cibermege. Böyleliknen qurtuldı.

1989 senesi Qırımğa başta bir kızım qayttı, onıñ artından biz keldik. Aqayımnen topraq aldık, ev qurıp başladık. Alâ daa bitmedi qurucılığı-mız. Evlerimiz satıp olmadı, yol içinde qaldıq. Aqçalarımız bankada yandı. Aqayım bu olaylarğa dayanalmadı, o da qalp krizine oğrap keçindi. Onı Sırdaryada defn etip qayttıq. İç bir şeysiz qaldıq. Amma kene de Rabbimizge şükürler olsun, Qırım, Vatandaşımız.

FİKİRİYE ÜSEİNOVA

Anam-babam doğma Özenbaş köyündenler. Babam allı-taqaatlı in-sanlardan olıp, 1930-ncı yıllarda Qı-rımda böyle insanların mal-mülkünü musadere etip, Uralğa sürgün etken zamanda babamnen anam Özen-baştan Yaltağa köçip ketmege mec-bur olğanlar. Men Yaltada Dereköyde 1941 senesi doğdım. Artıq Dereköy yoq. Yaltağa qoşuldı.

Ekinci cian cenki başlanğanda babam da uruşqa seferber olundu. 1944-te Qırım düşmandan azat etildi.

Bir kün anama kimdir: «Cevair, yarın Aqmescit demiryol vokzalından ke-çecek trende aqaylarımızni alıp ke-tecek ekenler. Seniñ Seitümeriñ de onda olacaq!», degenler. Anam bizni – 9 yaşında büyük aptemni, o has-tacan edi, 6 yaşında ekitnci aptemni ve 3 yaşında meni evimizde qaldırıp, sabadan yolğa çıqtı. Vokzalda keçip-ketken epsi trenlerden babamni körecek olıp çapıp-çapqalağan, amma koralmağan. Yaltağa evine qaytacaqta yollar qapalğan, oña izin bermegenler. Anamni bekley-bekley yuqlap qaldıq. Tañda ise qapımızdan kirgen askerler üçümüzni çıkarıp,

arabağa yüklədiler. Soñ vagonlarğa toldurdılar. Bizim ne anamız bar, ne babamız. Üçümüzni vagonniñ tahtadan yasalğan ikinci qatına köşge atılar. Biz öyle de bütün yol yuqarıdan aşağı baqıp kettik. Vagon içindeki kadınlar bizni acıp, yanlarına alğan aşayttan berdiler.

Anam zavallı Aqmescit vokzalın-da vagondan-vagonğa keçip bizlerni qıdırğan. Rastketirgen tanışlarından biri oña: «Cevair, seniñ kızların şimdi yerinden köçken eşelon içindedir», degen. Anam soraştırıp, eşelonniñ Özbekistana ketkenini bile ve o ta-rafqa ketecek diger bir trende otura.

Anam oturmaq tren Taşkent stantsiyasında toqtala. Bizni ise Andijanğa alıp kettilər. Stantsiyadan da alıp kətip, bir ahır içine yerləşdirdilər. Emine aptem zaten hasta edi, kelgen soñ yerinden turalmadı, ep yattı. Fatma aptemnen ekimiz yanında oturamız. Bir qaç kün keçken edi. Pencereden közüni almadan oturmaq Fatma aptem birden atılıp turdı: «Anam, anaçığım keldi!!!», dep. Kerçekten de anam! Qıdıra-qıdıra taptı bizni. Anam Emine tatamrı şalına sarıp, sırtına oturttı, Fatma aptemnen maña ise, eteginden qattı tutmamızni ayttı. Ahırdan çıqıp ketemiz köydeşlerimiz, tanışlarımızni yanına. Yolda bizni körge bir özbek qadını anama, bularnı balalar evine ber, bir özüñ baqalmazsıñ, degen. Anam ise: «Yoq, ölsek de beraber ölermiz, bir daa ayırılmam olardan! Men olarnı zornen taptım!», dep razı olmadı.

Anamnen bir özbeklerniñ evine kirdik. Bizni sığırlarnıñ tezeginen sılangan bir odaçıqqa yerləşdirdilər. Anam bir işler yapıp, künde küçük bir piteçik qazana. Amma dört can bir pitege toymay. Anam baqa-köre, çare yoq. Deminki qarını rastketirgen yerge onı qıdırıp kete. Ne ise onı tapıp, yalvara: «Alıñız balalarımni, açlıqtan ölecekler!». Qadın da dey ki, endi yer yoqtır. Balalar evi rıq tolu. Anam pek ağlay, Allağa yalvara: «Rabbim, balalarımni qurtar!». Deminki qadın anamni Şahrihan şeerindeki balalar evine barmasını tevsie ete. Böyle etip, biz Şahrihandaki balalar evine tüştik. Soñra o 1-ni sanlı mektep oldı.

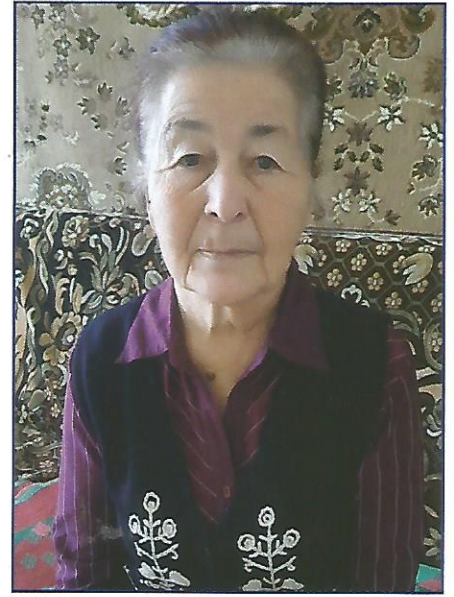
Anam bizni daima yoqlay, özü çalışa. Yavaş-yavaş Uralğa tüşken tizelerini, yaqın aqrabalarımızni qıdırıp, olarnı Özbekistanğa çağırıp başladı ki musulman ülkesinde epimiz bir yerde olayıq. 1948 senesi Uraldan aqrabalarımız keldiler. Birinci kelgen soyumuz Eskender ağamni körge de babam zandıq. Oysa babamni cenkten soñ emek ordusına Tulağa kömür ocağına alıp ketkenler. O da

yazğan. Tapqan soñ, bizni yanına çağırta. Anam bizni balalar evinden alıp, yolğa çıqtıq. Öyle oldı ki, vokzalda anam Uraldan çağırtaqan Ayşe tizemnen bir qaç daqqa körüşip oldı. Olar Özbekistanğa keldi, biz ise Tula vilâyeti Balahov bölgesine babamni yanına ketemiz.

Babam çalışqan şahtada pek çoq qırımlılar bar edi. Bizge barakta bir oda ayırdılar. Biz, balalar, epimiz açlıqtan canlı ölüler kibi edik. Babam künde üç kere bir qazan qartop pişire, biz aşap toyalmaymız. Babam baqıp ağlar edi. 1949 senesi eñ kiçik qardaşım Zenife doğdı. Soñ bizge ev de berdiler. Yaşayışımız biraz yengilleşken kibi olğanda babamdan ayırıldıq.

1953 senesi avgust 23 künü babam şahtada qazalanıp elâk oldı. İşke başlamazdan evel o, şahtanıñ yahşı pekitilmegeni, qaza olabileceğini ayttı. Lâkin oña qulaq asmağanlar. O künü bizge Mustafa ağanen Sündüs apte musafirlikke kelgen ediler. Sofranı donatıp, babamni bekleymiz. Birden keldi qara haber. Epimiz çapıp kettik şahta yanına. Anam delireyazdı, inanmay, babamni qurtaracaqlarına ümüt ete. Yer túbünden çıqqan vagonlarğa tikilip baqa. Amma qurtarıp olamadılar, babam ve beraber çalışqan iş arqadaşları, çoqusı ruslar edi, topraq túbünde basılıp qalğan. O vaqıt yaqın etrafta musulman mezarlığı da yoq edi, babamni arqadaşlarından beraber kömdiler.

Qazanıñ sebepleri öğrenilip, suçlular mahkeme etildi. Mahkemede er kes qabaatlılarını qapatmaq kerek degen fikirni bildireler. Dört balanen tul qalğan anama eñ soñunda söz berildi. Onıñ qararı al etici olacaqtı. Anam ise aksine: «Menim balalarım öksüz qaldı, endi o insanlarnıñ da balaları öksüz olsunlarmı? Men qarşım», dedi. Er kes şaştı. Mahkeme etilgenlerge üçer yıl şartlı ceza berdiler.

İş yerinde elâk olğan işçiniñ ailesi, dep bizge bayağı yardım ettiler. Oquvni Tulada bitirdik. Anam ep Özbekistanğa soy-aqrabalarımızni yanına barmamızni arzu ete edi. Mektepni bitirgen soñ başta Fatma aptem ketti Samarqand universitetine oqumağa, üç yıldan soñ men Taşkentke kettim. Anam Emine aptem ve Zenife qardaşımnen üçü qaldılar. Tatilde biz Tulağa kelir edik. Evde öyle karar aldık ki, Fatma tatamnen ekimiz Andijanğa işke yollanma alacaqmız, soñ anamlar da köçip keleecek. Öyle de yaptık.

1961 senesi men pek ağır hastalandım. Meni Yaltağa «Özbekistan» sanatoriyine tedaviyenmege yolladılar. Mında ekimler aqıl tanışıp, ameliyat yaptılar. Özbekistandan meni ziyaret etmege anaçığım keldi. O, maña: «Aydı, qızçığım, barayıq Dereköyge sen doğğan evge!», dedi. Bardıq, kördik. Amma evimiz içine kirmedik, anda ruslar yaşay edi. 1987 senesi bir işnen Tulağa yolladılar. Anda babamniñ qabirini ziyaret ettim, yaşağan evimizge de bardım.

Bu qadar zorluqlar körip, sağ qaldıq. Allağa şükürler olsun, daima elâl süt emgen namuslı insanlarnı rastketirdim. Evli-barqlı oldım. Qız ve oğlan östürdim. Vatanımda, Bağçasarayda ev qurdım.

ÜSNIYE SEİTMEMETOVA

Qırım Qırım dep aytalar,
Qırımnda tatar qalmadı.
Biz Qırımdan çıqqan soñ,
Taş topraqlar ağladı.
Savlıqnən qal güzel Qırım,
Biz uzaqqa ketemiz.
Ümüdimiz bar, inşalla.
Daa qaytıp kelirmiz.

O qara mayıs künlerinde sasıq vagonlar içinde qadınlar közyaşları ile şu türkünü yırlap kettilər, dep başlay ikâyesini Aqmescit şeeriniñ Hoşkeldi qasabasında yaşağan Üsniye hanım.

– Bağçasaray şeerinde 1937 senesi avgust 21-de doğdım. Evimiz Sırlı çeşme yanında edi, şimdi de tura. Amma evimizde balalar bağ-

çasını yerleşirgenler. Qorantamız balaban, cenk vaqtında pek açlıq çektik. 1944-te nemseler ketken soñ ortalıq tıñığan kibi oldı. Mayıs 17-de babam çuvallarğa meyva toldurıp, eki ağam ve tatamni yanına alıp çöl tarafqa meyvalarnı boğdayğa deñiştirmege kettilər. Biz, küçükler, anamnən qaldıq. Eñ kiçik qardaşım 2 yaşında Tañda qapımız qaçılıp, içeri üç asker kirip keldi ve sürgün etilgenimizni ayttılar. Anam pek şaşmaladı, «Vay, Allahım, qocam, balalarım, Vatanımdan ayırattılar. Bizni öldürecekler. Atacaqlar. Ah balalarım! Ne yapayım!», dep pek qıçırdı. Epimizni qucağına sıdıracaq ola. Askerler anamnı tıñlandıracaq olup, urba, aşayt almaq kerekligi añlatalar. Amma anam esini coyacaq alda. Soñra o askerler oña suv berip, kendileri çuvallar tapıp, evimizde tapqanlarını toldurdılar. Bizni demiryol vokzalına alıp keldiler. Aqşam üstü vagonlarğa yüklediler. İçı sasıq, ayvanların boqları bile temizlenmegen. Eşelonlar köçkeni-nen öyle bir ağlav, qıçıruvlar qoptı. 18 künmi 20 künmi kettik. Bütün bu vaqt anamnıñ közyaşları qurumadı, de babamnən ketken balalarını, de bizni tüşüne. Aş-suv bergenleri aqılımda yoq, vagon içindeki adamlar biri-birinen ötmek paylaştılar.

İyün ayınıñ altıncı ya da yedinci künümi Samarqand stantsiyasına ketirip tüşürdiler. Soñ arabalarğa

yüklep Cümlelegen yerge alıp kettiler. Epimiz biledik. Ammamğa alıp bardılar. Büyükler ep «ana atacaq, mina atacaqlar» dep qorqa-qorqa bekleyler. Eşek yekilgen arabalarda qışlaqlarğa alıp kettilər. Bizni qapısı-penceresi olmağan, evel ayvan baqılğan, bir kümes içine tıqtılar. Qaranıq, suvuq, tap-taqır yer. Anam gecesinen ağlap çıqtı. Biz yuqlap qalğanımız. Saba tursaq anam ölgen. On üç yaşında tatam ev saiplerine çapıp bardı. Özbek qadını yarım vedre suv ketirip, tatamnən ekisi anamnıñ cesedini yuvdılar, çarşaf parçasına sardılar. Amma kömmege kimse yoq, bizimkiler zavallılar daa özlerine kelmegen, yerli halqnı ise qorquzğanlar, yanımızğa kelmege saqınalar. Mevtamız eki-üç kün ortada yattı. Birden babam kirip keldi! Nasıl eñip keldi, nasıl taptı, bilmeyim. Anamnı mezarlıqqa alıp barıp cıydı. Babamnən ketken ağalarım ve tatam ise Uralğa tüşkenler. Bir qaç vaqıttan soñ babam olarnı da tapıp ketirdi. Pek çekiştik. Birinci yılları urbamız, ayaqqaplarımız yoqluğundan oquvğa da baralmadıq. Sekiz balanen tul qalğan babam ikinci kere Emine degen qadınğa evlendi. 1955 senesi babam da hastalanıp vefat etti. Analı-ğımız pek merametli qadın edi, bizge ögeyligini sezdirmede, baqtı, oquttı, öz balaları kibi sevdi. Allağa şükür, sağ qaldıq, oqudıq, zenaat saipleri oldıq. Vatanımızğa qayttıq!

REMZİYE SEİTİBRAM QIZI

1937 yılı ekim 22-de Qarasuv bölgesiniñ Qatırşa-Saray köyünde doğdım. Anam-babamnıñ birden-bir evlâdı olğanım ve öyle de qaldım. Babam Seit-Ümer oğlu Seit-İbram köydeki başqa adamlar sırasında, anam da şu cümlede, bütün aralarında çalışa ediler. O aramlarnıñ uzun olup, içinde qadınlar bütün yapraqlarını demetlegenleri, yiplerge

keçirip qurutmağa asqanlarını yahşı hatırlayım.

Anamnıñ aytqanına köre, men eki yaşımıñ toldurır-toldurmaz babamnı fin cenkine alğanlar. Şu ketişinden soñ babamnı bir daa körmedik. Birinci vaqıtlarda babamdan bir-eki mektüp kelgen. Künlerden birinde anama Bağça-Eli koyune yaralıları ketirgenlerini haber eteler. Anam ve köyniñ daa bir qaç qadınları belki aqaylarımızni taparmız anda, dep ketkenler. Anam o vaqıanı daima

ağlay-ağlay hatırlay turğan: «Yük arabalarda sıranen yaralıları tizip qoyğanlar, arabadan qan çıbıra, yaralıları öyle çoq ki, kimniñ başı, kimniñ ayağı, añlamaq zor. Deşet!». Anam şu yaralıları içinde babamnı tapalmağan.

Anamnıñ İbram ve Abselim degen eki ağası bar edi. İbram dayımniñ biri-birinden küçük 7-8 balası olğanından cenkke almağanlar, 4 balası olğan Abselim dayım ise cenkniñ birinci künlerinden seferber

etilgen. Cenk vaqtında anamnen ekimiz şu dayımniñ ailesinen beraber, biri-birimizni qorçalap yaşadıq. Mayıs 18 künü 7 can – eki ana(anamnen cengem), beş bala epimiz beraber evlerimizden quvuldıq. Saba anaylar bek yaman cılaşqanları, köy halqını qabrıstan yanında toplağanları ve biz taa qaranıq gecege qadar anda beklegenimiz, anda açıq avada gecelegenimiz, ikinci künü sabaleyin sıranen Qarasuvdan yük arabaları kelgenleri alâ daa aqılımda. Unutılırmı bular, balam?

Yüklediler vagonlarğa ketemiz. Bir qaç künden tren toqtadı ve anaylarımız çapa-çapa tışarı çıqıp, çiyli-pişli biz balalarğa pite pişire-yatqanlarında lokomotiv signal çala, analarımız vagonlarğa, balalarına taba çapışalar. O signal, o ses bat-sın! Yaşım seksenni keçse de alâ bugün o signalnı eşitsem, tenim titrey ve deral o qara künler kele aqılıma! Qorqam, pek qorqam! Yolda qartlar «ana, deñizge yaqın yerdemiz, demek, suvğa batıracaqlar», «Al-lağa şükür suvdan keçtik, demek, çöllükte atacaqlar», diye-diye ep bizlerni öldüreceklerini beklep qorq-tılar. Kete-kete, pek çoq künlerden soñ Özbekistannıñ Qaşqadarya vilâyetindeki Kitab stantsiyasına kelip tüştik. Stantsiyadan kene arabalarğa yüklöp bir yaqqa alıp kettiler. Meger, bizni ketirgen yer Şahrısabz şeetine 20 kilometr uzaqta Stalin kolhozında Beşkapa degen yerde qapısız-penceresiz evde yerleştirenler. Kelgenimiznen qadınlar, bala-çağanıñ epsi hastalandılar, alsız-mecalsız yatalar. Yüzlerine qonğan çibinlerni bile quvmağa taqatları yoq, men birinden-birine yürüp sineklerni qu-vaman. Balalar biri-biriniñ artından ölip başladılar. Anam yanımızda oturğan Ediye abayğa bizlerni balalar yurtuna tapşıрмаq kerekligini, aks alda epsi balalar açlıqtan öleceklerini ayttı. Ediye abay «Epsi bir ölecekmiş, barem beraber olayıq soñki künlerimiz», dep razı olmadı. Anam ise meni yurtqa alıp barıp ber-di. Anda da aşamağa iç bir şey yoq,

şorbası. Suvnen ot. Ne qartop, ne soğan, ne tuz, ne yağ. Eki yarım yıl balalar yurtunda bulundım. Soñ anama birisi men bulunğan yurtnı başqa yerge köçürecekleri, balalarını başqa-başqa yerlerge darqatacaqları aqqında haber bergen. Anam aşiq-acele kelip meni özünen evimizge alıp ketti. «Evimiz» degenim – tar bir odaçıq, yerde toban tüşelgen, min-der, yastıq-yorğan degen şey yoq, yastıq yerine eki taş, üstünde toban. Üstümüzdeki urbamıznen yatamız, turamız, kündüzde yüremiz. Savut-saba da yoq. Anam bir teşik çanaq tapqan, deliginden bir çul keçirgen, içindeki aş aqmasın, dep. Mında da atqulaq şorbası. Anam köy tükânı, idare azbarını, birevlerniñ evlerini sipire, şu işi için bir parça ötmek bereler.

Biz oturğan evde 9 balalı Vade abay yaşay edi. Balalar yurtundan kelsem, balalarınñ episi açtan öl-genler. Biznen beraber Qırımdan çıqqan Abselim dayımniñ apayı ve 5 balasından da kimse qalmağan. Balalardan bir men sağ qaldım. So-qaqlarda kimniñdir başı, kimniñdir ayağı, qolu, belkemikleri yata. Öl-genlerni qabrıstanğa alıp barıp kömeler, amma gecesı aç şaqallar mevtalarını qazıp çıkarıp, sabağace kemireler. Anaylar kemiklerni topla-p kene qabrıstanğa alıp keteler, çuqur qazıp kömeler. O qadar da çoq edi şaqallar!!! Allam-Rabbim! Nasıl sağ qaldıq, nasıl keçirdik o künlerni!

Öyle oldı kir, bir köyde yaşasaq da İbram dayım qorantasinen Uralğa Mariy-elge tüşti. Cenkten qaytqan Abselim dayım da onen mektüpleşip, anda üyken dayımniñ qatına ketken, evlengen. Ekisi de bizni yanına çağırıp, davetiye cibereler. Halq Uraldan Özbekistanğa kele, anamnı ep qorqızalar. Dayılarım ise turma-dan çağirtalar. Komendant darıldı anama: «Neden ağalarıñnıñ yanına ketmeysiñ?», dep. Bizge bir saqçı berdiler, 1952 senesi Uralğa ketemiz. Anam meni tinçlandıra «Dayılarlarğa barsaq aşarmız», dep. Kelsek, da-yılarım uzun bir baraqta yaşaylar. Birer közde bir qoranta, özleri zornen

sığalar. De bir dayımda yaşaymız, de ekincisiniñ odasında.

Anamnen dağ kesmege işke çıktıq. Er kün bir kişi qazalanıp öle, de terek astında qala, de buzlap öle. Anam «qaytamız»ğa tüşti, er yerge muracaat ete, Özbekistanğa ketmege izin soray. Eki yarım yıl yaşadıq Uralda. İzin beklep oturğanımız ara-da Stalin geberdi. Artıq izin-mizinniñ keregi yoq. 1954 yılı mayısta kene Özbekistanğa, Qaşqadaryağa qayıp keldik. Birinci sınıfqa 10 yaşında barğan edim, amma Uralğa kettik de. Oquv yarı yolda qaldı. Uralda rusça oqutalar, men rusça bir kelime bilme-yim, pek zorlandım. Özbekistanda oquvımnı devam etmege istedim, bir sınıfta çeşit yaşta talebeler oquy edik. Bir yıldan soñ, 1955 senesi doğma Seytler taraftan olğan Abduraman degen yigitke qocağa çıqtım, şunen oquvım bitti. Abduramannıñ da anası-babası, qardaşları açlıqtan ölgenler. Soqaqta qalğan. Bir özbek adamı onı öz evine alıp kelip, balalarinen bir östürgen. Abduramannıñ meni begengeni ve evlenmege iste-genini bilgen bu adam oña yañı urba, kelinge yani maña anterlik basmalar azırlağan, ečki soyıp, ziyafet berdi, özbek adetlerine köre düğünimizni yaptı. Anam da biznen yaşadı.

Abduramannen ekimizniñ dört qızımız oldı, Ömür arqadaşım 45 yaşında qazaianıp elâk oldı. Qızlarım epsi zenaat saibi, evli-barqlı oldılar.

1944 senesiniñ mayıs geceleri Vatanından ayırılğan qırımtatarlar on üç yıl devamında şiddetli komendant rejimi, yerleştirildiği yerden üç kilometr uzaqqa adım atmaq yasaq, bu areketleri içün on-yigirmi yılğa qapatılmaq qorquzuqları şaraitinde yaşadılar. Aqlıqtan, hastalıqtan, asretlikten qırıldılar, Ural dağlarında qaşqır ve ayuvlarğa, Orta Asiya çöllerinde aç şaqallarğa yem oldılar. Qırımtatarlarğa Qırımni unutturmağa, "Siz artıq Vataniñizni körmezsiniñiz!", "Siz Qırımğa küneş başqa taraftan doğğanda qaytırsız!", dep qandırmağa, bazılarına yüksek unvanlar, ev ve mukâfatlar berip, "yañı Vatanlarına" alıştırmağa tırıştılar. Lâkin halq Qırımni unutmadı, sürgünlükniñ ilk künlerinden Qırımğa qaçmağa tırışqanlar, er angi imkândan, fursattan faydalanıp Qırımğa barmaq çaresini tapqanlar

oldı. 1967 senesiniñ fermanından soñ ise Qırımğa ayrı insanlar degil de qorantalar yolğa çıqıp, Qırımniñ qapalı qapısını açtılar. Ve artıq bu qapını kimse tutup olamadı, Qırım yollarını başta onlarmen, soñra yüzlernen ve 1990-larda biñlernen insan toldurdı.

Lâkin, teessüf ki, sürgünlük yollarında qalğan qırımtatarlar daa az degil. O yollarda ebediyen qalıp ketkenlerniñ qabirlerini ziyaret etip, aziz ruhlarına dua oqumaq, sağ qalğanlarını yoqlamaq niyetinde keçenlerde yolğa çıqtıq. Birinci menzimiz — Mariy El cumhuriyeti oldı.

Resmiy malûmatlarğa köre Mariy Elge 1944 senesiniñ iyün ayınıñ başında 2291 aile, epsi olup 9075 can ketirilgen.

Aslında, seferimizni ille Mariy Elden başlamamızğa belli tatar faali, halqımızniñ yaqın arqadaşların-

dan biri Ramay Yuldaşniñ içtimaiy aqlarda Ceppar Ablâzov ile beraber Orşanskiy rayonında ormanlar içinde bir köyçikte yaşağan 90 yaşında Abhair ağanen beraber çekken fotoresimni yerleştirmesi siltem oldı. Ceppar Ablâzovni kene de şu içtimaiy aqlar vastasinen tapıp, seferimniñ maqsadını añlattım. Ceppar ağa bir kereden cevap yazıp, er angi yardımğa azır olğanını bildirdi. Em, ögünü alıp, ayrıca qayd etmege ister edim ki, Ceppar Ablâzovniñ yardımısız Mariy Elde bu qadar semereli çalışıp olamaz edim. Bu insan bir aftadan ziyade işini, qoranta zametlerini kenarğa çekip, Voljsk şeerinde yaşağan aman-aman epsi qırımtatar qorantalarinen tanış etti, şahsiy arabasında cumhuriyetniñ eñ uzaq köşelerine alıp bardı. Bu işlerinden minnetdarlığımıñı sözler ile ifade etmek zordır.

SÜRGÜNLÜK YOLLARINDA MARIY EL

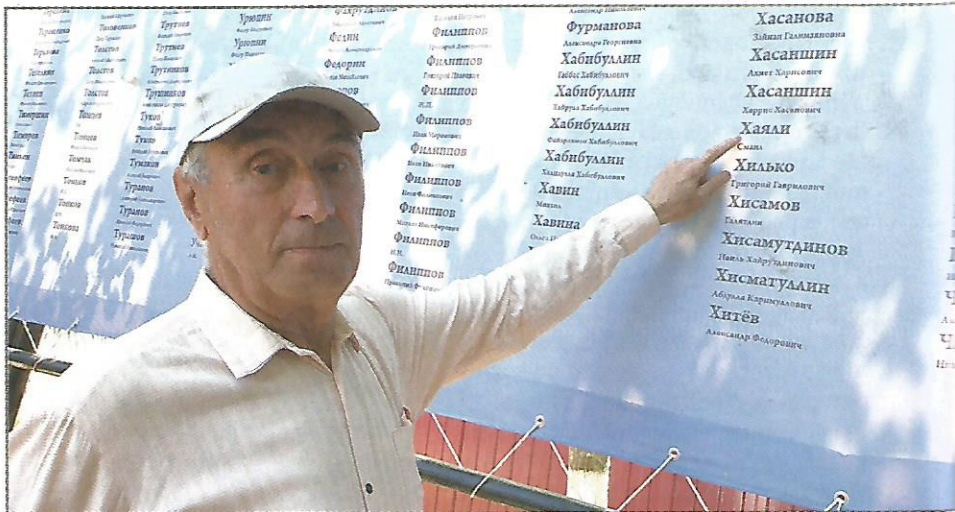

Сеппар Ablâzov

İşte, Ceppar Ablázovniñ ced-
velindeki birinci insan – Osman ağa
Hayaliniñ evine yol aldıq. Osman
ağanıñ evi de şeerdeki, umumen
Mariy Eldeki evlerniñ aman-aman
doqsan fayızı kibi ağaçtan yasalğan.
Osman ağa bir özü yaşay, qızı, oğlu,
torunları ayrı yaşasalar da, qartnı
daima yoqlap, sağlığından haber ala
ekenler. Bizim kelgenimizge Osman
ağa pek sevindi. Cemi qartlar kibi o,
da qonuşuvğa pek muhtac.

Doğğan yerim Mishor, – dedi ğurur ve aynı zamanda sesinde zor gizlenilgen bir keder ile Osman ağa. – 1937 senesiniñ mart ayında dünyağa keldim. Yedi yaşımnı toldurır-toldurmaz epsi qırımtatarlar kibi beftan qabaatlanıp sürgün etildim. Mayıs 18 gecesi biz – anam ve üç bala edik. Yaqında qolunu qırğan, 72 yaşında qartanam (anamnıñ anası) da biznen beraber edi. Babam Smail Hayali 1941 senesi cenk başlanğaninen uruşqa alındı. Askerler yolğa azırılanmağa bergen on-on beş daqqa içinde anam ne alıp yetiştirsin? Qartanam askerlerge musafirlikte olğanı ve yanında iç bir türlü vesiqaları olmağanını, evi yaqında ekenini aflatıp, evine barmağa izin soradı. İzin alıp, qartanam öz evine ketti ve biz onı bir daa körmedik. Yolda men aqcigerimni üşütüp, pek hastalandım. Vagondakiler anama meni yolda bir hastanede qaldırıp ketmekni tevsie ettiler, amma anam meni taşlamadı. Yolni ağır keçirip, Özbekistanağ Bekabadnıñ Dalverzin qasabasına ketirdiler. Epsi qırımtatarlarını çamurdan yasalğan baraqlar içine toldurdılar. Meni ise Bekabadda eken hastahanege alıp kettiler, pek yaramay edim. Bir kaç künden soñ anam yoqlamağa kelip, ne istegenimni soradı. Men qaysı aşığan balalarını körip, aves ettim. Anam maña bir şeyler aşamağa almaq içün keteyatqanda, qolunda çantasını hırsızlağanlar. Çanta içinde epimizniñ vesiqalarımız, bir kaç kümüş para bar eken. Soñ anam da pek hastalandı, onı hastahanege alıp kettiler, biz, balalarını, ise Sirdarya özeni yalısındaki balalar yurtuna tapşırdılar. Biznen beraber Qurtmemet Hayali qartbabam da kelgen eken, men onı körmedim. Amma eşittim ki, sürgünlıknine birinci künlerinde açlıqtan ölgen. Anam bizge yañı şeadetnailer yaptırıp, soyadımnızı Hayali degil de babamnıñ adına İsmailovlar, dep yazdırğan. Albuki ki, babamnıñ adı Smail edi. Böyle etip

Cenkten babamnın elâk olğanı aqqında qara haber aldım. Lâkin haber yañılış olıp çıqtı. Babam Aqyar mudafaası vaqtında ağır yaralanıp, Soçi şeetine gospiyalge yollanılğan ve altı ay tedaviylengen. Onı çarpışmada elâk oldı, dep bellegenler. Gospiyalden soñ o kene uruşqa ketken. Bizim Qırımdan çıkarılğanımızni babam tek cenk bitken soñ bilgen. Oña halqınñ çoq qısmı Mariy Elge ketirilgenini aytqanlar ve o, bizni araştırmında kele. Voljstke Emine halamnın ailesini tapa. Soñ yazışıp-soraştırmızni bizni taptı. 1947 senesi babam Bekabadğa keldi. Balalar evine kelgenini pek yahşı hatırlayım. Amma bizni oña bermeyler (belki yañı vesiqalardaki yañılışlar sebebinden) ve babam kene artına qaytmağa mecbur ola. Bu yerden ailesinen qavuşmağa izin bermelerini talap etip, çeşit idarelerge yaza. 1948 senesi biz yolğa çıqtıq. Anamnen bizni Bekabad demiryol stantsiyasına ketirgenlerinde epsi şeylerimizni hırsızladılar. Şay da bir şeyimiz yoq edi, kene vesiqalarımız ğayıp oldı. Zar-zornen bir çare tapıp babamnın yanına keldik. Babama bir oda berdiler. 1948 senesi şeerde bulunğan epsi sürgünlilerni – qırımtatarlarını, ermëni, bulğar ve rumlarını bir yerge topladılar yani "Kirpiçniy" degen malledeki ağaç baraqlarına köçürdiler. On baraqta 14-yer oda, er bir odada birer qoranta yaşadı. Qorantada ise beş-altı ve ziyade can bar edi.

Yıllar keçken soñ babam Qırım arhivine yazıp, bizim aqiqiy vesiqalarımızni kopyalarını aldı. Ve biz kene Hayaliler oldıq. Anam öz anasını pek qasevet etti, qayerde olğanını da bilmey edi. Babam onı qıdırıp başladı ve Samarqandnıñ Urgut qasabasında taptı, bir adamnıñ yol masraflarını ödedi ve şu adam 1953 senesi qartanamnı bizge ketirdi. Qartanam Safiye Hoşçunıñ eki oğlu, yani menim dayılarım cenkte elâk oldılar. O, üyken, Rustem oğlunıñ qorantasınen yaşay edi. 1873 senesi Koreizde doğğan qartanam 1960 senesi 87 yaşında Vatanından pek uzaq, suvuq ğurbette vefat etti.

Voljstke mektepni bitirip, zenaat oquv yurtuna kirdim. Em oqudım, em Mariy kâğıt kombinatında çalıştım. Men mektepte de, oquv yurtunda da alâ işaretlernen oqudım. Oquvımız bitkende kursdaşlarım, olarnı direktor Zvezdin K.İ. çağırıp, Sankt-Peterburgğa (o zaman Leningrad) tehnikumğa kirmekni teklif etken. Men taaciplendim, ne sebepten zayıf oquğan, oqumağa istemegen arqadaş-

mezunğa teklif etmeyler. Dos-doğru müdirnıñ uzurına barıp, sebebini soradım. O, maña tikilip baqtı da: "Sizge oqumağa mümkün degil", dep kestirdi qışqadan. Nice-nice qırımtatar qızlarımızğa bu yerge yaqın Qazanğa bile oqumağa yibermediler.

Komendant rejimi biraz yımşaganda 1955 senesi üyken aptem Samarqandğa ketip, anda qocağa çıqtı ve bizni de yanına çağırdı. Biz için topraq damartısı da alğan. Epimiz yolğa azırlanıq. Babam qurucılıq malzemeleri satın alıp, vagonlarını Özbekistanğa yolladı. Özü ise olarnı qarşılamaq için ketti. Amma yolda babam pek suvuqlanğan, onı poyezdden tüşürüp Qazanda hastahanege qoyğanlar. Onıñ şay da sağlığı yoq edi, cenkten yaralı qaytqan edi. Ondan telegramma keldi. Men babamni yoqlamağa bardım, amma yanına qoymağa istemeyler. Zornen izin aldım. Babam maña alınacaq malzemelerinı kâğıtlarını berdi. Şu arada meni orduğa çağırıldılar. Vaziyetni añlatıp, bir aftağa izin aldım ve Samarqandğa kettim. Malzemelerinı boşattıq. Men artıma qayttım, hizmetke kettim. Babam ise sağlığı sebebinden bir daa yolğa çıqalmadı. O malzemelerden aptem ev qurdı.

1957 senesi meni arbiy hizmetke çağırıldılar. Orduğa ketmezden evel qabul komissiyasından keçemiz. Komissiya başı vesiqalarımı baqıp, Qırımda, Mishorda doğğanımı, hizmetke ise Mariy muhtar cumhuriyetinden seferber etilgenimni oquy. Ne sebepten bir yerde doğup, tamam başqa yerden orduğa ketesiñ, degen kibi sual işaretinen maña tikildi. "Meni

vında Qırımdan sürgün ettiler", dedim. Subay şaştı, qırımtatarların sürgünlüğinden haberi olmağanımı, bilmeyim. Hizmetimni Latviyada keçirdim. Bizim vızvodımızda daa bir qırımtatarı, Mariy Elniñ Suslonger degen yerine sürgün etilgen Yunusov Refat hizmet etti.

1960-ta hizmetimni ödep, qayttım. Aydavcı olıp çalıştım. 1962 senesi qazantatar qızına evlendim. Eki balamız oldı. Dörtümüz bir odaçıqta yaşadık. Mesken almaq için köy hocalığı esasına işke avuştım. Yahşı işim için 1972 senesi Qırımgğa yollanmanen taqdirlediler. Bir kereden Mishorğa öz evimizge bardım. Qomşumuz Kostâ emce Plüşçni ziyaret etmek istedim. Babam onıñ ile mektüpleşe edi. Evimizge tışarıdan baqtım, içeri kirmedim. Kostâ emce evinde yoq edi. Tükânğa taba ketem, tükânıñ yanında eki aqay raqı içip oturalar. Olardan Konstantin Plüşçni soradım. Şu arada erkeklerinıñ biri maña baqıp temiz qırımtatarca: "Osman, sensiñmi?", dedi. Men tap esimni coyayazdım. Balalıqta beraber ösken ukrain qomşumuz Nikolay Mütrik eken.

Tükândan odır-budur alıp, kene Kostâ emcelerge qayttım. Azbarda bir qadın yüre. Bir kereden adı aqılıma keldi: "Tötâ Marusâ! Kostâ emce evdemi?", dep seslendim. İçeriden çıqan Kostâ emce meni birden tanıdı. Bütün kün qonuştıq, hatırladıq. Tek qırımtatar tilinde. Mishordaki epsi ruslar, ukrainler bizim tilimizni suvtilmaq bile ediler. Kostâ emce de bayağı maceralardan keçken. Atta Özbekistanğa barıp, köydeşleriniñ evinde sığınmaq zoruna qalğan.

Bir yıldan soñ kene Mishorğa...

olamadım. Qırımğa pek çox kereler bardım, soy-soplarnen qatnaşamız.

Babam Qırımni, cenkni iç hatırlamaz edi. Amma men onıñ qalp ağrısını, kederini daima seze edim. 1941-te cenkke ketip, bir daa Vatanına qavuşıp olamadı. 1989 senesi noyabrde anam, 1993 senesi yazda babam vefat etti. Olarnıñ ekisini de Voljsk mezarlığında defn ettik.

Osman ağa körgen-keçirgenlerini hatırlar eken, mas-mavı közlerinde

ebediyen yerleşken qayğı sezilmekte. Bu qayğı meni de telçeleý. O, sanki maña sessiz suallerini bere: 1937 senesi öz ailesi için öz elinen taştan ev qurıp, yaşamağa yetistirmegen, cenkke ketken ve soñunace uruşqan, defalarca yaralanğan babası Smail Hayaliniñ qabaatı nede? 1944 senesi yedi yaşında, daa mektepke barıp yetistirmegen mavı közlü Osmanniñ ne suçı bar edi?

Men cevabını bilmeyim.

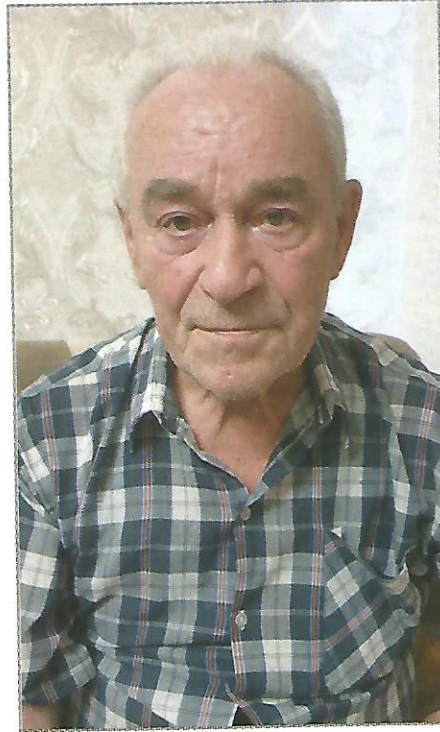
Hayli vaqıt sukunet içinde oturp. Osman ağanen sağlıqlaşamız. Lâkin o, bizden ayrılmağa istemey. Bizge şeer parkında cenk iştirakeçileriniñ adı, şu cümleden babası, dayısı ve bir sıra qırımtatarlarınñ adları yazılğan Hatıra tahtasını da körmekni teklif ete. Bu adlar tahtada Osman ağanıñ teşebbüsinen yazılğan. Parktan çıqqan soñ şeerniñ daa bir qartı – doğma Küçük Özenbaşlı Memet aka Celâlovniñ evine ketemiz.

MEMET CELÂLOV

Memet ağa ya da Küçükozenbaşlılar demesi kibi Memet aka bizni pek samimiy qarşıladı. Adetimiz boyunca qaveler içildi, keyfimiz köterildi. Subetimizni başlaymız. Doğrusı, başlap olamaymız. Qarşımda oturğan 83 yaşında mazallı, dülber qart aqay bala kibi ökür-ökür ağlay. Onı köy aqqında bilgenlerimni aytıp, tınçlandıрмаğa, lafettirmege tırışam.

– Anam ve babam doğma Küçük Özenbaşlılar. Babamni Hayacan Celâl olaraq bileler. Cenk vaqtında köyümüzge kelgen nemseler er bir evde yerleştiler. Gecesi partizanlar dağdan tüşip nemselerden uruştilar. Nemseler köyden çıqtılar, amma biraz vaqıttan qayıp köyümüzni bir tamam yaqtılar. Köy halqını ise başqa köylerde dağıttılar. Bizim qorantamız Korkkızde qaldı. 1944 senesi baarde Qırımda uruş bitti ve köylülere öz köylerine qaytmaq, köyni tiklemek, saçmaq-ekmek emiri berildi. Biz de qayıttıq Küçük Özenbaşqa. Evimiz yoq, babam yañıdan ev qurmağa azırlandı. Biz, balalardan fayda yoq. Men, Amdi akam, tizemniñ oğlu Üsein ve Hatice Yaltada yaşağan qartbabamniñ evine kettik. Bir kün keçtimi, eki kün keçtimi, bilmem. Eki oğlu da cenkte olğan Anife totay Ğaniyevanıñ beş toruninen oynay-oynay, olarnıñ evinde gecelemege qaldıq. Şu gecesi de bizni köçürmege keldiler. Kim ne aldı, yol nasıl keçti, hatırlap olamam. Anife totanıñ torunları, Amdi akamnen ekimiz, tizemniñ qızı ve oğlu, qartanam-qartbabam bir vagonda keldik. Şu Anife totanıñ kelininiñ apası da beş balasinen bizim vagonda ediler. Balalarınñ beşi de vagon içinde öldiler.

Anam-babam, ağa ve qardaşlarımız Kostroma vilâyetine tüşkenler. Bizni Voljsk şeeriniñ, o zamanlarda Lopatino qasabası edi, stadionına tüşürdiler. Stadion etrafında yerli sakinler, boynuzlı, quyuqlı adamlarnı körmeye kelgenler. Birden ammamğa yuvunmağa, soñra aşhanege aşamağa alıp kettiler. Baraqlarğa, bir odağa

beşer-altışar qorantanı yerleşdirdiler. İbrahim qartbabam ayrılıqqa dayanalmadı, kelgenimizniñ birinci künlerinde keçindi. 1945 senesi Amdi akam qorantamızniñ qayerde olğanını bilip, olarnı mında çağırttırdı ve biz biribirimizge qavuşttıq. 1946 senesi babam vefat etti. 1947 senesi eñ kiçigimiz Anife qardaşım öldi. Anam da pek yaş keçindi. Köçürv kimseni acımadı. Anamnıñ qabirine baştaşı qoydıq. Amma qartbabam ve babamnıñ qabirlerini tapalmadıq. Pek ağır vaqıt edi.

Bizden soñ Qırımdan bulğar, ermeni ve rumlarını ketirdiler. Olar da biznen beraber baraqalarda yaşadılar. Amma olarğa sürgün etilecekleri aqqında kün evelden aytqanlar, azırlanmağa, şeylerini almağa çareleri olğan.

Akam, soñra men "Marbum"da (Mariy tsellüloza-kâğıt kombinatı) çalışttıq, Aslında bizlerni şu kâğıt kombinatında çalışmaq için ketirgenler. 1956 senesi arbiy hizmetke kettim. O

yılı qırımtatarlarını birinci kere orduğa alıp başladılar. Ordudan qayıtıp kelgen soñ üç yıl hasta anamnı baqtım. Anamnıñ vefatından soñ evlendim, eki qızım oldı. 1972 senesi apayım

qazalanıp elâk oldı. Büyük qızım Zelenodolskte fanera zavodında çalışa edi, zavodda yangın olğanda qızım ateş içinde qaldı.

Qırımğa ilk defa Amdi akamnen

beraber 1985 senesi bardıq, Özenbaşnı da ziyaret ettik. Evimiz Yalta yolu kenarında edi. Şu yoldan özenbaşlılar tarpilerinen Yalta bazarına qatnardılar.

Sürgünlük yerlerinde Qırımğa qaytmaq oğrunda halq areketi başlağanda biz de qoşuldıq. Mektüp ve muracaatlarını imzaladıq. İmza qoyğanlarını epimizni mahsus komissiya uzurına çağırıp, bu işten vazgeçmekni talap ettiler. Ne çalışmağa, ne tıñ yaşamağa bermediler, – hatırlay o yıllarnı Memet ağa.

Memet ağa meni azbarğa yetekley, Qırımdan ketirgen yüzüm çubıqları endi nasıl bereket bergenini kösterip, er bir salqımçıqı sıypay. Memet ağa oğlu Rustem, kelin ve torunı Envern bir evde yaşay. Keçken yılı baba-dedeleriniñ yurtunı ilk sefer körgen Rustem mıtlaqa Qırımğa qaytmaq qaranını alğan.

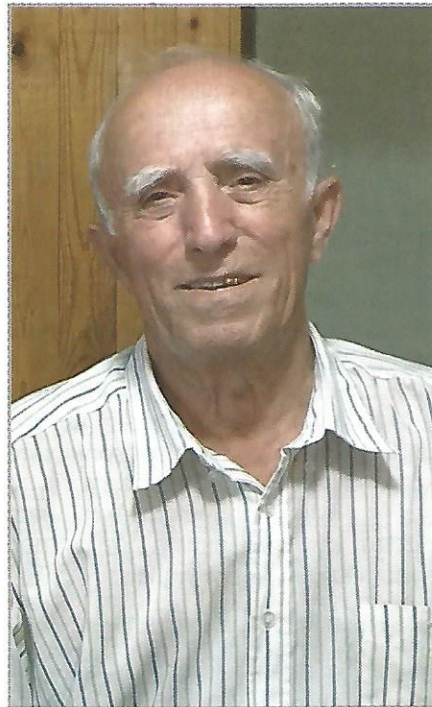
Celâlovlarıñ musafirçen qoranasinen sağlıqlaşıp doğma Degirmenköylü Nuri Bayramovnıñ evine yol alamız.

NURİ BAYRAMOV

Nuri aka öz ellerinen çam ağaçından qurğan qocaman, temelli evinde oğlu Servernen ekisi yaşaylar. Nuri aka çoqtan emekli olğan, Server ise Marbumda çalışa. Nuri ağa öz ellerinen pişirgen ananeviy qaveden soñ onıñ taqdir ikâyesini diñleyimiz.

– Men 1937 senesi Yalta bölgesiniñ Degirmenköy köyünde doğdım. Ailede altı bala edik, men beşincim. 1944-te babamnı epsi qırımtatar aqayları sırasında emek ordusına alıp kettiler. Mayıs 18 künü anam altı balasinen sürgün etildi. Ketirdiler bizni Lopatino qasabasına, şimdiki Voljsk şeeri turğan yer. 1946 senesi 13 yaşında apam öldi. Ağam qazalanıp keçindi..."

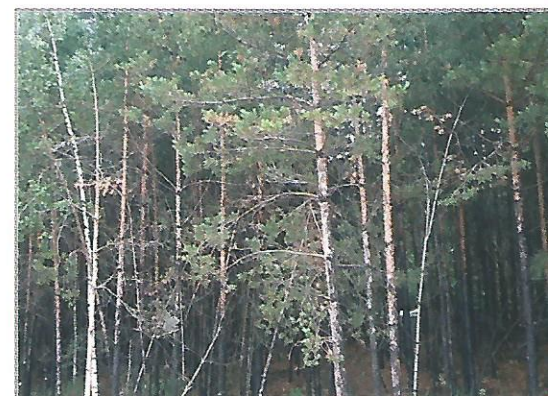
Nuri ağa Degirmenköyden çıqanda yedi yaşında oldğanına baqmadan köyniñ Orta, Sahtara ve Canbek

maallelerini, şu maallelerde yaşağan insanlarıñ çoqlarınıñ adlarını hatırlay. 1968 senesi çare tapıp çalıştığı arabasında turistleri Qırımğa alıp bara. Yolğa çıqmadan evel Voljskteki qırımtatar qartları köyden tütün ketirmesini rica eteler. "Köyde tütün afrata boyunda öse edi", dep tarif ete Nuri ağa.

Tabiiy ki, Nuri ağa da Qırımğa qaytmaq yollarını qıdırı, anda ev qurmaq içün temelinden damınace malzemelerini toplay. Amma ömür arqadaşı Alme-Şerfe hanımınıñ yürek hastalığı sebebinden köçip olamaylar. Hastalığı qadınıñ yaşasını boşamadı. Nuri ağa bağçasında çeçekler saça ve er kün qarısınıñ qabrine bir top çeçek alıp bara.

Nuri Bayramov doğğan köyünden uzaqta yaşasa da er kün Qırımnıñ çeşit yerlerinde yaşağan soy-aqrabalarinen bağlana, Vatanında olğan-keçkenlerden haberdar ola.

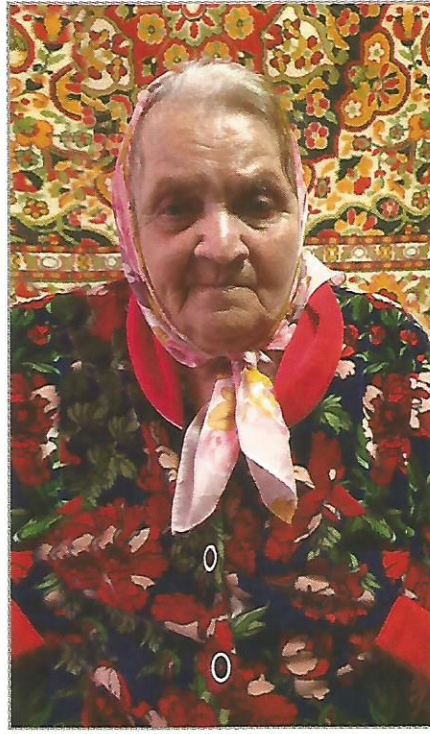

SAYDE DURSUN

Cesür razvedkacı, faşistler tarafından atılğan partizan Ayşe Karayeva-Dursun aqqında çalıştığım "Lenin bayrağı" gazetasında, "Yıldız" dergisinde, Zeliha Niyaziyanın "Dağlar başında" kitabında defalarca oqup, şu qadının gurbetlikte qalğan qızlarından körüşip, faciyanın canlı saatlarından subetleşeceğimni aqılıma ketirmegen edim. Zeliha Niyaziyeve Ayşe Dursunun öldürilmesini öz kitabında böyle tarif ete: "Degirmenköylü Ayşe Karayeva-Dursunova degen qırq yaşlarındaki qadın partizanlarğa aş-suv bergeni için yaqalaylar. Ayazlı künde quru bir antennen yalanayaq Degirmenköyden Büyük-Lambatqa aydap baralar. Köküsünde "O partizanlarğa yardım etti" degen sözler yazuvlu tahta asalar. Yol boyu qamçı ve qundaqlardan urıp al qanğa boyaylar. Faşistlerin maqsadı halqın közünü qorquzmaq, partizanlarğa yardım etken başqalarını da alı böyle olacaq degen mananı aflatmaq edi.

Ayşeni sekiz kün tsement qutuda tuttu, ellerindeki bar usullarını kullanıp çekiştirdiler. Eki balasını qarşısına ketirip qoydılar. "Partizanların gizlengen yerlerini aytimasaf bularnı da ölüm bekley" dediler. Ana! Kerek olğanda dağları devirecek quvet bulğan, kerek olğanda dayanılmaz azaplarğa qatlanğan ana bu sefer de lâm-mim demegen. Altı balanın anası böyle elâk oldı. Onın qıynavlardan sim-siya keyesilgen cesedi 15 kün qar üstünde yattı. 16-ncı künü onı aqayı Abibulla Dursunov bir grupp partizannen kelip cesed yanındaki eki saqqını öldürüp qadının cesedini alıp kete".

Voljskte bugünde-bugün Ayşe Karayevanın eki qızı – Sayde ve Mün-ever apalar yaşamaqtalar. Üykenleri

Fatma ise Qırımğa qaytmaq çastına nail olğan.

Sayde apa bir kereden 1942 senesitniñ faciasını hatırlap başlay: "Anam partizanlarğa ötmek alıp ketkenini köyümüzniñ sakini Kör Üsein körge ve nemselerge çaqqan. Nemseler anamnı yaqalağanda şu kör Üseinni saatlıqqa çağırğanda, o anam partizanların alâqacısı olğanını tasdiqladı. Anamnı Aluşta hapishanesine alıp kettiler. Onı pek qıynağanlar. Bir kün bizni de anamnı körüştirmege alıp bardılar. Bir oda içinde nemse subayı ve yanında eki adam turalar. Şu odağa anamnı ketirgende biz çapıp barıp, qucaqlaycaq oldıq. Amma saqçılar bizim ellerimizni tuttılar, anamnı urıp başladılar. Amma anam tek bizge tikilip baqa, sanki bizni soñki kere körgeğini aňlay edi. Nemseler oña bir şeyler söylep sögüneler, lâkin anam bizden közlerini almay. Zar-zornen ayaqta turğan anam yığıldı.

Altı baladan Fevziye, Cumaziye ve Mecit öldiler. Biz Fatma, Mün-ever ve men babamnı qaldıq. Babam evlenmedi, men öksüzlik ne olğanını bilem, qızlarımı kendim baqarım, dedi. Mayısın 15-16 künleri köyge bir kaç adam kelip, sakinlerni cedvelge aldılar. Olardan birisi babama bizni çıkarcaqlarını söylegen, amma babam inanmadı. Mayıs 18 künü evimizge bastırıp kirgen sovet askerleri babamnı ceplerini tintip, cebinden meyva terekleri pitağan çaqısını aldılar. Soñ beyaz yavluq içinde saqlı birinci dünya cenkinde qazanğan medalları, anamnı altın ilvanları, paralarını çekip aldılar. Men ayaqçaplarımı tapmadım, yalanayaq çıktım. Yük arabalarına yüklediler. Yolda ketkenimizde körem, dağlarda drandoflar çeçek açqan. Men iç aqlım kesmey ki, bizni Qırımdan sürgün eteler, Fatma apamdan sorayım: "Ya bizi hânda alıp kitiyer ya apa?". Soñ ayvan taşığan vagonlarğa yüklep Mariy Elge ketirdiler. Voljsk şeeriniñ stadionına boşattılar..."

Soñra, babası – 1896 senesi doğup, Rus-yapon cenkinde iştirak etken, namuslı hizmeti ve cesürlüğü için yüksek mukâfatların taqdirlengen, ikinci dünya cenkinde partizanlarğa yaqından yardım etken, onen beraber areket etkeni için qadını atılğan, Abibulla Dursun ve anadan öksüz qalğan üç qızı her kesnen beraber baraqların bir tar odasında horluq-zorluq çeke, Marbumda çalışa. Abibulla Dursun öyle de evine qaytalmayıp, 1969 senesi vefat ete ve şeer qabristanında defn etile.

Sayde Dursun defalarca başta Ukraina, soñ Rusiye ükümentlerine muracaat etip, doğğan yerine qayıtıp yaşamaq için mesken soray. Lâkin müsbet cevap öyle de alıp olamay.

MÜNEVER DURSUN

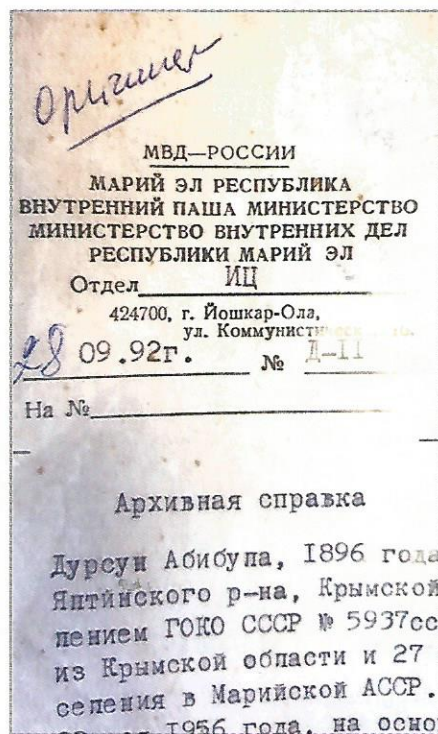
Babası ve qardaşların sürgün etilgende 15 yaşında olğan Mün-ever apa Voljstke büyüklernen beraber işke çıqa. 50 yıldan ziyade Marbumda çalışa. Voljskte köydeşi Dilâver Mazinovnen evlene. Şimdi Mün-ever apa töşek hastası. Körüşüvimizniñ soñunda o, ellerini köterip cenkte, sürgünlükte ölgenlerni ruhuna dua oqudı ve bizden de Qırımğa qaytanımızda anası, cesür qadın Ayşe Karayeva-Dursun için Fatma oqumamızı rica etti. Rıcaını varice ketirdik. Muteber yarıncı

kelgen, hasta bu eki qadın kömüşüm pek ağır teessurat qaldırdı. Ne qadar adaletsizlik!!! Babası ta 1905 senesi Rus-yapon cenkinde erlerce uruşıp, orden-medallerge taqdim etile. Ekinci dünya cenkinde anası ve babası altı evlâtlarını canını ortağa qoyıp sovet ükümetine yardım ete, şu yardımı için anası Ayşe Karayeva faşistler tarafından canavarcasına çekitirilip öldürile de ve şu sovet ükümeti 1944-te onıñ qocası ve balalarını sanki nemselernen işbirlik yapqanı için sürgün ete! Nasıl dayandılar olar böyle aqsızlıqqa, aqaretke! Nasıl sığdırırsıñ buni qafañda, nasıl?

Mariy El körüşüvlerimde Ceppar Ablâzovnen birlikte benim yanımda daima onıñ doğmuş ablası İnayet Cumayeva(Ablâzova) ozğarıp yürdi. Bu qadınıñ da körgen-keçirgenleri ayrı eserlerge lâyıqtır.

İNAYET CUMAYEVA

— Anam Akife Amet qızı ve babam Ablâz Seitmamut doğma Sudaq rayonınıñ Otuz köyündenler. Olar 1936 senesi evlengenler. Bir yıldan Seydamet ağam, soñra Ava-Şerfe ablam doğğanlar. Cenk başlanğanda babamni cenkke, soñra emek ordusına alalar, anam qolunda üç balasinen qala. Üsniye ablam bir buçuq yaşında ekende olarnı yani bir qartbabam, eki katam, eki balanen anamni Qırımnan çıkarğanlar. Epsi qırımtatarlar sırasında yol azaplarını çekip, Özbekistannıñ Kattakurğan rayonu Kattamin qışlağına tüşeler. Sürgünlükniñ birinci aylarında qartbabam, eki qartanam, 8 yaşında Seydamet ağam açlıqtan öleler. Anamniñ üstünde bir koftası bar eken, onı bazarğa satmağa alıp kete de ağama: "Men saña pite keti-

ririm, oğlum", dey, amma anam bazarдан kелgence ağam ölgen. Anam Üsniye ablamnen ekisi qalalar. Mayıs 18-den evel Ava-Şerfe ablamni balası olmağan alam yanına alıp ketken eken, olar Kostroma vilâyetine tüşeler. Babam Tulada emek ordusunda er tarafqa mektüpler yazıp, ailesini tapa ve yanına toplaş başlay. Anam ve Üsniye ablam pek aç, zar-zornen yüre ekenler. Olarnıñ yanında yaşağan bir subaynıñ apayı balıq pişirip, kemiklerini tışarı ata. Üsniye ablam ise şu kemiklerni sorıp, yalap otura. "Üsniyeni şu balıq kemikleri qurtardı", — dey edi anam.

Babam Tulanıñ Bolohovka degen yerinde baraқта yaşay eken. Ailemiz qavuşqan soñ 1948 senesi men, soñra üç oğlan qardaşım — Seitmambet, Şevket ve Ceppar doğdıq. Biz ol-

ğan yerde qırımtatarlar pek çoq ediler. Çoqusı erkekler öz qorantalarını çağırıp aldılar. Şu Tula şahtalarında bizim ana-babalarımız Qırımnıñ bir parçasını yarattılar. Er kes biri-birinen tek ana tilinde qonuşır, bütün urf-adetlerimiz, bayramlarımız kütülr, Orazta tutumaq, Qurban bayramında qurban çalmaq, biri-birlerine musafirlikke barmaq, qartları yoqlamaq adeti bar edi. Epsi qırımtatarların azbarında qoyunları, tavuqları bar edi. Babam er perşembe küñü abdest alıp, dua oqur, ilâhiyeler yırlar, ağlay-ağlay Qırımnı, öz köyü Otuznı tarıf eter edi. Babamniñ qoz-

yaşları qurumadı iç. Otuznıñ armutları, çeşmesiniñ suvlarını hatırlar da ağlardı. Anam da pek güzel yırlap, pek çoq cıñlarını bilir edi. Epimiz pek muabbet yaşadıq. Evimizde musafir olmağan kün yoqtı.

O künler ketsin de, iç keri kelme-sin! Balalıqtan adımız-yolumız "sat-qınlar" edi. Evge anama-babama ağ-lap çapıp kelirdik, olar da bizge añlatır ediler kerçeklerini.

Amma 1956 senesiniñ fermanın-dan soñ qırımtatarlar sayısı eksildi. Er kes öz soy-aqrabalarınıñ yanına Özbekistanğa, Tacikistanğa köçmege tırıştı. Bizde de Üsniye ablam Mariy Elniñ Voljsk şeetine aqayğa çıqtı. Şu Voljskqa soñ Ceppar de köçip keldi. Mında Venera Celâlovanen evlendi. Yıllar keçip anam rahmetli Qırımğa barıp öleyim, dep pek arzu etti. Amma ne babama, ne anama Vatan qısmet

olmadı. Babam 1982 senesi Tula-da keçindi, yedi kere infarkt keçirdi. Anam ise kence oğlu Cepparnıñ yanı-na keliş, onıñ evinde vefat etti.

Men de Riza Ğaziyevenen evlenip, Tacikistannıñ Leninabad şeetine ket-tim. Rizalarnıñ qorantası Mariy Elge sürgün etilgen eken. Rizadan qızım oldı, adını şimdi biz yaşadıgımız yer-de ölgen anasınıñ hatırasına Ferude qoydıq. Amma aqayımnen yaşayışımız uymadı, ayrılıştıq. İkinci aqayım Bobocon Cumayev özbek edi. Ondan Ümid degen oğlum oldı. Biz Lenina-baddan Qırğızstanğa köçtik, amma anda özbek-qırğız aleketi qopqan soñ Voljskke kelmege mecbur oldıq. Bizge anda yaşamağa bermediler, de oğlum, de torunlar ep kötek aşadılar. Yedi can epimizniñ elimizde içinde urbalarımız, çarşaf olğan birer çanta, böyle keldik. Aslında Qırımğa

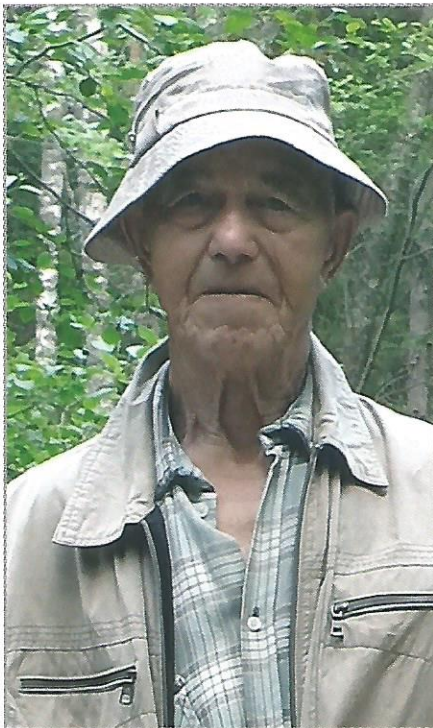
qaytmaq edi niyetimiz, amma o vaqıt Qırımğa yerleşmekniñ iç bir türlü çaresini tapmadıq, vesiqalarımız keliş-mey, çebimizde bir soqur kapigimiz yoqtı. Voljskta Cepparnıñ yanında sığnaq taptıq. Oğlum Ümid maña ep "Ana, sabır et, biz mıtlaqa Qırımğa ketemiz", dep tınçlandıra. Deminleri birinci aqayım Rizanıñ anası Suslon-ger yaqınındaki 10-ncı kilometrde öl-geni aqqında aytqan edim. 2010 yılı mında köçip kelgenimizden soñ qızım Ferudenıñ tüşüne bir qartana kelgen. Biz Ceppar, Ferude beraber şu 10-ncı kilometrdeki mezarlıqnı qıdırıp taptıq ve dua oqudıq.

Seitmambet anam-babamnıñ köyü – Otuzda, Şevket Qırımnıñ yüregi Bağçasarayda yaşay. Qırımğa er yıl baram, anda pek çoq soy-soplarımız bar. Episini yoqlap çıqmaq içün bir ay da azlıq ete.

ABHAİR ABKELÂMOV VE URMUS MUHTAROVA

Mariy Elniñ merkezi Yoşkar-Oladan qararnen elli kilometr avlaqta, qalın dağ, ormanlar içinde olğan Horšovinskoye adlı köyde bir qaç qırımtatarı, şu cümleden sürgün etilgen qartlar da, yaşağanını bilip, anda yol alamız. Maña refaqlıq yapqan Cəppar Ablâzov, İnayət Cumayeva ve faal tatar cemaatçısı Ramay Yuldaş evel endi mında bir kere bulunıp, qartlarını ziyarət etkenler. Enişli-yoquşlı, yağmurlardan tamamen bozulğan yol boyu aynı bir manzara: yüksek çam ve ya da aqqayın terekleri, yarı boş köylerde campiygen alçaçıq ağaç evçikler, alanda obalağan ağaç. Nıayet menzirimizge kelip çıqtıq. Beş-on dane ağaç evler, köy merkezindeki böyle bir evde em poçta, em tükân, em alâqa bölügi yerleşken. Pek eski bir evniñ azbarında qart adam qolunda çapanen qartop sıralarını çapalamaqta. Bu – biz qıdırıp kelgen Abhair ağa Abkelâmov edi. Bizni körgeninen quvana-quvana qarşımızğa çıqtı. Evde, onıñ ile beraber qartlığını keçirgen, yaşı seksenden ziyade olğan Urmus apte çay-qave azırlağanğa qadar Abhair ağanen beraber köyniñ musul-

man mezarlığına ketemiz. Devamlı yağmurlardan soñ gür ösken qalın ot-ölen arasından zornen körünge yolçıq, suvu bol özençik üstündeki ağaç

tıq. Ağaç qorannen sarılğan, baqılğanı bir kereden körülgen qabristanıñ yol qapısını açqan Abhair ağa dosdoğru ömür arqadaşı Zekiye abaynıñ qabirindeki baştaşına barıp: "Selâm Zekiyem. Saña Qırımdan musafir kettirdim!", dey. Abhair ağa bu dergâhta soñki mekânlarını bulğanlarınñ episini bile, epsi qabirlerni bir baqa, otlardan temizley, kerek olğanda tamir ete. Qabristanıñ qorası dağılğan, çürügende Abhair ağa rayon memuriyetine resmen muracaat ete. Amma andan qabristan ait müessiseler cedveline kirsetilmegeni sebebinden para ayırıp olamaycaqları aqqında cevap kele. Abhair ağa meseleni özcesine çeze. Çevre-çetteki ormandan ağaç kesip, qabristanı qoralay, qabristan yolundaki özen üstüne köpür yasay. 90 yaşındaki qart bütün bu işlerni bir özü yap. Bu işler aqqında haber memuriyetke barıp yete ve olar kendilerini bekletmeden polis hadimleri özğaruvında deral yetişip kele, protokol tize ve Abhair Abkelâmovğa izinsiz ağaç keskeni içün on biñ ruble miqdarında ceza yazalar. Qart belgilengen parayı ödey. Hucur şey, orman içinde yıqılıp, sınıp yatqan ağaçlar yata, kimse olarnı ne temizley, ne toplay. Amma Abhair ağa alicenap bir iş içün bir qaç ağaç keskende cezağa oğratıla.

Qoralanğan qabristandan biraz erekte, yüksek otlar içinde daa çoq obaçıqlarnı abaylamaq mümkün. Bular da qırımtatarnıñ bellisiz qabirleri. 1944-te mında dağ içine ketirip tökülgen semetdeşlerimizniñ pek çoqu birinci aylarda açlıqtan, soñradeşetli suvuqtan qırıldılar. Aile-aile taqımı-

kömülgen mevtalarınñ qabirine baştaş qoymaq imkânsız edi o zaman. Gurbet ilde ormanlar içinde ebediyen qalıp ketken semetdeşlerimizniñ ruhuna ağlay-ağlay dualar oquymız.

Abhair ağa öz hocalığını köstere. Bu yerde qartop saçqan. Zaten bu yerniñ şaraitinde sebzelerden tek qartop ösip yetiştire. Azbarıñ bir kenarında balqurt sepetleri tura. Abhair ağanıñ hatırlağanına köre Qırımdaki evlerinde de anasinen balqurt asrağanlar. Qora içinde tavuq-horazlar çapqalaşıp yüreler. Abhair ağanen beraber yaşağan Urmus apte taze yırmırtarnı cıyıp biz içün pişire. Sofrada yağ, şeker, özü pişirgen taze ötmek olğanına baqmadan, musafirlerni yah-

keregi kibi donatıp olamağanına biraz sıqıla. Canım, ya köyde ne tükân, ne bazar olmasa, aşayt mahsulatları sımarişqa köre aftada bir kere arabada keptirilse ne demek mümkün! Olğanına şükür etip, qonaqbaylarğa teşekkürler bildire-bildire, iştaanen aşaymız. Soñra Abhair ağaıñ taqdir ikâyesini diñlemege azırlanamız. O, ise foto ve vesiqalar saqlı yerden Qırım haritasını tapıp çıqara ve maña doğğan köyü Tanageldini köstere.

– 75 yıldan berli bu yerde yaşıyım. Qarasuvbazarıñ Tanageldi köyünde 1928 senesi dünyağa keldim. Babam erte ölgen, anam Sebilâ Abkelâмова Abqadır ağam, meni ve qardaşımnı yañgız östürdi. Ekin saçıp, balqurt asrap kün keçire edik. Cenk başlanğanda anam, biz üçümüz, biznen beraber eki balalı abam da yaşay edi. Mayıs 18 gecesi topladı, vağonlarğa tıqtılar ve mında orman içine 46-ncı uçâastka denilgen yerge ketirip töktiler. Urbamız yoq, aşamağa iç bir şeyimiz yoq. Ağaç baraqlar içinde metiy içinde balıqlar kibi sıqlaşıp yaşadıq. Qırımñıñ sıcaq iqliminden soñ bu yerdeki suvuq avağa alışmaq pek ağır oldı. Eki ay içinde halq "ana qaytarcaqlar, mına qaytaracaqlar" dep beklep oturdı. Soñ er kesni işke qoydılar, çalışmağanlarğa 200 gramm, çalışqanlarğa ise 600 gramm ötmek berildi. Aqlıqtan canlarını qurtarmaq içün saqallı qartlar, qadınlar ve balalar da çalışmağa tırıştılar. Anam, abam çalışıp olamadılar. Abamñıñ küçük oğlu öldi. Lâçare yañı şaraitlerge alışıp başladıq. Er ayda bir kere komendantqa imza qoymağa qatnadıq. Men birinci on yıl dağ kestim,

aydavcılıq, çilengirlik yaptım. Emekli olmama dört-beş ay qalğanda orman uçastkasına yolbaşçı etip tayinlediler. Bir buçuq yıl yaptım bu işni, soñ taşladım.

1956 yılñıñ Fermanından soñ biraz yengil oldı, er kes Qırımğa atlandı. Amma yollar qapalı olğanından Özbekistandaki soy-aqrabalarınıñ yanına avuştılar. 1984 senesi biz de apayım Zekiyeñen Ukrainağa kettik. Hersonda ev taptıq. Amma men Qırımğa da barıp keleyim, dedim. Doğğan köyüm Tanageldige barıp dolandım, balalığımñı hatırladım, satlıq bir ev de taptım. On beş biñ rublege keliştik. Amma Zekiye alışqan bu yerlerge, qaytayıq, dep yalvardı. Qayttıq. Daa bir ev yaşadıq. Qızım Dilâra, oğlum Dilâver, torunlarım da bu köyde yaşaylar.

Abhair ağaıñ baldızı Urmus Muhtarovanıñ taqdiri da yengil olmağan.

– Men Barın köyündenim, 1931 yılñıñ balasıman. Babam 1941-de cenkke ketti, qaytıp kelmedi. Ailemiznen mında tüştik. Bir barağ içine 10-12 aileni toldurdılar. Pek çekiştik. İş tatarlarğa yaratılğan eken, balam. Kesilgen ağaçñıñ pitaqlarını kestim. 1962 senesi Ukrainanıñ Donetsk şeerine köçip kettik. Ölülerim o şeerde qalıp kettiler. Donbassta vaziyet kerginleşken soñ Zekiye abam kelip meni mında yanına aldı. Özü keçindi. Endi Abhair eñiştmenen ekimiz qaldıq. Köyde bir kaç qırımtatarmız. Yarın-öbir kün ölsem, kefinligimini biçmege-tikmege kişi yoq. Ne olacaq, bilmeyim...

Biri doqsannı keçken, ekincisi doqsanğa yaqınlağan bu muteber yaşlı qartlarnen saqlılaşıp ketmek pek zor oldı maña. "Keter edim Qırımğa, qoşulır edim cemaatıma", – dep qaldı artımdan Abhair ağa.

GÜLŞAN KİYA VE TAHİR SİRAZUTDİNOV

Doğma Degirmenköylü Gülşan apte Kiya ve Tatarstannıñ Alkeyevsk rayonında dünyağa kelip, 1938 senesi açlıqta canlarını qurtarmaq maqsadında Qırımğa köçken Tahir ağa Sirazutdinov Voljsk şeerinde körüşip evlengenler. 1944 senesi olarnıñ aileleri mında sürgün etildi. Başta mayıs ayında qırımtatar halqı, bir aydan soñra ise bulğarlar, rumlar, ermenilernen beraber qazantatarları ve daa bir sıra millet vekilleri çıkarıldı. Sirazutdinovların ailesi öz tuvğan köylerinden eki yüz kilometrde olsalar da, evlerine qaytmağa izin alıp olamaylar.

– 1932 senesi oktâbr 17-de Aluştanıñ Degirmenköy köyünde doğdım, – hatırlay Gülşan apte. – Babam Livadiya sanatoriysinde üyken aşçı olıp çalışma edi. Beş bala edik. Nemseler kelgende bir qardaşım patlavlardan qorqıp öldi. Yaltada uruşlar pek qattı olğanda anam bizi yanına alıp, cayav Degirmenköyge qayttıq. Soylarımıznıñ yanına sığındıq. Babam ise cenkte edi. Qırım azat etilgenine sevinip yetiştirmedik ki, gecesi kelip evlerimizden quvıp çıkardılar. Anam bizni atacaqlar bellep, iç bir şey almadı. Bir ayğa qadar yol yürüp, Voljsk şeerine kelip çıktıq. Vagonlardan tüşürüp hammamğa, soñra aşhanağa alıp bardılar. Qırımda birinci sınıfını bitirgenimde cenk başladı ve mektepler qapaldı. Mariy Elde birinci yılları aç-çıplaq edik, oquvni tüşünmege çaremiz olmadı. Biz başta Lugovoye qasabasında yaşadıq. Soñ şeerge avuştıq. Anam Marbumğa işke kirdi. Men tap 16-17 yaşında mek-

tepke qatnap, oquvımnı devam ettim. Amma bu da çoqqa sürmedi. İşke kirdim ve Marbumda 36 yıl çalıştım. 1953 senesi, biznen beraber Qırımdan çıkarılğan, Tahir Sirazutdinovnen evlendik. Medine ve Naciye qızlarımız oldı. 1956-dan soñ halqımıznıñ çoq qısmı ketti bu yerden. Anam ve üç qardaşım Özbekistanğa köçtiler. Biz de pek istedik, amma iç çare tapalmadıq. Kombinatta çalıştım, aylıq maaşımız tek kün keçirmege yetti.

Ailemiz Tatarstannıñ Alkeyevo köyünden 1937 senesi Qırımğa Keriçte yaşağan soylarımıznıñ yanına köçtik, – hatırlay Tahir aka. – Men yedi yaşında edim. Tatarstanda pek yaman açlıq, çoq adam qırıldı. Keriçte iş tapalmadıq ve Aqmescit şeeriniñ civarına, soñra Qurman ve Canköy arasındaki "Bolşevik" adlı kolhozğa yerleştik. Babam çobanlıq yaptı. Cenk başlanğanda babamnı aldılar, amma bir aftadan soñ qayıp keldi. Nemseler bastırıp kelgende komandanları taşlap qaçıp

ketkenler, silâsız askerlerni ise esirge alğanlar. Babam lagerden qaçqan. Nemseler çekilgen soñ "bizimkiler" qayttılar. Mayıs 18-de qırımtatarlarını köçürdiler. Olarnıñ sığırları, qoyları soqaqlarda qaldı. Bizni sığırlarnı aydap ketirmege yolladılar. Qapılar açıq, şeyler dağılıp-saçılıp yata. Bir aydan köyge aqşam üstü beş-altı yük arabası kelgeni aqılımda. Ermeniler, bulğarlar, rumlar, çingeneler ve saire millet adamlarını vagonlarğa yüklep qırımtatarlarını artından alıp kettiler. Biz de yol azaplarını çekip Mariy Elge ketirildik. Ağam cenkten hasta, yaralı qayıp keldi. Anam-babam pek te işke yaravlı degil ediler. Men on dört yaşında edim, andan-mından ağaç hırsızlap Qazanğa bazarğa alıp barıp satam. Yerleştirdiğim yerden izinsiz ketkenim için bir kaç kere yaqalanıp, apshanede oturıp çıktım. Biz, qırımlıların, zonada, qapalı tuttılar. Komen-dantlar pek yaramay davranır, kötekler ediler bizni.

Talip Talipov ve Mürvet Ğaniyeva

TALİP TALİPOV

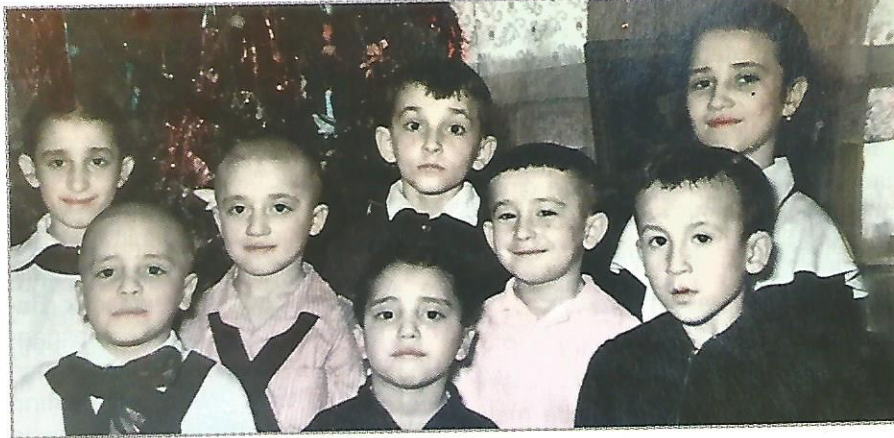
Voljsk şeerinde yaşağan qırımtartarlarnen tanış olmaq, subetleşmek işlerimde yardımcı olğan Talip ağa Talipovnıñ öz ikâyesini diñleyimiz. Subetimizden evel Talip ağa ana tilimizni yahşı bilmegeni içün afu sorap, rus tilinde lafetip başladı. Amma benim tek tatarca qonuşanımdan ana tiline keçkenini duymadı. "Evde tek ana tilimizde qonuşa edik, amma soñra mektep, tehnikum ve zavodda rus tilinde lafetilgeninden, etrafımda başqa millet adamları olğanından tilimizni biraz unutıp başladım", dep özünü aqlamağa tırıştı Talip ağa. Bir qaç aydan yetmiş yaşını tolduracaq Talip ağa alâ daa Marbumda çalışmaqnı devam ete.

— Men tamam yetmiş yıl evelsi Voljsk şeerinde doğdım, balalıqtan sürgünlük ikâyelerini diñle-ye-diñle-ye büyüdüm. Anam Esfure Abibullayeva aslında doğma Balıqlava rayonınıñ Urkusta köyünden. Gençliğin- den pek aktiv cemaatçı qız eken, nemseler bastırıp kelgende anamnıñ anası-babası duşmannıñ zulumından qurtarmaq içün onı Kuçka köyünde yaşağan Amet Talipovğa qocağa bergenler. Anam ve babam Mariy Elge sürgün etilgenler. Olarnıñ men- den evel doğğan balaları ölgen, men mında doğdım. Qırımtatarlarnı başta şeerde yaşağan yerli halqnıñ evlerine yerleştirgenler, soñ sürgün etilgenler

içün mahsus ağaç baraqları yasağanlar. Anam çeşit işlerde çalışqan. Menden soñ Mustafa, Osman, Server qardaşlarım dünyağa keldiler. Babam kâğıt kombinatında çalışqan. Biraz yerleşip, özüne kelgen soñ anam şu Mariy Elniñ başqa rayon ve köylerine

tüşken qardaşları, ana-babasını qıdırıp taptı. 1956 senesiniñ fermanından soñ anamnıñ soyları Özbekistañğa köçip kettiler.

Anam Qırımı, hususan doğğan köyü Urkustanı pek çoq hatırlar, saatlarnen tarif etmekten yorulmaz edi

Qırımğa ilk sefer barğanımda köyümüzni, anamnıñ doğğan evini kördim.

Sürgünlükniñ birinci yıllarında, hususan 60-ncı senelerde yani rejim lâğv etilgen, şarait biraz yımşağanda qartlarımız bir arağa toplaşıp, Qırımni hatırlar, halq türkülerini aytır da ağlar ediler. Amma şimdi bir şeerde yaşağanımızğa baqmadan bazı semetdeşlerimnen 3-5 yıl körüşmegendirim. Er kesniñ işi-küçü bar.

Anam ve babama Qırımğa qaytmaq nasip olmadı. Anam eski, babam yañı qabristanda defn etildiler. Men ve qardaşlarım da Voljskta qaldıq. Lâkin Qırımnen daima bağlanamız.

MÜRVET ĞANIYEVA

Talıp ağanıñ ikâyesini diñlep, aileviy albomındaki eski fotolarını baqıp, ekimiz beraber Mürvet apa Ğaniyevanıñ evine ketemiz. Sürgünlükni başından keçirip, küçük yaşında bu ğurbet ilde ösmek, yabancı tilde oqumaq, yabancı müitte ve iq-

limde büyümek zoruna qalğan bu insanlarıñ ana tilini, bilhassa, özgün şivesini saqlap qalğanlarına ayretlenem. Bir evde Yalta şivesi, diger evde Büyük Özenbaşnıñ tekrarlanmaz şaqaları, Urkustanıñ aytımları yañışırar. Ven men kendimni Qırımdan üç biñ kilometr uzaqta, orman-dağlar içinde degil de Vatanımniñ köylerinde,

köydeşlerimniñ yurtunda bulunğan kibi duyam.

— Men 1935 senesi Yaltanıñ özünde doğdım. Biz beş bala edik. Babam cenkke ketken edi. Yalta-da qattı çarpışmalar başlağanda anamnıñ qız qardaşı Aluştıdan kelip, anama: "Apa, bir qızıñni alayım yanıma, saña azaçıq yengilce olur", dey ve meni ala. Qırımdan çıkarğanlarında anam dört balanen Yaltadan, men qartanam-qartbabam ve tizemnen Aluştıdan sürgün etildik. Biz Özbekistağa Taşkent vilâyetiniñ Toytübe degen yerge tüştik. Bizni damı toban alçaq bir evge qoydılar. Anamn qardaşlarım başta Tatarstağa, soñra şu Voljsk şeetine ketirilgenler. Anam Ayşe 33 yaşında dülber bir qadın edi. Anife büyükanam ve anam ekisi Marbumda çalıştılar. Soñ büyükanam qardaşlarımnen evde otura, anam özü çalışa. Anam bizni qıdırı-qıdırı, soraştırı-soraştırı taptı ve çağırıtı. Dörtümüz — büyükanam-qartbabam, tizem ve meñ Voljskka keldik. Olarnıñ episi artıq Allahnıñ rahmetine qavuştılar. Tek men qaldım.

Mariy Elge kelgende mektepke qatnap başladım, 16 yaşında dördüncü sınıfa bardım. Amma baqamkörem anamnıñ bir özüne balaban qorantanı baqmaq küç ve oquvni taşladım. Anamnıñ yanına Marbumğa işke kirdim. Qartbabam maña işaret etip, anama: "Ayşe, seni bu qızıñ baqacaq!", dedi. Öyle de oldı. Anam benim elimde keçindi. Babam Abdül Ğaniyev 1943 senesi elâk olğanı aqqında soñ haber aldıq. Cenk bitken soñ Amet emcem keldi bizim

yanımıza. 1956 senesine qadar er ay komendantnıñ uzurına qatnadıq.

Zera apam, Zarema qardaşım Almalıq şeerinde yaşadılar. Men işten tatilge çıqıp oña musafirlikke bardım. Begendim şeerni, iş taptım. Evlendim. Marbumğa meni işten boşatmalarını sorap arıza yazdım. Böyleliknen, musafirliğim yigirmi altı yıl devam etti. Bu arada anam hastalandı, mecbur oldım qaytmaya. Üç yıl anamnı baqtım ve artıq kene Voljskta qaldım.

Qırımğa barğanda Yaltadaki evimizni körmege istedim. Evimizniñ yañı "saıpları" istemey-istemey zarzornen kirdirdi içeri. Azbaramızdaki quyumuzdan bir meşrebe suv soradım ondan. Pek ister edim öz evime qaytmağa, amma bizni anda beklegen kimse yoqtır. Ebet, soy-aqrabalarım çoq, zaman-zaman barıp ziyaret etem olarnı.

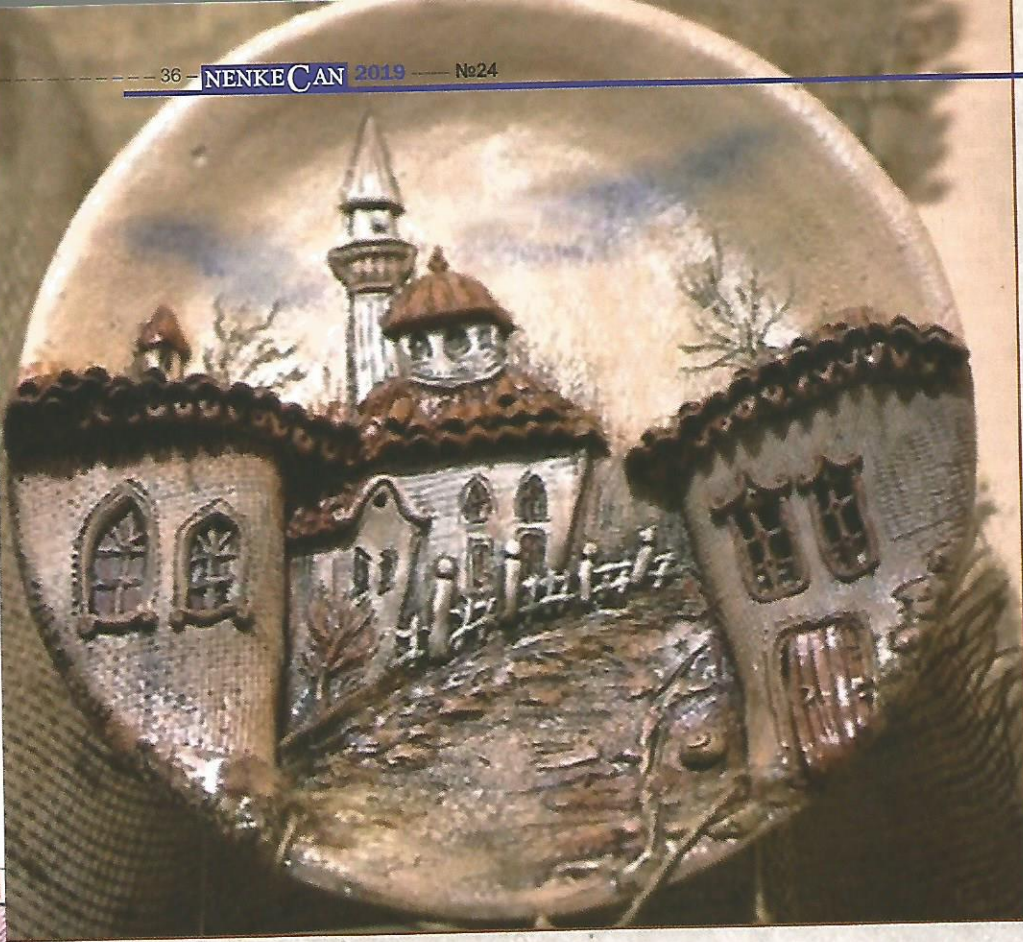
MAVİYE CELİLOVA

– Bizim vesiqalarımız cenk vaqtında ğayıp olğanı sebebinden em doğğan yılım, em soyadım yaflış yazıldı. Aslında 1943 senesi baarde Küçük-Özenbaş köyünde doğğanım, amma endi mında sürgün etilgen soñ 1944 senesi mart 18, dep yazdılar. Babam Celil Aledinovni emek ordusına aldılar. Anam, eki aptem, men ve bir de ögey oğlu, qart tizesi başta Kostroma vilâyetine sürgün etildik. Bizimkiler anda pek çekişkenler. Anamniñ cenkten qayıp kelgen qardaşı, dayım epimizni öz yanına Mariy Elniñ Közmodemyansk bölgesindeki orman hocalığına ketirdi. Babam bizni taa 1950-nci yıllarğa yaqın qıdırıp taptı. 1952 cenesi kiçik qardaşım doğdı. Bu yerdeki mektepte yedi sınıfı bitirdim.

Qartanam, anam pek oqumış qadınlar ediler. Anam ve aptem dağ kestiler. On bir yaşında aptem işke alsınlar dep, özüne eki yıl qoşıp çalışmağa başladı. Sürgün etilgenlerni eñ yaramay, az maaş tölengen iş berip, istegenleri qadar qılına ediler. Men de büyüklerge biraz yardımım toqunsın, dep pıtaq kese edim. Bu işim içün maña ötmekniñ sekizden bir payını berir ediler. Komendant rejimi lâğv etilgen soñ halqımız sıcaq yerlerge avuşıp başladılar. Anam ve babam da Suhumğa köçtiler. Men ise evlenip, başta Şimalge ketken edim. Soñ Voljskke keldim ve mında aqayğa çıqtım. Bir qızım, torunlarım bar, – dep ikâye ete Maviye apte.

Balalığı müşkül şaraitlerde keçken, küçük yaşından adaletsizlik ne olğanını bilgen Maviye apte aqıqatnı tik söylemege alışqan ve alâ daa öz fikirini bildirmege iç saqınmay.

Artıq tek Qırımda degil, bir çox ölkelerde belli olğan kirametçi usta Elvısa Tatarovanın icadınen biz oquyıcılarımıznı bundan altı yıl evlesi tanışırğan edik. Keçken zaman içinde Elvısa hanım Usta unvanından ğayrı Uştaz unvanını da elde etti. Soñki yıllarda o, balacıqlar içün em öz ustahanesinde, em kirağa tutqan studiyalarda ustalıq derslerini berdi.

Büyük Onlardaki Saqatlar evinde bir sıra hayriye aktsiyaları keçirdi. Yerli mektepte çalışırken "Kıramet" studiyasını açtı. Studiyada tek bu mektepnin talebeleri degil, qomşu köylerdeki mekteplerden de oğlan-qızlar meşğuliyetlerge qatnadılar. Studiyada ders alğan balalardan bir qaçı çölmekçilik zenaatınen ciddiyy oğraşmaq qararını aldı. Demek, ustaznıñ areketleri, dersleri zaya ketmedi. "Mennim ustazım Rustem ağa Yaqubov öz vaqtında maña "Eliñe balçıq yapıssa,

USTANIÑ YAÑI UFUQLARI

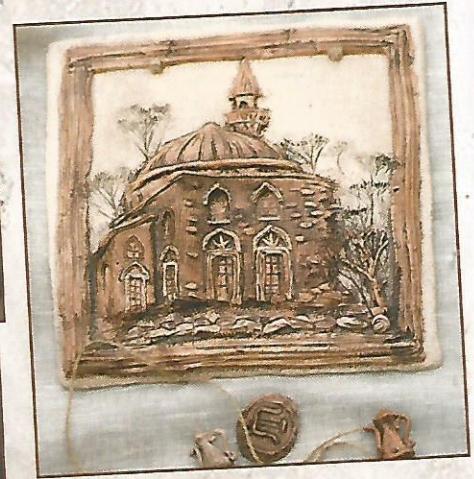

yovmaqnen qurulamaz. – dep hatırlay Elvisa. Yəni körümsüz balıq parçasından yaratılğan eser insanı meftün ete ve o, daa ziyade berile bu işke.

Elvisanıñ evindeki ustahanesinde öksüz balalar, hasta, saqat balalar qatnadılar. Dört evlâtnıñ anası olğan usta qadın diger balaları da kendi evlâtları kibi körer, er birine diqqat ayırmağa tırışa.

Studiyada ders berirken Elvisa vaqıt tapıp kendisi de oqudı – yəni belli nağışçı Venera Krumayevanıñ nağış kurslarında qırımtatar örnekler nazariyesi boyunca lektsiyalarını diñledi. Menimsegen bilgilerini ise öz nevbetinde şegirtlerine aqladı.

Şimdi Elvisa Tatarova zor künlərni keçirmekte. İcat etmək, yañı eserler yaratmaq içün sıradan bir şaraitleri bile yoqtır. Amma o, ruhtan tüşmey. Damarlarında taqdimniñ her hangi hışımlarına, sınavlarına dayanabilgen, yeñgen, küçlü qadimiy qıpçaq qabileleriniñ qanı aqqanını unutmay. Allahnıñ yardımına inana.

"Balıqçı mənimdir, kuzul və umur-
men insan yaratılan maldemə
beşizem. Bir tarafdan balıq sadəcə
bir yımşaq, sert, yağlı və ya da yağsız
bir maldem. Diger tarafdan ise, bal-
cıq – bu zemindir. Nasıldır bir art-
terapiya. Şahsen men tek onuñ vas-
tasinen er keske ömüriminin manası,
kimligimni köstere bilem. Ümüt etem
ki, icadım arqalı çeşit insanlar bizim
Qırımımıznı tanırlar. Severler. Menim
içün bu gəyet mühimdir. Bazıda inter-
net vastasinen seyyareniñ pek uzaq
ölkelerinden sımarişlar keke. Mese-
le, sımariş için alacaq ödülde degil.
Yat-yabancı insanlar seniñ milletiñniñ
medeniyetini, Vataniñniñ tarihını
öğrenmek-bilmek isteyler. Bu al, meni
ilhamlandıra, qanatlandıra", – dey El-
visa Tatarova.

Soñki vaqıtta Elvisa Tatarova
Türkiyede büyük bir sergi teşkil etmek
maqsadında ki, Qırımni iç bilmegen,
körmegen insanlar bilsin ve sevsinler.
Bizden ise Elvisa hanımğa muvafaqi-
yetler tilemek, Allahtan oña yardımcı
olmasını dua etmek qala.

Birinci qırımtatar mimarlar sülâlesiniñ başı, belli mimar Sadıq Nagayevniñ qızı, baba zenaatınıñ munasip devamcısı, mimar, alim, Qırım Qurucılıq ve mimarlıq akademiya-sı Şeer qurucılığ katedrasınıñ müdiri, Qırımda nam qazanğan mimar, professor, Özbekistannıñ A. Navoi adına Devlet mukâfâtı, Ukrainanıñ T. Şevçenko adına devlet mukâfâtınıñ saibi Zarema Nagayeva bugünde-bugün halqımız arasından yetişip çıqqan yekâne Mimarlıq doktorıdır!

Ağımdaki sene Zarema Sadıq qızı içün bir sıra hatıra künlerinen belgilenmekte. Sülâleniñ temel taşını qoyğan babası Sadıq Nagayev doğğanına tamam 110 yıl oldı. Sadıq ağa Aluşta rayonınıñ Küçük Üzen köyünde doğdı, 1925-28 senelerde Bağçasaraydaki bediiy-sanayı oquv yurtunda tasil aldı ve şu tehnikumniñ yollanması ile Moskvağa kete. Başta Moskva industrial tehnikumı, soñra Moskva mimarlıq-qurucılıq institutında meşur mimarlarınıñ ustazlığında mimar zenaatını menimsey, Oquv yıllarında Sadıq Nagayev andaki qırımtatar cemiyetine yetekçilik yapa. 1936 senesi Sadıq Nagayev Aqmescit şeerinde Qırımtatar milliy teatr binasınıñ leyhasını işlep, yarışta birinci ola. Amma 1937-nci yıllarınıñ basqıları, ekinji dünya cenki ve soñundan sürgünlik bu leyhanıñ kerçekleşmesine imkân qaldırmadılar.

"MAQSADIM – QIRIM MİMARLIQ MEKTEBİNİ AÇMAQTIR"

TANIŞ OLUŇIZ:

ZAREMA NAGAYEVA

1938 senesi Sadıq Nagayevni Taşkentke "Uzgosproyekt" mimarlıq ustahanesine işe yollaylar ve o, ömürünün sonuna qadar anda yaşap çalışa.

Em ana, em baba tarafından Aluştalı olğan Zarema Nagayeva meşur cerrah Girey Bairov, meşur fizik alim, professor, Çelüskin ekpeditsiyasınıñ azası İbrahim Fakidovlarını yaqın aqrabasıdır. Zarema ocanıñ anası Ediye hanım başta Samarqand köy hocalığı institutı, soñra Taşkent çet tiller institutını bitirip, mekteplerde, oqup bitirdiği institutında alman tilinden ders bergen.

Sadıq Nagayevniñ 1939 senesi doğğan üyken oğlu Ediger sağ olğan olsa, bu yıl 80 yaşını toldurır edi. Ediger de babası kibi mimar ola, Taşkente bir sıra binalarınıñ leyhalarını azırlay. Bundan da ğayrı o, yaqınlarınıñ hatırlağanına köre istidatlı ressam olğan, kemane çalğan. Özünüñ pek qısqa ömürinde Ediger Nagayev parlaq bir iz qaldırğan.

Böyle bir icadiy, ilmiy müitte doğup ösken Zarema ve qardaşı İbrahim-Gerey de ilimgе ıntılaraq, babasınıñ zenaatını seçeler. Ekisiniñ eñ belli leyhaları sırasında Qırım mühendislik-pedagogika universitetiniñ azbarındaki "Ğayrıdan tiklenüv" kompleksi, Cuma cami, "Qırım sürgünlüğiniñ qurbanlarına" abidelerini ve Qırımni çeşit şeerlerinde yer alğan onlarnen diger işlerini qayd etmek mümkün.

Mektep çağında mimarlıq zenaatını seçeceğini bilgen Zarema Taşkent politehnika institutına kire. Mimar zenaatınıñ saibi olaraq bir zamanda babası Sadıq Nagayev açqan "Uzgosproyekt" institutına işe kire ve otuz yıl devamında bir yerde çalışa. Em çalışa, em aynı zamanda ilimnen oğraşa. Şu institutniñ yollanmasinen Moskvada aspiranturağa kire, namzetlik, doktorlıq işlerini qorçalay, Zarema Nagayeva körümlü mimarlar Valentin Arhangelskiy, Abdulla Babahanov, Leonid Karaş, Sergo Sutâğın, Aleksandr Braslavskiy, Vitaliy Şterenşis, Viktor Petrov, Yuliya Kadırova, Azamat Tohtayev kibi ustazlardan ders alğanını büyük minnetdarlıq ile hatırlay.

Özbekistanda körümlü mimarlar sırasında olğan, Zarema Nagayeva mimarlıq doktorı olaraq 1999 senesi Qırımğa qaytmaq qararını ala. Halqımız toplu şekilde Vatanğa avdet eterken, balalıqtan Qırım hatıraları tesirinde keçken, Qırımda doğğan yedi arqasını bilgen Zarema hanım artıq ğurbette qalamazdı.

Qaytmağa qayttı, amma onıñ ne yaşamağa evi, ne çalışmağa yeri bar edi. Oña faal cemaat erbabı Meryem Özenbaşlı qol uzata ve öz evinden yer ayıra. Endi iş qıdırıp başlay. Barğan teşkilât ve idarelerde Zarema Nagayeva mimarlıq doktorı olaraq Qırım: obadanlaştırmaq, eñfotni mü

kemmelleştirmek tekliflerinde buluna ve aynı bününen bir çoqları saqınmağa mecbur ete. İş sorap barğan müessiselerinden biri şimdi çalıştığı kafedra da ola. Amma yer yoq degen manaçıqnen işke almaylar. Ahır-soñu rahmetli Fevzi Yaqubov rektorlıq yapqan Qırım mühendislik-pedagogika universitetine – onıñ saası olmağan Başlanğıç tasıl usulı kafedrasına işke kire. Amma tez arada şu universitetde yañı kafedra – Tasviriy sanat kafedrasını aç a ve etrafına belli eykeltıraş, ressam, kirametçilerni toplay.

Öyle bir zaman kele ki, bir qaç yıl evelsi iş qıdırıp keldiği Mimarlıq-qurucılıq akademiyasınıñ kendisi endi Zarema Nagayevanı qıdırıp, işke kelmesini rica etip yalvara. Em tek ocalıq degil de, Şeer qurucılığı kafedrasına müdirlik yapmaqnı teklif eteler. Zarema oca razı ola ve endi on bir yıldan berli şu kafedrağa yetekçilik yapa. Bu yıllar içinde onıñ ilmiy yetekçiliğinde bir sıra mimarlıq alimleri yetiştiler.

Halqını, milliy ananelerini sevgen ve sayğan Zarema oca Qırımınıñ milliy ruhu olmasına emiyet bere. Aqmescit ve Kezlevde qırımtatarlar toplu yaşağan qasabaların umumi leyhasını azırlay. Amma qasaba sakinleri imkânlarına köre qurğanları sebebinden evler biri-birinden pek farq ete, bazılarında milliylik sezilmey.

Bir sıra camiler, milliy kompleksler leyhalarını işlegen mimar Zarema Nagayevanıñ eñ büyük arzularından daa biri – qırımtatar milliy sanat çizgilerini taşığan, milliy mimarlıq üslubinde qurulacaq caminiñ leyhasını azırlamaqtır.

Zarema Nagayeva er bir leyhası hususunda sanki öz evlâdı aqqında ikâye etkeni kibi tarif ete. Amma halqımızniñ qaramanı, uçucı-sınavcı Amethan Sultanniñ hatıra kompleksi bu sırada ayrıca yerni tuta. Leyhaniñ yaratılmasına mimar qalp arareti, iş-

Zarema oca yalınız özü yapmadan, akademiya da oquğan genç mimarları celp etmege tırışa. Zarema Nagayevanıñ arzusu, baş maqsadı kelecekte öz ananeleri olğan Qırım mimarlıq mektebini açmaqtır.

"Qırım mektebi öyle bir seviyege köterilmek kerek ki, bütün dünya onı

tanısın! Keçenlerde yetmiş yaşımıñı toldurdım, amma çalışmağa istegim, küçüm bar, kerçekleştirmeye istediğim ğayelerim çoq!", – dey Mimarlıq doktorı Zarema Nagayeva.

Hayırlı yaşlar olsun, Zarema Oca! Maqsadlarıñız keçreleşmesine Alla yardımcı olsun!

QIRIMDA BUGÜN YELLER

Qırımda bugün yeller, bulutlar,
Yağmurnı topraq bekley. Unutam
seslerni, sımaları siline.
Yıllar qarşı taş dayanır belki.
Qalıpler ise çıdamay. Ketti...
Qırımda bugün ruzgâr. Terekler
sallanalar horlanıp, otlarğa
egileler, havfsız yer qıdırıp,
Kim bizni qorur, kimler qurtarır?!
Qırımda bugün bulut, qaranlıq.
Bağırsañ da, sesiñ çıqa tınıq.
Küneşni bekley em yaş, em qartlar,
Evlâtlarını bekley analar
Deñişir yeller, yağmur ketirip,
Seller tüşip, temizler yerini,
Sürter yatnıñ çizma izini,
Afatnı dünya bekley, afatnı...

ER ŞEY YAHŞI, BİZ BAHİTLİ...

Men qapatam qulağımni: er şey yahşı, er şey yahşı!"
Yumıp sıqam közlerimni: biz bahitli, er şey yahşı!"
Hırsızladılar bir kimni: er şey yahşı, er şey yahşı,
Apis ettiler qartlarını: er şey yahşı, biz bahitli,
Tinteler qomşunıñ evin: men körmeyim, er şey yahşı,
Belki de, tiymezer maña, tekrarlasam: er şey yahşı,
biz bahitli, er şey yahşı, er şey yahşı, biz bahitli...

BAR EDİM DÜNYADA

İnan deñizime – izlerime saat,
dalğalar yoq etti delillerni.
Bar edim dünyada...
yaşamadım saat,
qalbimde furtunalar besledim.

İnan sözlerime –
islerime şaad.
Yeller savurdı şiirlerimni.
Bar edim dünyada...
Aqıp kete saat,
Zamanlar yoq ete delillerni

İnan közlerime,
Gür sesime inan,
Sankimdir uçacaq ellerime...
Bar edim dünyada...
Kimler oña saat?

ÇAPALANA YÜREGİM ÇAĞALADAY

Çapalana yüregim
çağaladay
dalğaların üstünde
horlanıp ağlay,
yarma-yarçiq qalbime,
ilâc diye,
tamçı-tamçı tuzlu suv
tamlap tiye.

Accı yelden qanatlar
qorçalanmay,
Vatanımın vucudı
horlanıp ağlay.
Qara bulutlar Qırımnı
qaplap ala,
közge körünmegen cenk
devamlana.

Nice yıllar, asırlar –
sanki yetmey,
bitmey iç avdetimiz –
halqım iñley,
acayıp yeşil ada
dertke bata,
dayan tekarar, halqım,
tañlar atar

Nice yıllar, asırlar –
olur artıq!
Bizge de kelir baar
ve azatlıq,
Raatlıq körer qartlar,
nesil güller.
olur yarıq geceler,
bahitli künler.
Tek yoq olma,
milletim – duşman küler!

Çapalana yüregim
çağaladay
dalğaların üstünde
horlanıp ağlay.
yarma-yarçiq qalbime,
ilâc diye,
tamçı tamçı tuzlu suv
tamlap tiye.

Qalbinde furtunalar besledim...

Seyyare KÖKÇE – zamanımızın istidatlı, öz şiirlerinde künümüzün kerpeklerini açıqtan-açıq ifade etken şairelerinden biridir. Söz ustası öz imkânlarını em nazm, em nesirde sınay. Onıñ çeşit ayvanlar adından yazılğan kûçuk ikâyeçiklerinde büyük felsefîy mana saqlıdır. Şunu da ayrıca qayd etmeli ki, Seyyare Kökçe em ana tilinde, em rus ve ukrain tillerinde serbest yazğan icatkârdır. Bugün biz oquyıcılarımızı Seyyare Kökçeniñ yañı şiir ve ikâyelerinen tanış etemiz.

Seyyare KÖKÇE

Anamniñ nazik sesi, özen şuvulday,
Babamniñ quçağında qız qardaşım ağlay,
yığılğandır... babam onı öpe, tınçlata,
qoylar mañray, penir, qave qoqusı çıqa.
Dunya raat, bağçalarnı baar donata,
Budır eñ acayıp topraq – Qırım, Ana-Vatan
Böyle lâzim. Böyle onı Alla yaratqan.

SOÑSIZ SINAV

Bu nasıldır soñsız sınav?
Kene qara tüfek-pıştav
tireldi halqnıñ beline,
Kene de qara köpekler
Tüşti tatarnıñ peşine
Bu nasıldır soñsız sınav?

Kimge kerek bu tecrube?
Eller alışqan qalemge,
cenkke degil. Lâkin Alem
başqa turmuş talap ete
em köpekler talap kete
yaşnı-qartnı izlerinden...
Yücem, nege bu tecrube?
Er şey kördik: açlıq, cenkni
ğurbet, Vatanğa avdetni.
Tañrım, acı qartlarmıznı,
parça-kesek yüreklerni,

yaşlarımıznı acı, Tañrı!
Sabır ber bizge, Allahım,
Cesürlük ber, em ber quvet
Qaranlıq biter, aqibet,
Halqım, sañki cennet quşu
ateşten-küliden canlanır,
er şey keçer – halqım qalır!

Hatırama tiyme, Tañrım!
Küneşli-bahtlı künlerde,
Balalar şaqıldap külgende,
iç bir şeyni unutmayım!
Şaşırmayım! Aqlamayım!
Bir şeyni bağışlamayım...
Şaat olsun dağlar, taşlar,
Qavalar. Ana toprağım

Sevgi qonmadı qalbiñe, başqasına uçıp ketti,
Çünkü qalbiñni saqladıñ demir qapular artında.
Baht sıñmedi ömürñe, tiyip taydı kenarından,
Barıp taptı başqasını, qaldı onıñ ayatında.
Damarlarıña qış kirdi, qanıñda qaldı. Begendi...

Tañda söne qara gece,
iç yoq yuqu közümde,
yıldızlar sağlıqlaşalar,
siñeler kök yüzüne.
Bir qasevet yüregimde,
bir sevgim, ağrım,
bu soñsuzluq içindeki
kiçkene evim-yarımadam,
ilki adım, soñki nefesim.
Neler bekley seni yarın, aziz Vatanım?!

QAN TAMÇISI

Soñsuz alem içün yüz yıl – bir an qadar degil bile.
Baqış, adım, sözler, sesler, biri maña baqıp küle,
keçip kete. Söne vıqıt, soñsuzluqqa batıp kete,
er şey bite: em titislik, em dülberlik bu alemde.
Tek satırlar arasından, sanki küneşke uzana,
bir tamçı qan. O hatırlay.
Senden maña, menden oña,
tamçı tamçığa qoşula, toplay, saqlay ve...hatırlay
İnsaniyet yaşağance, damarlardan damarlarğa,
bir nesilden başqasına yuqa, keçe, qarışa
Qan tamçısı...

BU CÜMLEDE NE MÜPTEDA BAR, NE DE HABER...

Bu cümlede ne müpteda bar, ne de haber.
Qadimiy taşlarğa toquna suvuq yat eller.
Dedemniñ evinde yaşay ecnebiy tilliler.
Bu cümlede ne sözler bar, ne de virgüller.
Bu cümlede uzun nevbetteki kelmeşekler...
Bu cümlede azat yürekler ve demir teller,
Bu cümlede vatan sevgisi ve apshaneler,
Bu cümlede soñsuz noqtalı sıralar,
ölgen arifler:
Bu cümlede ne müptedalar bar, ne de haberler...

QIZIL QALEMLER (1937)

Dülber yüzler. Aqıllı közler.
Er birisi – soñsuz alemler...
Qırıldı göñüller, qopürdi qanlar...
Qabaatsız öldürilgenler.
Daa neler körmedi bu dünya, daa ne?
Kimlerniñ ömrünü ayattan
Daa sızar qanlı qalemler?!
Yıllar keçti, devlet, nesiller,
Ne içündür, çalışma bere
Ülmüt mahy etken al qalemler?!

PARDOŞNIŇ AĞIR AYATINDAN BİR QAÇ LEVHA

BİRİNCİ LEVHA AYAT-KÜREŞTİR, AYAT-BÜYÜK URUŞ...

Pardoşlar yaramaz ola, deýler. Men öýle degil. Men-altınım! Men mulâyim bir mışıq. Maňa baqıñız, sıçanlarnıñ canını bile ağırtmayım. Tutmayım. (Kerçek aytсам, men olardan qorqam, lâkin bu çizgimni başqaları bilmeşe zararı olmaz) Men terbiyeli, sıralı, insansever bir pardoşım. Adımny aytmaycam, çünki begenmeyim. Yoq, siz de biliñiz, olar meni Va-a-aska, Vaska-a-a, dep çağırılar! Siz maňa baqıñız! Qaydan kelsin mında Vaska?! Vizanti-i-i-ya! Ana, alıñız da öz köpegiñizge Qaraman yerine Şarik deñiz, ya da, daa beter Böbik, misal içün. Aylanır da tişler... bir yeriñizden. Maňa ise: kiçkene, puf, mulâyim mışıqqa Vaska demek mümkinmi! Yoq, olmaz! Men de, belkim, bir Qaraman ya da Batırım. Daa, belki, qaramanlığımı köstermege imkânım olmadı, lâkin büyük potentsialım bar ve ümütler besleyim.

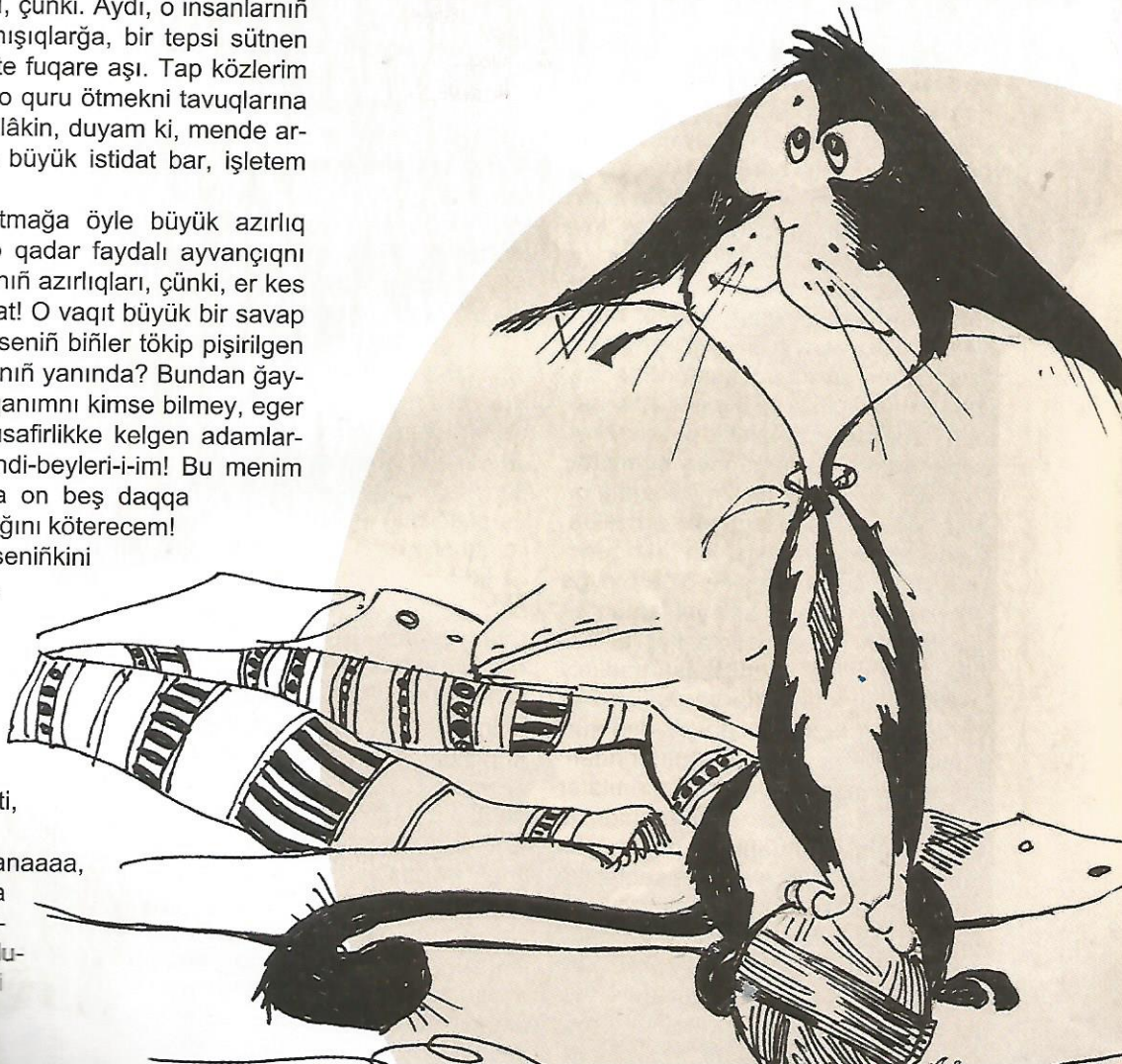
Bu günleri Saipirim yekâne qızlarına toy-nikâh yapmağa azırlanalar. Ev alek-frank oldu! Toz-duman! Aşlar pişirile, tozlar qaçıla, pollar yuvula, divarlar aqlana, anavı kelin qızımızniñ da boyalanmağan yeri qalmadı. O boyalar yuvulsa, korqam ki, kiyev balamız qadınıny başqalarını arasında tapıp olurmı-olmazmı, çünki. Aydı, o insanlarnıñ işi. Bizge kerekmeý. Bizge, mışıqlarğa, bir tepsi sütnen bir parça kuru ötmek – ana işte fuqare aş. Tap közlerim silandı özümni acı. Doğrusı, o quru ötmekni tavuqlarına bersinler, biz etke de razımız, lâkin, duyam ki, mende artistlikke, yazıcılıqqa, şiiriyetke büyük istidat bar, işletem kimerde.

Toy yapıp stollarnı donatmağa öýle büyük azırlıq körgeň adam küçüçik, lâkin o qadar faydalı ayvançıqny aşatmağa unutsa – bir kapik onıñ azırlıqları, çünki, er kes bile: başta bir hor-fağırlarnı aşat! O waqıt büyük bir savap qazanırsıñ. Nedir bir tepsi süt seniñ biñler tökip pişirilgen pilâvlarıñ, salatalarıñ, kebablarıñny yanında? Bundan gayrı, men sıçanlarnı tutam (qorqqanımnı kimse bilmey, eger siz aytmasaňız), anavı ise musafirlikke kelgeň adamlardan saňa ne fayda?! Ah, efendi-beyleri-i-im! Bu menim soňki ciddiý ihtarı! Aşny daa on beş daqqa bekleycem. Soň ise cebe bayrağını köterecem! Saqlaňız kaloşlarıñızny, kimseniñkini acımam. Doquz, sekiz, yedi.... ana-mına keleler, ev saibiniñ elinde etler, qoqusı deli-divane yapa....

– Mâyayayau!!!! Seniñ kaloşlarıñ birinci olacaq! Aş degil-quyruğıma basıp keçti!!!! Uf-uf-uf (canım ketti, quyruğı-i-im)...

Aht, beş, dört... Aaaanaaaaa, hanımnıñ özü de kele, qısqa anter kiygeň, ayağındaki tımaqlarını quıp-qırmızı boyalağan, du-daqları da, tamam sanki şimdî yahşı etip dut aşap toýgeň. Çetke çeklip, quyruğımnıñ

qızınıñ babası zar-zornen qırq kilolıq olsa, Hanımnıñ özü yüz on kilo bardır. Soňki günleri, toy munasebetinen belki 200 gramm coyğandır, lâkin üstüme bassa – yandı çırağım, o grammlar meni qurtarmaz, belleyim. – Mâyayau – dedim. Pervasız közlerine hor baqışnen baqtım. Lâkin bu suvuq közlerde bir şey deñişmedi, sanki eslemey, burunni köterip yanımdan büyüklenip keçti. Başqa waqıt yanımdan tepmeyip iç keçmez edi, amma şimdî kelinlikni qayd etkeni olğandır. Ne bar o qadar büyüklenmege – sorayım men sizden? Sanki men de evlenmege istedim de, onı aqayğa alalar, meni ise – yoq, sanki men qart pardoş olup qalacam! Tef, tef! Canım ağırğanından çeşit türlü oşlu şeyler aytam! Anavı kiyev balanı bir taraftan acıp ta aldım. Nazik bir yaş. Onı da, meni baqqanları kibi, aşatacaq olsalar, kerek olur köstermege nasıl etip de, kaloşlar yardımınen özüne aş berdirmek mümkin. Eger yaqında kaloş olmasa, kilimlerni, ev papuçlarını işletmek mümkin, künüñ qalsa...

TOY. SEVGİ ARFESİ

Belli iş qadını, faal cemaatçı, Kezlevdeki "Ceval" milliy kompleksniñ qırıqlıçesi Dilâra Yaqubovaniñ yetekçiliginde büyük icadiy taqımniñ eki yıl devamında iş alıp bardığı ve keçenlerde taqdim etildiği albom onı elge alğan er bir insanı aqıy qırımtatar toy-düğüniniñ tılsımlı aleketine daldırır.

Albom yalıñız Qırımniñ eñ usta fotoressamları çekken yüksek keyfiyetli fotoları, acayip dizaynı ile qıymetli olmadan, eñ müimi künümüzde pek ihtiyac sezdiğimiz malumatı, manasını emiyetlidir. Gizlemege ne acet, soñki vaqıtlarda zemaneyi qırımtatar toy-düğünleriniñ başqa milletleriñ bu soy merasiminden farqı ep silinmekte. Qadim zamanlardakisi kibi eki gençni ömürlük sevgi arfesine olğan toyğa yeteklegen uzun ve sırlı yol bugünde-bugün pek qısqa vaqıtta keçile. Tabii ki, devirler deñişmesi qadimiy merasimniñ ketişatına da deñişmeler kirsete. İle ki, başından bir qaç sürgünlükni, ğurbet illerde tamırlarından, urf-adetlerinden ayrıılğan qırımtatar halqınıñ bir qaç ananelerine amansız belta urıldı. Sürgünlükte pek büyük zorluqlar ile qorçalanılıp, saqlanılıp ve vatanğa keñilip, ğayrıdan tiklenilmekte olğan eylik merasimleri içinde eñ müimi toy-düğündür. Toy – bu yañı aileniñ temelidir. Ve şu temelde milliy ruh olmaa, demek aileviy ömür de bundan mahrumdır. Milliy urf-

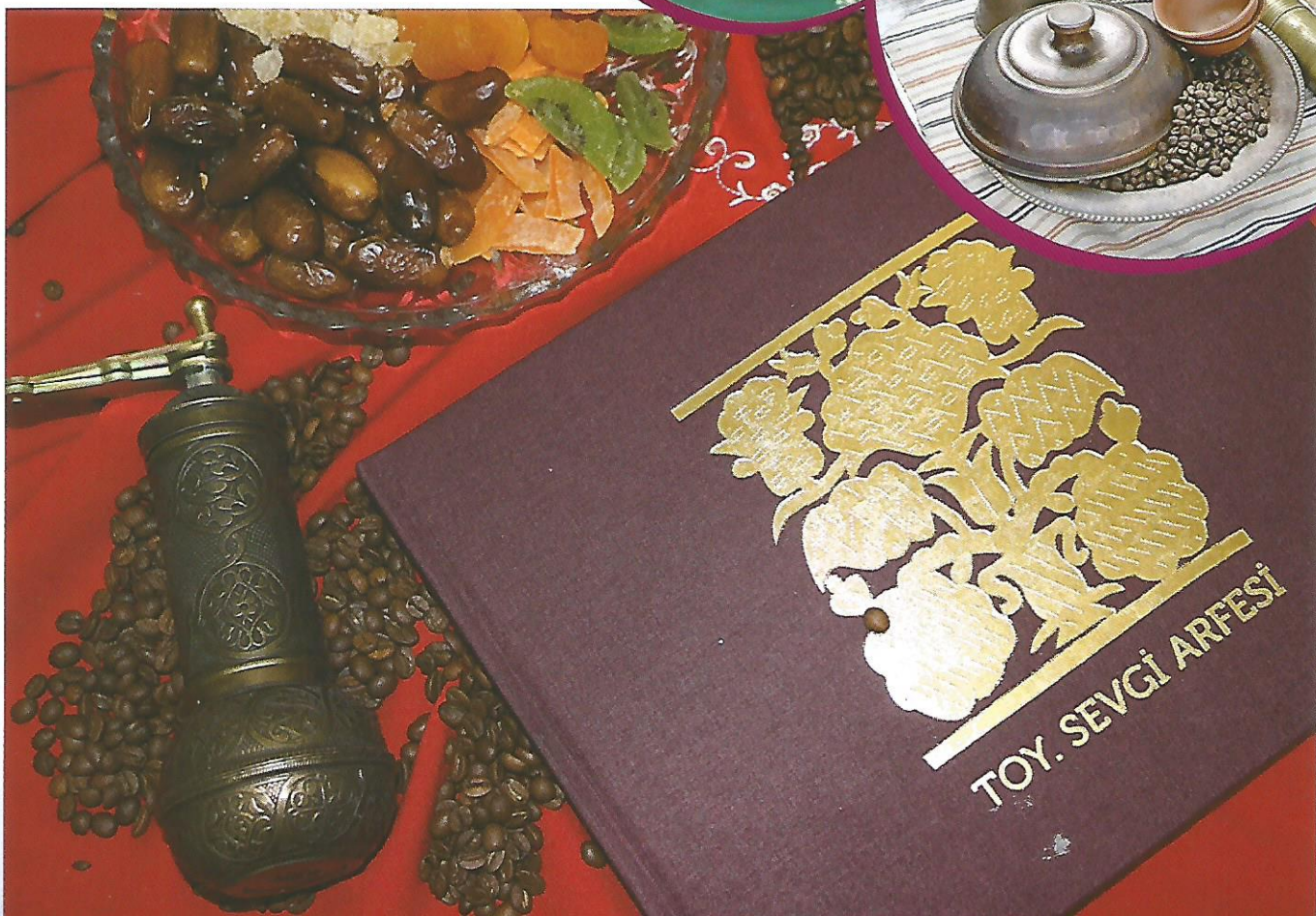
ğayrıdan canlanmasına pek salmaqlı bir işse qoşqan Dilâra hanım Yaqubova bu meseleniñ müimligini añlayaraq qocaman bir leyha üzerinde iş başladı. Öz etrafına istidatlı alim, sanatçı, şair, yazıcı, fotografçı, modelyerleri toplayaraq, eki yıl semereli çalıştı ve mahsulını halqniñ diqqatına avale etti. "Yañı qurulğan qırımtatar ailesinde yaşlar arasında kerçek aşq ve sayğı duyğuları toydan soñ, yañı ömür devamında doğup şekillengeni kibi, bizim taqım da kitap üzerinde çalışır eken aynı tarzda öz işine sevdalıp, ketken sayın pervasız olmağan daa qaç insanları meftün etti. Zametiñizniñ eñ ufaq parçağı bile istiaqbalimizniñ muvafaqiyetine nail olmağa bir vasta olacağına inanam", dep ümüt ve minnetdarlıq bildire Dilâra hanım. Kerçekten de, asıl qırımtatar düğünini köstermek niyetinde leyha iştirakçileri Qırımniñ epsi köşelerinde bulunıp, pek qaç qartların körüşip, zarur bilgileri yazıp aldılar. Çekimleri evelki yaşayış qoqusını saqlap qalğan qadimiy evlerde yapıp, em sürgünlükten qaytqan nadir ve zemaneyi ustalarını yaratqan eserlerinden qullandılar.

"Kitap halqımızniñ toy merasimi ile bağı acayip adetleri numayış etecektir. Zaten toy-düğün tedbirleri er zaman sırlı, tılsımlı areketlerden, levhalardan bağıdır. Qızların endiril-

çaq ve mütevazi olğan, büyüklerge nisbeten sayğıda qusur etilmegen, cesür yigitler razılıq almaq ümüdinen sevgilisiniñ penceresi içine beyaz mendil qaldırğan zamanlar maiyetine köre pek terendir.

Eki yaş ğöñülniñ tanışıp aile quruvlarına qadar olıp keçken tedbirleriñ tarihini hronologik tertipte yerleşken fotoresimler vastası ile aks etilmesi kitapniñ esasını teşkil ete. Resimlerde Qırımniñ vefqulade manzaraları, işbu manzaralarğa tabiiy sürette uyuşqan milletniñ gençi ve eslisiniñ portretleri, olarnıñ areketleri ve eski turmuşı aks etilgendir. Elbette, halqımızniñ adetleri köyüne köre farq eter, bir regionda kütülgeni başqalarında tanılmaz. İşte, şunu urğulamalı ki, kitapta aks etilgen malumatı yüksek ilmiy derecede beyan etmekni maqsad edinmeyip, yalıñız ağız ağızdan toplanğan malumatlı umumiyleştirilgen bir obraz şeklinde taqdim etmege niyet etile", – denile kitapqa giriş sözünde.

Toy merasiminiñ incelikleri, qırımtatar milliy sanat eserleri, evni yaraştırğan eşyalar, kelin ve kiyev elbiselerine ait nesnelere tanış etken albom pek az nushada neşir etilgen. Albu ki, böyle bir albom er bir qırımtatar evinde bulunması şarttır ve nesilden-nesilge keçerek, aqıy qırımtatar toy-düğüniniñ nasıl keçiril-

NENKECAN

№24
2019

